

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра української мови, літератури
та методики навчання

**ВИВЧЕННЯ ВИГУКІВ
НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 7-МУ КЛАСІ
ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Магістерська робота

зі спеціальності 014 Середня освіта

(Українська мова і література)

студента 61-2У групи

ННІ Філології та історії

Шлеїна Олексія Євгеновича

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук,

старший викладач

Корчова Олена Михайлівна

Глухів – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ВИГУКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	8
1.1. Граматичні особливості вигуків у системно-структурній організації мови	8
1.2. Комунікативно-прагматична ознаковість вигуків	24
1.3. Комунікативно орієнтований підхід до вивчення мовних одиниць у закладах загальної середньої освіти.....	33
РОЗДІЛ 2. СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ВИГУКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	40
2.1. Аналіз шкільних програм, навчальної літератури з проблеми дослідження.....	40
2.2. Аналіз рівня сформованості знань про вигук в учнів закладів загальної середньої освіти	52
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНА СИСТЕМА ВИВЧЕННЯ ВИГУКІВ У 7-МУ КЛАСІ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	65
3.1. Мета, завдання та дидактичні засади експериментального навчання	65
3.2. Методична система вивчення вигуків	71
3.3. Результати експериментального навчання.....	86
ВИСНОВКИ.....	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	98
ДОДАТКИ.....	106

ВСТУП

Актуальність дослідження. Лінгводидактика України спрямована на формування мовної особистості, громадянина, який вільно володіє сучасною українською літературною мовою. З огляду на це основною метою закладів загальної середньої освіти є розвиток мовленнєвих здібностей учнів, формування високого рівня знань з мови, які дадуть змогу йому вільно комунікувати в усіх сферах суспільної діяльності.

Шкільний курс морфології посідає чільне місце в мовній освіті, адже з опануванням частиномовного поділу здобувачі середньої освіти усвідомлюють функційне навантаження кожної частини мови. Це допомагає учням відтворити у своїй свідомості цілісну картину функціонування мови, насамперед, як комунікативної системи. Уміння використовувати знання на практиці є одним із основних завдань Нової української школи.

Переорієнтування освітнього процесу на діяльнісний підхід, на формування знань, умінь і навичок з української мови потребує ґрунтовного вивчення теоретичних відомостей. У процесі вивчення морфології важливо акцентувати увагу на усвідомленні її як цілісної системи, де кожен складник є надзвичайно важливим.

Вигук як особлива мовна одиниця є тим елементом системи, який передає емоційність, волюнтативність, надає мовленню експресивності, є засобом вираження інтерсуб'єктивності. Комунікативно-прагматичні особливості вигуків спрямовують їх у мовленнєву сферу. Вони можуть бути виразниками різних комунікативно-прагматичних значень.

Це дає змогу учням під час вивчення вигуків ознайомлюються з поняттям контексту та особливостями інтонаційного оформлення речень – основи висловлювання, що є важливими елементами успішної комунікації в певній ситуації мовлення.

Різні аспекти окресленої проблеми висвітлено в працях багатьох учених. Зокрема, сучасний підхід до витлумачення вигуків як особливих

мовних одиниць, їх ознак, функційного навантаження висвітлено в працях І. Вихованця, К. Городенської, А. Гриценка, А. Загнітка, М. Плющ, І. Слинько та інших; питанням комунікативно-прагматичної ознаковості вигуків присвячено дослідження Ф. Бацевича, В. Горпинича, І. Зарицької, Л. Мацько, О. Семенюка і В. Парщук та інших; комунікативно орієнтований підхід до вивчення мовних одиниць, і вигуків передсім, у закладах загальної середньої освіти є предметом наукового пошуку Н. Голуб, О. Горошкіної, Л. Іванової та Т. Шевчук, С. Карамана та О. Караман та інших. Відповідно до концепції «Нова українська школа» та Державного стандарту базової середньої освіти затверджено модельні навчальні програми з української мови (5–6 класи), надано гриф Міністерства освіти і науки України новим підручникам з української мови (за авторства Н. Голуб, О. Горошкіної, О. Заболотного та інші). Маємо низку праць, у яких лінгводидакти, учителі-практики пропонують інноваційні прийоми, комплекс вправ та завдань, застосовувати і виконувати які доцільно в процесі вивчення частин мови.

Водночас у науково-методичному, науково-навчальному доробку вигук стає предметом лінгводидактичних досліджень спорадично. Науковці, методисти акцентують увагу насамперед на самостійних та службових частинах мови, натомість вигук розглядають поверхово.

Це породжує суперечність між неоднозначними граматичними особливостями вигуків, значним комунікативно-прагматичним потенціалом вигуків, що можуть суттєво вплинути на результативність комунікативного акту, та невиписаною методичною системою їх вивчення в шкільному курсі мови.

Потреба розв'язання означених суперечностей спричинила вибір теми магістерської роботи: «Вивчення вигуків на уроках української мови в 7-му класі закладів загальної середньої освіти».

Об'єктом дослідження є процес вивчення вигуків у закладах загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – зміст, форми, методи, прийоми вивчення вигуків у 7-му класі закладів загальної середньої освіти.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити методичну систему вивчення вигуків у 7-му класі закладів загальної середньої освіти.

Означена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

1. Узагальнити граматичні та комунікативно-прагматичні особливості вигуків у системно-структурній організації мови.

2. Проаналізувати засади комунікативно орієнтованого підходу до вивчення мовних одиниць у закладах загальної середньої освіти.

3. Здійснити аналіз навчальних програм, підручників з проблеми дослідження.

4. Розробити методичну систему вивчення вигуків.

5. Експериментально перевірити результативність розробленої методичної системи вивчення вигуків у 7-му класі закладів загальної середньої освіти.

Для досягнення мети дослідження та розв'язання визначених завдань використано комплекс **методів**:

- *теоретичні*: лінгвістичної та лінгводидактичної літератури, аналіз освітніх документів за темою дослідження для з'ясування стану розробленості проблеми; узагальнення з метою систематизації понятійного поля магістерської роботи; описовий для з'ясування характерних особливостей вигуків; системний аналіз для обґрунтування дидактичних засад експериментальної методики;

- *емпіричні*: спостереження за освітнім процесом, анкетування, тестування, аналіз контрольних робіт для з'ясування рівня володіння респондентами лінгвістичними знаннями та комунікативними вміннями;

- *статистичні*: збір та оброблення експериментальних даних.

Наукова новизна магістерської роботи полягає в комплексному лінгводидактичному дослідженні вигуків, у розробці методичної системи

вивчення вигуків у 7-му класі закладів загально середньої освіти на засадах.

Теоретичне значення. Здобуті результати дослідження можуть бути використані для подальшого розроблення та удосконалення методики вивчення вигуків.

Практичне значення магістерської роботи полягає в можливості використання її результатів для написання студентських курсових та кваліфікаційних робіт. Матеріали дослідження можуть слугувати унаочненням теоретичних відомостей під час читання лекцій та проведення практичних занять з методики вивчення української мови в закладах вищої освіти. Експериментальна методика може бути використана на уроках української мови під час вивчення теми.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Основні результати магістерської роботи оприлюднено на науково-практичних, науково-теоретичних конференціях, семінарах різного рівня:

1) *усеукраїнських*: III Всеукраїнська студентська науково-практична інтернет-конференція з міжнародною участю «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (Глухів, 17–18 лютого 2021 року), Всеукраїнський науково-методичний семінар «Леся Українка: подолання стереотипів» (Умань, 18 лютого 2021 р.), Всеукраїнська студентська конференція «Актуальні проблеми лінгвістики та лінгводидактики» (Умань, 7–8 квітня 2021 року), Всеукраїнська студентська науково-практична інтернет-конференція «Арватівські читання – 2021» (Ніжин, 21 квітня 2021 р.);

- *звітних*: «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (17–18 лютого 2021 року).

За результатами дослідження опубліковано наукову статтю та тези.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (82 найменування), 4 додатки. Загальний обсяг роботи – 121 сторінка, із яких основного тексту – 97 сторінок.

У вступі обґрунтовано актуальність теми; охарактеризовано стан вивчення проблеми; визначено науковий апарат, зокрема тему, мету, завдання, об'єкт, предмет; виокремлено методи дослідження; розкрито наукову новизну; окреслено теоретичне й практичне значення дослідження; подано відомості про апробацію результатів; зазначено структуру та обсяг магістерської роботи.

У першому розділі «Теоретичні засади проблеми вивчення вигуків у закладах загальної середньої освіти» узагальнено граматичні особливості вигуків у системно-структурні організації мови, їх комунікативно-прагматичну ознаковість; проаналізовано засади комунікативно орієнтованого підходу до вивчення мовних одиниць у закладах загальної середньої освіти.

У другому розділі «Стан дослідження проблеми вивчення вигуків у закладах загальної середньої освіти» здійснено аналіз навчальних програм, шкільних підручників з проблеми дослідження; описано рівні сформованості знань про вигук в учнів закладів загальної середньої освіти.

У третьому розділі «Методична система вивчення вигуків у 7-му класі закладів загальної середньої освіти» обґрунтовано мету, завдання та дидактичні засади експериментального навчання; описано методичну систему вивчення вигуків у 7-му класі закладів загальної середньої освіти; узагальнено результати експериментального навчання.

У висновках систематизовано результати дослідження.

У додатках уміщено тестові запитання за темою «Вигук як особлива частина мови», контрольну роботу за темою «Вигук як особлива частина мови», конспекти уроків з вивчення вигука як особливої частини мови, узагальнювальний тест, розміщений на персональному сайті через застосунок Google Forms.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ВИГУКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

1.1. Граматичні особливості вигуків у системно-структурній організації мови

Загальноновизнаним у мовознавстві [53; 65; 66], започаткованим у граматиках давнього світу, універсальних граматик Середньовіччя, обґрунтованим наприкінці XIX ст. у теорії лінгвістичного структуралізму, є тлумачення мовної системи як організації інваріантів мовних одиниць відповідно до синтагматичних (лінійних одночасних сполучену у мовленнєвому потоці), парадигматичних (нелінійних неодноточасних сполучень у мовленнєвому потоці) та епідигматичних (асоціативних, що ґрунтуються на асоціативності й образності мисленнєвої діяльності людини) зв'язків між ними [53, с. 551]. Водночас дискусійним залишається авторство терміна. У лінгвоісторіографії в окресленому контексті згадано Ф. де Соссюра, А. Мейє, Г. Габеленця, І. Бодуєна де Куртене та інших. Мову як нелінійну суперсистему, відкриту для зовнішніх впливів (соціокультурного контенту етносу) тлумачить Р. Том наприкінці 60-ті рр. XX ст.

Термін «система мови» в лінгвістичному контексті дуже часто вживається поряд із терміном «структура мови», проте їх співвідношення до сьогодні не є остаточно з'ясованим. Основними концепціями дефініціювання структури мови є визначення поняття як: 1) реляційної бази системи (Л. Єльмелев); 2) синтагматична реалізація системи, ієрархічна єдність різнорідних елементів (О. Реформатський); 3) склад і внутрішня організація єдиного цілого (системи) (О. Мельничук); 4) еквівалент терміна «мовна система» (В Кодухов) [53, с. 551–553].

Системно-структурна організація мови, відношення між мовними одиницями, їх взаємозв'язок і взаємообумовленість є підґрунтям виокремлення та характеристики граматичних форм сучасної літературної

мови – системи систем.

З огляду на систематизацію морфем за принципом системної взаємозумовленості всіх мовних одиниць (взаємозалежність під час вираження однотипних граматичних значень (родових, числових, відмінкових, особових тощо)) у лінгвістиці схарактеризовано, а в академічних граматиках [8; 15; 17;] та в підручниках [16; 22; 24; 26; 34; 35; 39; 60; 61; 79] усталеною є така класифікація частин мови:

- 1) повнозначні змінні (іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово);
- 2) повнозначні незмінні (прислівник);
- 3) неповнозначні незмінні (прийменник, сполучник, частка);
- 4) еквіваленти висловів (вигук).

Зважаючи на багатоаспектність вигуків – граматичного розряду слів, що перебуває на межі повнозначних і неповнозначних мовних одиниць, – вітчизняні (В. Виноградов, В. Костомаров, О. Потебня, О. Шахматов та інші), зарубіжні (Ш. Баллі, Е. Гоффман, О. Єсперсен та інші) учені, представники сучасної української лінгвістики ((І. Вихованець, К. Городенська, А. Загнітко, С. Караман, К. Шульжук та інші) порушують проблему лінгвістичної природи вигуків.

Студіювання наукової, науково-навчальної літератури з питань частиномовної належності мовних одиниць засвідчило дискусійність концептуального витлумачення означеного класу мовних одиниць. Імовірно, це зумовлено їх лінгвокомунікативною характеристикою, що охоплює раціональне та ірраціональне, немотивне та емотивне.

У наукових трактатах Давньої Греції вигук як окрема частина мови не розглядався, оскільки домінуючим складником у свідомості мислителів був «логос» – поняття, що інтегрувало думку і слово: «слово має зміст, думку, воно має йти від розуму й апелювати до нього» [45, с. 10]. Це пояснює увагу давнього світу до раціонального, а вигук є передусім носієм емотивного змісту.

Уперше як самостійна одиниця мови вигук був виокремлений у XX-томному трактаті римського граматиста М. Варрона «Про латинську мову» (I ст. до н. е.) [54, с. 60]. Новий граматичний клас мовних одиниць охоплював власне вигуки, інстинктивні вигуки та звуконаслідування.

У перших вітчизняних граматиках («Грамматика слов'янська» Л. Зизанія (1596 р.), «Грамматика слов'янська» М. Смотрицького (1619 р.)) виокремлено дві групи частин мови – «скланяємыя» (відмінювані) і «нескланяємыя» (невідмінювані), причому до другої групи віднесено лише прислівник, прийменник і сполучник.

Термін «Междометіє» (вигук) як окрема частина мови функціонує в праці І. Ужєвича «Грамматыка словенская» (1643 р.) [27, с. 51–52; 47 с. 103]. Про означений граматичний клас слів мовиться і в працях М. Ломоносова, за якими вигук «наближається» до займенників і прислівників, що є засобом «економії мовленнєвих зусиль» [15, с. 60].

У науковий вжиток термін «вигук» увів Є. Тимченко в «Українській граматиці» (1917 р.), дефініціювавши його як «часть мови, що служить до виразу різних душевних зворушень або слухових вражінь (звуконаслідування), покликів і т. под., напр. *ах, ох, ой; няв, цін-ціп! гаття! цоб! цабе! гиля!*» [62, с. 13].

Класична лінгвістична традиція трактує вигук крізь проєкцію рефлекторної / вигукової теорії походження мови. Як виразники рефлекторних виражень емоцій, відчуттів, емоційних знаків вигуки протиставляються словам як знакам думки [3, с. 300]. Водночас постулати рефлекторної теорії походження мови спричинили відмежування вигуків від морфології, а почасти і від синтаксису та лексикології. Наприклад, О. Пешковський називав вигук «чужорідним елементом у реченні». К. Аксаков номінує вигуки не словами, а окриками, що вказують на невизначений стан болю, жаху, радості тощо [15, с. 302].

Як слова, що перебувають поза частинами мови, трактували вигуки Д. Овсянико-Куликовський, Г. Пауль, П. Фортунатов. Варто зазначити, що

розрізнення звуконаслідувальних слів та власне вигуків на підставі модальних функцій останніх здійснив В. Виноградов [34, с. 60].

На думку О. Шахматова, вигуки не належать ні до повнозначних, ні до службових частин мови, перебувають поза їх складом; виражають зовнішні та внутрішні відчуття, звуконаслідування і викликають у свідомості мовців уявлення про граматичні категорії тільки через те, що іноді функціонують як еквіваленти дієслів [15, с. 422–423].

Окремим розрядом слів є вигуки в лінгвістичній концепції Ф. Буслаєва [15, с. 300–301], О. Потебні [8, с. 22–23] та інших. Такі теорії ґрунтуються на низці диференційних опозицій, серед яких:

- членороздільність слів – емоційність вигуків;
- семантична об'єктивність слів – експресивна суб'єктивність вигуків.

О. Смирницький терміном «вигуківі слова» номінує мовні одиниці окремого розряду слів, об'єднаних не стільки за змістом, скільки за тим, як цей зміст усвідомлюється мовцями: він не осмислюється, не аналізується, а безпосередньо виражається, «не будучи, так би мовити, пропущеним через мислення» [3, с. 23]. З огляду на таке витлумачення «вигуківі слова» логічним видається висновок про особливе емотивне значення означеного класу мовних одиниць.

О. Есперсен, данський лінгвіст, трактував вигуки як частки мови, що протиставляються частинам мови, але водночас наближаються до прислівників. Водночас вигуки не співвідносяться з поняттями і не передають відношень і зв'язків між словами [52, с. 143]; це специфічний клас слів, що служить для безпосереднього виявлення людських почуттів, не називаючи їх [22, с. 259].

З огляду на це можемо узагальнити: якщо вигук має значення, то його можна тлумачити як повнозначну частину мови. Однак відсутність номінативного значення суперечить такому логічному судженню. Їх неналежність до службових неповнозначних слів підтверджується функціями вигуків у реченні: не поєднує слова в реченні; не поєднує однорідні члени

речення та предикативні частини складного речення; не надає мовним одиницям вищого порядку додаткових відтінків у значенні та не служить для творення нових слів чи їх граматичних форм [73].

Отже, логічним і науково обґрунтованим вважаємо твердження О. Селіванової про те, що вигуки в системно-структурній організації мови перебувають «поза позицією повнозначних і службових частин мови» [53, с. 59].

Диференціація на повнозначні і службові частини мови в сучасній українській літературній мові ґрунтується на формально-граматичному підході. Саме відповідно до нього вигуки складають окремий розряд слів – частину мови, що не належить ні до повнозначних, ні до службових.

За вченням В. Виноградова, що склало основу традиційної лінгвістики, розрізняють чотири категорії слів: частини мови (імена (іменник, прикметник, числівник), займенник, дієслово, прислівник і категорії стану); модальні слова; частки мови (власне частки, зв'язки, прийменники і сполучники); вигуки [7, с. 44].

Наголосимо, ще В. Виноградов зазначав про те, що вигуки не можна співвіднести ні з ознаками певного частиномовного класу слів, ні з конкретною синтаксичною моделлю, хоча в процесі мовленнєвої діяльності вони можуть бути і еквівалентами слів, і еквівалентами речень водночас.

За В. Виноградовим, вигук є об'єктивним мовленнєвим знаком, що виражає емоційно-вольові реакції суб'єкта; «особливи[м] тип[ом] виражальних слів-висловлень, внутрішньо нерозчленованих, синтаксично неорганізованих, проте соціально осмислених, таких, що утворюють своєрідні форми емоційного вираження і зазнають впливу з боку граматичних категорій інтелектуального мовлення» [8, с. 23].

Продовження означеної теорії простежуємо в сучасному мовознавстві, де загальноприйнято вигук дефініціюють як окреме (що не належить ні до повнозначних, ні до неповнозначних частин мови) морфологічне слово; особливу мовну одиницю, що не виконує номінативну функцію, а служить

для вираження емоцій і волі (К. Городенська, В. Горпинич, А. Грищенко, М. Плющ та інші) [15, с. 301; 17, с. 733]. Це лінгвістичне твердження ґрунтується на лексико-граматичному значенні мовних одиниць: повнозначні мають лексичне (співвідносяться з поняттям) та граматичне значення, виконують номінативну функцію (іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово, прислівник); неповнозначні не мають лексичного і граматичного значення (прийменник, сполучник, частка). Вигук є окремим класом слів, що не є членом речення, проте може його утворювати. Такий поділ на лексико-граматичні класи слів є загальноприйнятим у сучасних підручниках з мови для закладів загальної середньої освіти та закладів вищої освіти.

Визначення терміна «вигук» у довідкових джерелах є подібнимб

- клас слів, що виконує важливі комунікативні функції, служить для безпосереднього вияву почуттів, емоцій, волевиявлень людини, не називаючи їх (тлумачний словник лінгвістичних термінів (2001 р.)) [66, с. 28];

- особливий лексико-граматичний клас (розряд, частина мови) незмінюваних слів, які не належать ні до повнозначних, ні до службових слів, лише виражають (не називають) емоції, почуття, експресивні оцінки, вольові спонукання мовців (енциклопедія української мови (2001 р.)) [656665, с. 67];

- незмінна частина мови, емоційний сигнал як реакція мовця в певній комунікативній ситуації (лінгвістична енциклопедія (2006 р.)) [53, с. 59];

- особлива частина мови, що не має номінативного значення і не виконує службових функцій у реченні, а виражає почуття, волевиявлення мовця, не називаючи їх (довідник з української мови (2014 р.)) [21, с. 184];

- клас незмінних слів, які служать для безпосереднього вияву почуттів і емоційно-вольових реакцій на навколишню дійсність (словник української мови (2015 р.)) [56].

Семантично близькими є визначення вигука (інтер'єктивів) також і в навчальних підручниках та посібниках з української мови, наприклад:

- частина мови, що служить для безпосереднього вираження емоцій, почуттів і волі людини [61, с. 309];

- своєрідні незмінні слова, що можуть виступати як еквіваленти висловів і виражають почуття, емоції, настрої людини або волевиявлення в найзагальнішому вигляді, не називаючи їх [60, с. 525];

- слова, які служать для вираження різних емоцій, почуттів, не називаючи їх [71, с. 444]; на нашу думку, зазначена дефініція є неповною, оскільки вигуки, окрім емоцій, виражають і волю мовців;

- мовні одиниці, що служать для вираження емоційно-вольових реакцій, звукових уявлень мовців про навколишню дійсність [61, с. 480] тощо.

Аналіз усіх потрактувань дає змогу виокремити підходи до розуміння вигуків як мовно-мовленнєвої одиниці:

1) вигук – одиниця мови, оскільки має ознаки слова, а саме: фонетичне оформлення, ізольованість, однонаголошеність, відтворюваність, непроникність;

2) вигук – мовленнєва одиниця, оскільки є реакцією мовця на позамовну ситуацію (зовнішні і внутрішні подразники), виражає його емоційний та психічний стани;

3) вигук – мовно-мовленнєвий знак, що виражає індивідуальне ставлення мовця до ситуації, зумовленого почуттям і волею;

4) вигук – лексико-граматична одиниця, що існує поза повнозначними частинами та неповнозначними словами, є еквівалентом синтаксично нечленованих речень; виконує комунікативну функцію, що полягає у створенні оцінно-модальних планів висловлювання – позитивної або негативної реакції мовця на позамовну ситуацію.

Такі потрактування вказують на те, що вигуки не мають предметно-поняттєвої, процесуально-поняттєвої та ознаково-поняттєвої співвіднесеності, а отже, не можуть належати до самостійних частин мови. Натомість домінантними ознаками вигуків є:

- заміщення лексичного значення вказівкою на реакцію мовця, викликану позамовною ситуацією замість лексичного значення;
- невираженість морфологічних категорій;
- віддалений зв'язок із судженням;
- вираження емоційності мовлення, надання емоційно-модальної тональності висловлюванню.

Остання ознака є своєрідним маркером досліджуваного класу слів. Незважаючи на це, лінгвісти дискутують щодо емоційного й логічного змістовного складника у вигуках. Потрактування лексичного значення як співвідношення фонемно-фонетичного комплексу з предметами, поняттями, явищами дійсності вказує на відсутність у вигуків лексичного значення. Відповідно до того, що вигуки виражають лише емоції і волю мовця, але не називають їх, вони не можуть номінуватися ні словами, ні членами речення. Таке позбавлення предметно-понятійної співвіднесеності вигуків є неоднозначним, адже емоції і волевиявлення реально існують (мовець їх відчуває), як і предмети буття. Це дає підстави до характеристики лексичного значення вигуків. Водночас взаємозалежність лексичного значення і реальністю / ірреальністю предмета не є обґрунтованим. З огляду на це, на нашу думку, вигук характеризується лише умовною семантикою, асоціативною у свідомості мовців. Підтвердження цьому знаходимо і в лінгвістичних дослідженнях Л. Мацько [43; 44]: конкретно-ситуативна семантика вигуків виявляється через взаємодію з іншими мовними одиницями, супроводжується інтонацією, доповнюється невербальними засобами мовлення.

Таке витлумачення вказує на інтенціональне домінуванні в семантиці вигуків мовленнєвих ознак, передусім ситуативного контексту та інтонації. Саме контекст та інтонація є передумовами вигукової полісемічності (рис. 1.1, укладено за відомостями [57; 72; 75]).

Принагідно зазначимо, що не всі вигуки характеризуються такою багатозначністю. Моносемічним, наприклад, є вигук *геть!*, його значення

(покинути, залишити когось, щось [58]) сприймається однозначно, незалежно від контексту.

ВИГУКОВА ПОЛІСЕМІЧНІСТЬ						
A						
ЗДОГАД	ЗДИВУВАННЯ	НЕЗАДОВОЛЕННЯ	ПОГРОЗА	ЗЛОРАДСТВО	ПЕРЕЛЯК	ВІДЧАЙ
<i>А-а-а, зрозуміло</i>	<i>А, і ви тут!</i>	<i>А-а, не заважайте!</i>	<i>А-а, я тобі зараз!</i>	<i>А... Тепер не дивуйся!</i>	<i>А! Хто тут?</i>	<i>А... боже ж мій...</i>

Рис. 1. Контекстуальна полісемічність вигуків

Така однозначність-багатозначність вигуків наближає їх до повнозначних частин мови, полісемічність яких зумовлюється денотатом.

Однак стійкий зв'язок із ситуацією мовлення, що передбачає спрямування на емоційно-вольову сферу мовця, поширене функціонування прямо протилежних семем спростовують належність вигуків до повнозначних слів.

Складна природа вигуків є імовірною причиною лінгвістичної дискусії щодо їх місця в мовній структурі. Так, фонемно-фонематичний вияв формально дає підстави номінувати їх одиницями фонематичного рівня («Русская грамматика», 1979); вираження емоцій – ототожнити з фраземами та емотивними синтаксемами, тобто трактувати вигуки як одиниці синтаксичного мовного рівня (А. Мухін, 1968) тощо.

Покликаючись на загальноприйняті дослідження Е. Сепіра про те, що мова існує лише в мисленнєвій сфері, а вигуки здебільшого передають емоції і волевиявлення мовців під час мовленнєвої діяльності [26, с. 394], тобто функціонують на межі мовної і мовленнєвої систем. Такий периферійний характер вигуків пояснює їх не чітку належність до певного мовного рівня [8, с. 24].

Емоційно-експресивна семантична ознаковість вигуків, за дослідженнями І. Вихованця та К. Городенської, породжується не лише невербальними засобами (мімікою, жестами), що супроводжують висловлювання, а й інтонацією – просодичною надсегментною одиницею мовлення. Промовлений вигук без відповідної інтонації «знебарвлюється, втрачає свою виразність і навіть значення. Отже, інтонація – найнеобхідніша умова існування вигуків» [8, с. 374–389].

Емоційно нейтральною є інтонація видільності, що не завжди є окличною, проте постійно супроводжує семантико-синтаксичне функціонування вигуків. Окрім того, під час мовленнєвої діяльності на інтонацію видільності накладається додаткова інтонація, що є виразником емоцій і волі мовця.

Імовірно, інтонаційна конотація є однією з передумов поділу вигуків на емоційні (ті, що виражають емоції й почуття мовця) і волюнтативні (ті, що виражають різні види спонуки: наказ, заклик, заборону тощо). Очевидним є те, що кожний вигук не лише виражає емоцій чи волю комуніканта, а й елемент думки. Про це говорив ще В. Виноградов: «Виражаючи емоції, настрої, вольові спонукання, вигуки не означають і не називають їх. Не володіючи номінативною функцією, вигуки мають усвідомлений колективом смисловий зміст» [8, с. 300–302]. Відповідно до цього елемент думки – усвідомлений смисловий зміст разом з емоціями та волевиявленнями формують категоріальне контекстно і ситуативно зумовлене мовленнєво виражене значення вигука як окремої частини мови [17, с. 733–735].

І. Вихованець та К. Городенська розглядають вигук як слово-речення, бо «ці одиниці суттєво відрізняються від частин мови морфемною будовою, особливостями функціонування і внутрішніми виокремлювальними ознаками» [8, с. 19]. На такому підході ґрунтується сучасна концепція реченнєвої природи вигуків, у контексті якої означені мовні одиниці дефініціюються як:

- еквіваленти синтаксичних одиниць – нечленованих речень (А. Уфімцев та інші), що виконують комунікативну функцію;

- «реченнєві дейктичні одиниці, що перебувають на периферії речення у сфері лише мовлення, на відміну від повноцінних речень, які є фактом і мовлення, і мови» [15, с. 301].

У контексті означеної лінгвістичної теорії вигуки співвідносять з судженням як логічною основою речення, що «має в них словесно не виражену, імпліцитну, основу» [8, с. 377]. Це уможлиблює номінування вигуків особливими реченнєвими утвореннями, семантичне і синтаксичне значення яких, за І. Вихованцем, зумовлюється контекстуально та інтонаційно. Відповідно, семантико-синтаксична специфіка вигуків реалізується в мовленні. Вони функціонують як «мовні знаки вираження індивідуального ставлення мовця до ситуації, зумовленого почуттям і волею» [8, с. 25].

Отже, площиною функціонування вигуків є грамати́ка. Їм притаманні особливі граматичні властивості, наприклад: вигуки можуть уживатися як самостійне висловлювання, як його еквівалент, як головний або другорядний член речення [60, с. 525]; можуть формувати граматичну основу предикативної частини складного речення, виконувати функцію вставного слова [5253, с. 60]; бути словом-реченням, тобто виконувати функцію самостійного висловлювання [15, с. 300–304].

Таким чином, вигук може бути як самостійним висловлюванням, так і семантико-інтонаційним складником речення, що створює його емоційно-

сміслову конотацію, тональність якої почасти зумовлюється позицією вигука у реченні: найчастіше це препозиція, рідше інтерпозиція, іноді постпозиція.

Функційно вигуки наближаються до речень, можуть бути їх складником або еквівалентом [17, с. 733–735]. Наголосимо, у певному контексті вигук може переходити в повнозначні частини мови, заміщувати їх семантичне і синтаксичне значення, тобто утворювати граматичні форми і вступати у взаємозв'язки з іншими членами речення, а вигуки, що є виразниками волевиявлення можуть керувати залежним словом в утвореному підрядному словосполученні [22, с. 259].

Отже, серед морфологічних ознак вигуків можемо виокремити:

- незмінюваність;
- здатність до утворення дериватів;
- спроможність до інтер'єктивації, субстантивації.

До синтаксичних ознак вигуків належать:

- здатність до емоційного підсилення висловлювання;
- самостійне функціонування, означене смисловою та інтонаційною завершеністю;
- контекстне функціонування з підпорядкованістю правилам сполучуваності мовних одиниць у реченні;
- специфічна інтонація;
- функційна здатність поєднуватися з одиницями висловлювання тощо (за В. Горпиничем) [15, с. 303–304].

Підручники й посібники з української мови для закладів загальної середньої освіти [13; 30], вищої школи [15; 16; 22; 26; 34; 60; 61; 71] фіксують диференціацію вигуків за звуковою та морфемною структурою. Узагальнено означені відомості систематизує таблиця 1.1.

Первинні вигуки для підсилення емоційно-вольового насичення висловлювання часто функціонують подовжено чи подвоєно: *ха-ха-ха! ану-ну!* тощо [60, с. 528].

Таблиця 1.1

Диференціація вигуків за звуковою та морфемною структурою

(укладено з урахуванням [13; 30; 15; 16; 22; 26; 34; 60; 61; 71])

ПЕРВИННІ (НЕПОХІДНІ)	ВТОРИННІ (ПОХІДНІ, ІНТЕР'ЄКТИВОВАНІ)
1	2
не мають граматичних ознак; структура – проста, коротка; диференціюються на чотири групи залежно від звукового складу	скам'янілі форми іменників, дієслів, займенників та прислівників; сприймаються мовцями як виразники почуттів і волі, розрізнено від лексико-граматичних ознак; диференціюються за походженням та засобом словотворення
1) один голосний звук: <i>a! y! e! i! o!</i>	1) зберігають граматичну форму тієї повнозначної частини мови, з якою генетично пов'язані, часто функціонують в усиченій формі: <ul style="list-style-type: none"> - іменникові: <i>матінко! жах! гвалт!</i> (часто утворені із форм звертання); - дієслівні: <i>рятуйте! пробачте! бач!</i>; - займенникові: <i>отак! стільки ж!</i>; - прислівникові: <i>так! тсс! (від тихше)</i>; - запозичені з інших мов: <i>алло!</i> (англ.), <i>браво!</i> (італ.)
2) один голосний та кінцевий [j]: <i>ей!, ой!, ай!</i> ;	2) слова-оклики: <p>2.1) якими бажають привернути увагу: <i>агов!</i></p> <p>2.2) кличуть або відганяють тварин: <i>но! гулі-гулі!</i></p>
3) сполучення голосних і приголосних: <p>3.1) односкладові: <i>ай! га! гей! гай! пхе!</i>;</p> <p>3.2) двоскладові: <i>ага! агов! ану!</i>;</p>	3) поєднання різних частин мови у вигуківі фразеологізми, складники яких (різні частини мови) втратили попередні значення і функціонують лише для вираження емоцій, оцінок, настроїв мовця: <i>от горе! так-то так! от тобі й маєш!</i>
4) лише приголосні звуки: <i>бпр! хм! гм!</i>	

Поширеним під час мовленнєвої діяльності є поєднання первинних і вторинних (вторинні, тобто інтер'єктивовані, вигуки – це мовні одиниці, що перейшли до означеного класу мовних одиниць із інших частин мови. Наприклад: *Господи! Матінко! Браво!* тощо (за А. Грищенком [60, с. 485]) похідних відіменникових чи віддієслівних вигуків або первинних зі словами-морфемами: *Ну знаєш! Боже ж мій! От тобі і маєш!* тощо.

Інтер'єктивація є засобом збагачення категорії вигуків, «указує на органічний зв'язок вигуків з рештою словникового складу, на їх взаємодію з іншими частинами мови» [60, с. 582].

Імовірно, здатність вигуків розширювати власний склад за рахунок повнозначних слів, тобто інтер'єктивація, спричинила термінну синонімію. У сучасних лінгвістичних студіях, наприклад, у наукових працях А. Грищенка, поряд з терміном «вигук» функціонує синонім-дублет – термін «інтер'єктив» для домінування емоційно-волюнтативних вигуків та звуконаслідувальних слів.

У мовній системі водночас простежується і зворотній процес: вигуки, передусім первинні, поповнюють повнозначні слова, наприклад: вигук *ох* є твірною основою дієслова *охати*; *ой* – *ойкати* тощо.

Водночас походження первинних вигуків пов'язано з мимовільними, інстинктивними окриками – емоційною реакцією на зовнішні подразники. Однак не всі інстинктивні окрики ввійшли до складу мовної системи. Статусу мовної одиниці набули ті окрики, за якими закріпилося смислове навантаження. Вторинні / похідні вигуки виникли на основі запозичення форм інших слів, словосполук.

Класифікацію вигуків за походженням демонструє табл. 1.2.

Диференціація вигуків за семантикою не є однозначною в сучасному мовознавстві, хоча сутнісних значних відмінностей не простежується. Так, за теорією І. Білодіда, вигуки поділяються на:

- 1) емоційні;
- 2) волевиювальні:

- 2.1) наказово-спонукальні;
- 2.2) апелятивні;
- 3) звуконаслідувальні слова (І. Білодід).

Таблиця 1.2

Класифікація вигуків за походженням

(укладено з урахуванням [15, с. 306–310])

ПИТОМІ / УСПАДОВАНІ	ЗАПОЗИЧЕНІ / ЗАСВОЄНІ
1	2
з індоєвропейської, праслов'янської, староукраїнської мов: <i>ага! ей! ой! тьфу!</i> Тощо	з англійської, французької, турецької, італійської, старослов'янської тощо: <i>стоп! гайда! полундра! мерсі!</i>

На переконання В. Поповського, вигуки диференціюються на:

- 1) емоційно-почуттєві;
- 2) наказово-спонукальні;
- 3) звуконаслідувальні слова (В. Поповський).

Л. Мацько пропонує таку класифікацію означених мовних одиниць:

- 1) емоційні;
- 2) спонукальні;
- 3) етикетні;
- 4) вокативні;
- 5) звуконаслідувальні слова (Л. Мацько).

Близькою є диференціація, запропонована В. Горпиничем:

- 1) емоційні;
- 2) спонукальні:
 - 2.1) наказово-спонукальні;
 - 2.2) імперативні;
 - 2.3) вигуки волевиявлення;
- 3) апелятивні;
- 4) етикетні (В. Горпинич).

З проаналізованих класифікацій вигуків за семантикою вирізняється проблема частиномовного статусу звуконаслідувальних слів – запозичених людиною звуків живої та неживої природи [78]. Це окрема група невідмінюваних мовних одиниць, що не виражають ні емоцій, ні волевиявлень.

З історії лінгвістичних учень відомо, що, наприклад, у теорії О. Пешковського звуконаслідування диференційовано від слів; за дослідженнями І. Милославського, вони не належать до жодної частини мови. Однак у сучасній лінгвістиці простежується дещо інший підхід до витлумачення означених мовних одиниць. Так, Л. Мацько визначає звуконаслідувальні слова різновидами вигуків; К. Городенська, А. Колодяжний – словами, що прилягають до вигуків [15, с. 307–308]. На частиномовні ознаки звуконаслідувальних слів вказує О. Тихонова, серед яких:

- сталий фонематично-фонетичний склад;
- своєрідне лексичне значення та його звукова мотивованість;
- загальноживаність;
- здатність до субстантивації;
- синтаксичні властивості: спроможність підпорядковувати залежні слова, поєднуватися з означеннями тощо [77].

Отже, аналіз наукових лінгвістичних засвідчує існування кількох підходів до витлумачення вигуків як одиниць мовної системи:

- окрема морфологічна одиниця, що не належить ні до повнозначних, ні до службових частин мови (традиційна концепція);
- еквівалент слів та речень (В. Виноградов);
- окремий лексико-граматичний розряд слів, що характеризується специфічними семантико-стилістичними функціями (Л. Мацько);
- мовна одиниця, що має реченнєву природу синтаксично нечленованих речень, комунікативна функція яких полягає у створенні оцінно-модальних планів висловлювання (І. Вихованець);

У власному дослідженні додержуємося традиційної теорії, що є підґрунтям шкільної мовознавчої концепції, за якою вигуки є особливою частиною мови, що виражає почуття, емоції, волевиявлення мовця, не називаючи їх, а також теорії І. Вихованця, відповідно до якої вигук співвідноситься із судженням як логічною основою речення, є відображенням емоційної реакції мовця на позамовну ситуацію. Зважаючи на це, вигуки становлять периферію речення, характеризуються інтонаційною видільністю, морфологічною нечленованістю, емоційністю, переважним спрямуванням у сферу мовлення.

1.2. Комунікативно-прагматична ознаковість вигуків

Комунікативно-прагматичний підхід на сьогодні є одним із актуальних напрямів вивчення мови. Його концептуальним підґрунтям є функційне навантаження мовних одиниць під час мовленнєвої діяльності, зумовлене індивідуально-психологічними, міжособистісними, соціальними ознаками комунікантів (за І. Зарицькою [32]).

В історії лінгвофілософських ідей прагматика, за твердженням Ю. Степанова, є «філософі[єю] егоцентричних слів» [4; с. 25]. Відповідно, функціонування мовних одиниць будь-якого рівня мовної структури в конкретних умовах спілкування визначається комунікативною метою – потребою впливу адресанта на адресата – спонукою, переконанням, наказом тощо.

Натомість, за механічною лінгвістичною концепцією, комунікація трактується як процес кодування і передавання інформації мовцем та її декодування слухачем. Комунікація в межах діяльнісно-інтеракційної парадигми визначається як спільна діяльність учасників комунікативного процесу для передавання інформації. З огляду на це усталеним на сьогодні є

тлумачення комунікації як процесу обміну інформацією засобами спільного символічного коду (мови) між джерелом (адресантом) та одержувачем (адресатом) [54, с. 11–12].

Системний підхід до вивчення комунікації дає змогу досліджувати її як соціальний процес, у якому:

- суб'єкт комунікації водночас є і відправником, і одержувачем повідомлення;
- відбувається поєднання конкретної ситуації спілкування, набутого досвіду і проєкції на майбутнє;
- за певних умов комунікативні акти, незважаючи на окреслення початку і завершення, можуть бути продовжені з тими ж або іншими учасниками [4242; 50].

Отже, комунікація є складним, багаторівневим процесом взаємодії принаймні двох суб'єктів, здатних до спілкування. Головним суб'єктом комунікації є людина. Комунікативні міжособистісні стосунки здійснюються переважно вербальними засобами мовного коду. Мова є елементом інтерсуб'єктивного порозуміння – основним засобом передачі інформації у всіх сферах життя людини.

Комунікація в суспільстві виконує низку функцій:

- інформаційну;
- експресивну;
- інтерпретаційну;
- соціальну тощо.

Їх узагальненням можна вважати прагматичну функцію, що регулює поведінку, координує дії учасників комунікування. Адже людина як соціальна істота повідомляє про щось або висловлює власні емоції чи оцінки для досягнення певної усвідомленої або неусвідомленої мети [41, с. 9].

Відповідно до прагматичної функції комунікації мовні засоби дають змогу мовцеві не лише проінформувати співрозмовника, висловити власні емоції і почуття, а й вплинути думки, переконання, поведінку адресата [51].

Імовірно, саме багатоаспектність прагматичної функції комунікації сприяла становленню лінгвістичної прагматики як самостійного напрямку сучасних мовознавчих досліджень про вияв людського чинника в межах усіх форм (модусів) існування засобів мовного коду: Мови, Мовлення і Комунікації [3].

Прагмалінгвістика досліджує функціонування мовних знаків під час комунікації у взаємозв'язку з мовленнєвою ситуацією, змодельованою адресантом і адресатом спілкування, їх інтерактивністю [80, с. 8].

Одним з ключових понять прагмалінгвістики є інтерсуб'єктивність – вираження під час спілкування гармонійного / дисгармонійного взаємозв'язку особистостей у суспільстві засобами мови [4, с. 150].

Отже, завдання сучасної лінгвістичної прагматики охоплюють усі можливі вияви людського чинника засобами мови.

Водночас мовні засоби взаємовпливу співрозмовників, що залежать від учасників спілкування та стосунків між ними, є підґрунтям прагматичних аспектів комунікації, пов'язаних із впливом суб'єктів один на одного за допомогою мовного коду [1, с. 110].

Уважаємо, прагматичні функції вербальних засобів комунікування є невіддільними від суб'єктивної модальності мовних одиниць.

Мовознавці (вітчизняні: І. Вихованець, П. Дудик, А. Загнітко, О. Мельничук, М. Плющ, В. Русанівський І. Слинько, В. Ткачук та інші; зарубіжні: В. Виноградов, О. Пешковський, О. Шахматов, Н. Шведова та інші) відносять модальність до числа основних категорій мови.

Зокрема, за визначенням В. Горпинича, модальність – «це функціонально-семантична категорія, яка виражає відношення змісту висловлювання до дійсності і мовця до змісту висловлювання»[15, с. 326]. За словником Ганича, модальність визначається як «Граматичн[ою] категорі[єю,] яка виражає відношення змісту висловлення до дійсності та оцінку цього відношення з боку того, хто говорить або пише»дефініційовно

модальність у словнику лінгвістичних термінів Д. Ганича, І. Олійника [11, с. 134–135].

У підручнику сучасної української літературної мови за авторством С. Карамана, О. Караман, М. Плющ не лише запропоновано тлумачення терміна, а й наголошено на тому, що модальність може бути реальною та ірреальною (нереальною). Реальна повністю відповідає дійсності, ірреальна повідомляє про щось бажане, можливе, очікуване [34, с. 327].

Почасти в науковій літературі модальність трактується в єдності з предикативністю. Адже, на думку багатьох вчених, це основна ознака речення. Відповідно до цього модальність визначають як «комплексну синтаксичну категорію, що виражає співвіднесеність повідомлення до дійсності і формує речення як комунікативну одиницю». Вона охоплює той аспект речення, який відтворює повідомлюване в розрізі реальне (теперішній, минулий, майбутній часи) та ірреальне (нереальне). Саме такі граматичні значення вказують на зв'язок повідомлюваного з дійсністю. З огляду на це модальність реалізує категорію предикативності [34, с.328].

Підтвердження означеної думки простежується у твердженні А. Загнітка: об'єктивна модальність – це категорія, яка є обов'язковою для абсолютно кожного речення, адже саме модальність формує його думку [31, с. 120].

Модальність – категорія водночас об'єктивна і суб'єктивна, тому і треба розглядати їх у єдності, хоч остання і не є обов'язковою. Об'єктивна модальність полягає у вираженні характерного для всіх мовців ставлення до дійсності, певних явищ у ній [23, с. 225]. За В. Горпиничем, об'єктивна модальність виражає відношення висловлювання до дійсності як реальне або нереальне (ірреальне) [15, с. 242].

Суб'єктивна модальність – це факультативна ознака висловлювання, яка вказує на ставлення мовця до змісту, тобто особа обов'язково додає у висловлювання щось своє [15, с.242; 23, с. 225]. Наприклад, суб'єктивна модальність, що виражає відношення мовця до повідомлюваного, може

виражатися лексичними (наприклад, вигук) і нелексичними (наприклад, інтонація, особлива конструкція) засобами.

Засобами вираження об'єктивної модальності найчастіше є:

- дієслова дійсного, наказового і умовного способів;
- протиставлення речень за метою висловлювання – розповідних, питальних, спонукальних;
- протиставлення речень за емоційним забарвленням – окличних і неокличних [15, с. 242].

До основних засобів суб'єктивної модальності традиційно відносять:

- інтонацію), яка може передавати різну палітру емоцій: іронію, протест, заклик, здивування, недовіру, сумнів, відчай, співчуття тощо (за М. Плющ);
- особливий порядок слів або спеціальні конструкції;
- вставні слова: *безумовно, можливо, мабуть, кажуть* тощо;
- модальні частки: *ні, ну, так, ага* тощо;
- вигуки: *ай!, ой!, ох!; ах!* тощо [15, с. 243].

Одним з яскравих прикладів вираження суб'єктивної модальності в контексті комунікативно-прагматичних мовних одиниць є вигук – особлива частина мови, що виражає почуття, емоції, волевиявлення мовця, не називаючи їх (за підручником О. Заболотного, В. Заболотного для учнів 7-го класу ЗЗСО [28, с. 190]).

Саме вираження емоцій і волевиявлень мовця закріплюють за вигуком співвіднесеність із засобами суб'єктивної модальності [10, с. 39].

Комунікативна спрямованість вигуків простежується в концепції походження мови та їх становлення як окремої мовної одиниці. Первинним виявами вигуків, за дослідженнями К. Аксакова, були окрики або «інстинктивні вигуки», що обслуговували комунікативну сферу первісних людей: слугували повідомленням про небезпеку, появу здобичі, зміну напрямку руху тощо. Перехід людей до трудової діяльності спричинив ускладнення вигуків, їх поєднанням із невербальними засобами. Суспільний

характер діяльності, потреба спільних дій для досягнення мети зумовили свідоме застосуванні таких звукових сигналів. Саме такі науково обґрунтовані міркування є в основі рефлекторної (вигукової) теорії походження мови [40]. З огляду на це вигук не лише передусь появі інших частин мови, він є передумовою появи самої мови, його комунікативно-прагматичне функційне навантаження є яскраво вираженим [76].

Українські граматисти відносять вигук до експресивної синтаксичного плану і наголошують на тому, що це суб'єктивно-модальна форма. Найбільш багаті на семантику емоційні вигуки, які є найчастіше суб'єктивно-модальними формами в реченні, адже передають великий спектр емоцій і почуттів мовця: *гордість, радість, захоплення, піднесення, докір, здивування, невдоволення, обурення, незадоволення, гнів, досаду, зневагу, огиду, тугу, сум, страх, горе, жаль, співчуття, переляк, сумнів, певність, рішучість, безвихідь, іронію, відчай* [44]. Отже, безумовно, вигуки є ознакою емоційного мовлення.

Один і той самий вигук може передавати різні емоції та почуття. Саме тому, на нашу думку, варто наголосити, що вигук обов'язково вживається з відповідною інтонацією – одним з основних засобів вираження суб'єктивної модальності, та конкретному контексті. Це доводить контекстуально зумовлене природу значення вигуків як суб'єктивної реакції мовців на об'єктивну реальність [8, с. 381; 17, с. 736; 44, с. 15].

Комунікативно-прагматичні особливості вигуків зумовлюються їх спрямованістю у мовленнєву сферу. Вони можуть бути виразниками різних комунікативно-прагматичні значень:

- 1) спонукання до дії – наказ, заклик до чогось, прохання про щось;
- 2) вираження емоцій – радість, згода, незгода, схвалення, здивування тощо;
- 3) виконання функцій мовного етикету [16, с. 27].

Вигуки за функційно-семантичними характеристиками щонайбільше щонайбільше реалізуються в мовленні, тому що в мовному плані вони мають

обмежений набір ознак, серед яких морфологічна нечленованість і вираження суб'єктивного стану мовця, його почуттів і волі [17, с. 734].

Відповідно, найпоширенішою сферою функціонування вигуків є розмовний стиль; їх основною функцією – комунікативна: вираження суб'єктивного, позитивного чи негативного стану або оцінки мовця, його почуттів і волевиявлень у певних ситуаціях.

Підтвердження зазначеного знаходимо в працях І. Білодіда, який зазначає, що вигук найчастіше вживається в живій розмовній та діалогічній мові, у поезії, рідше – у прозі [59, с. 525]. За дослідженнями В. Русаніського, сферою поширення вигуків є розмовний і художній стилі. Саме тут є важливою комунікативна ситуація, тобто обставини спілкування: час, місце, мовці (їхні інтелектуальні рівні, характер тощо зумовлюють емоційність мовлення), які виражають своє ставлення до ситуації. В усно-розмовному, фольклорному, художньому мовленні за допомогою вигуків створюються емоційно-оцінні конотації, конкретно-чуттєва тональність висловлювання, ефект безпосередності спілкування, поетичний колорит [65, с. 67].

Н. Гуйванюк слушно наголошує на тому, що в народно розмовному / діалектному мовленні, вигуки означені усталеним світосприйняттям носіїв мови, їхнім способом життя, етикетом спілкування. Вони є виразниками «особлив[ово] менталітет[у] українців <...>, стереотип[ів] спілкування, які належать до вербального поля української етнокультури загалом та актуалізують національні особливості мовної картини світу [18, с. 329].

Вигуки є виразниками широкого спектру емоцій та почуттів. Укотре наголосимо, що різні за морфемною структурою, але однаково інтонаційно оформлені вигуки можуть передавати однакові емоції і почуття. Водночас важливою є роль контексту, де одна мовна одиниця може мати різне емоційне навантаження [8, с. 378–381].

У сучасній лінгвістиці виділяють два функційно-семантичні типи вигуків. До першого належать *емоційні вигуки*, що виражають емоції, почуття, переживання, настрої мовця, його психофізичний стан, суб'єктивну

оцінку (позитивну чи негативну) позамовної ситуації (табл.1.2); до другого – волевиявальної вигуків, що передають волевиявлення мовця (табл.1.3).

Таблиця 1.2

Диференціація емоційних вигуків

(укладено з урахуванням [59, с. 530–531; 72; 74; 75])

емоційні вигуків передають емоції та почуття: <i>радість, піднесення, гордість, захоплення, здивування, докір, рішучість, відчай, обурення, закид, невдоволення, незадоволення, гнів, зневагу, огиду, досаду, докір, сумнів, сум, тугу, горе, жаль, глузування, жах, страх, переляк, співчуття, невність, безвихідь, іронію, обурення, сарказм</i> тощо			
за походженням		за значенням	
первинні	вторинні	моносемічні	полісемічні
1	2	3	4
<i>А! О!</i> – голосний	<i>Боже! Нене! Гвалт!</i> <i>Жах! Слава! Диви!</i> <i>Бач! Знаєш! Отакої!</i> <i>Браво!</i> – інтер'єктивовані одиниці	<i>Фе! Фу! Тьфу!</i> <i>Леле! Тю!</i> – виражають осуд, презирство, огиду, розпач	різні почуття можуть виражатися одним вигуком; різні вигуків можуть виражати одні й ті ж почуття
<i>Ай! Ех! Ой! Ха!</i> – голосний+приголосний	<i>О Боже! Ой</i> <i>матінко! Ой</i> <i>лишенько!</i> – первинні + вторинні	незначна кількість вигуків	більшість вигуків
<i>Пхе! Тьху!</i> – голосний + два приголосні	<i>Та ну! Боже ж мій!</i> <i>От тобі і маєш!</i> – первинні / вторинні + слова-морфеми		
<i>Ого! Ова!</i> – два голосних + один/два приголосних			
<i>Гм! Хм! Брр!</i> – лише приголосні			

Диференціація волевиювальних вигуків

(укладено з урахуванням [17, с. 736–740])

волевиювальні вигуки означені функційно-семантичним паралелізмом – уживанням кількох вигуків для вираження того самого волевиявлення				
наказові	спонукальні	апелятивні		етикетні
1	2	3		4
<i>Геть! Цить!</i> <i>Цсс! Буде!</i>	<i>Ну! Ану!</i> <i>Гайда!</i>	власне апелятивні	прикликання	<i>Добрідень!</i> <i>Щасливо!</i> <i>Даруйте!</i> <i>Спасибі!</i>
передають наказ, розпорядження припинити певну дію	спонукають, закликають, заохочують до якоїсь дії	<i>Агов! Ей! Гов!</i> <i>Агей! Алло!</i>	<i>Киць-киць-киць! Тю-тю!</i> <i>На-на-на!</i> <i>Цоб! Гиля!</i>	виражають привітання, прощання, пробачення, подяку, прохання тощо
		привертають увагу людей, звертаються до них	відганяння або поганяння свійських тварин	

Отже, концептуальним підґрунтям комунікативно-прагматичної лінгвістичної парадигми є функційне навантаження мовних одиниць, що інтегрує усі можливі вияви людського чинника засобами мовного коду. Прагматичні функції мовних одиниць є невіддільними від суб'єктивної модальності як ознаки висловлювання, що засвідчує ставлення мовця до позамовної дійсності. Одним із засобів вираження суб'єктивної модальності в контексті комунікативної прагматики є вигук. Комунікативно-прагматичні особливості вигуків зумовлені їх мовленнєвою спрямованістю, що виражається через потребу впливу адресанта на адресата задля досягнення комунікативної мети в конкретних умовах комунікації. Вигуки є виразниками психологічних і поведінкових реакцій співрозмовників.

Серед комунікативно-прагматичних значень вигуків є спонукання до дії (прохання, заклик, наказ тощо), вираження емоцій (радості, згоди, незгоди, схвалення, здивування тощо), виконання функцій мовного етикету.

Узагальнення контекстно зумовлених та інтонаційно виражених значень вигуків є основою їх поділу на два функційно-семантичні типи – емоційні, що є первинними і вторинними за походженням та моносемічними і полісемічними за походженням, та волевиявальні, що диференціюються на наказові, спонукальні, апелятивні та етикетні мовні одиниці.

1.3. Комунікативно орієнтований підхід до вивчення мовних одиниць у закладах загальної середньої освіти

Реформування освітньої системи України відповідно до схваленої Концепції Нової української школи (2016) [48], ухвалених законів України «Про освіту» (2017 р.), «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.), затвердженого Державного стандарту базової середньої освіти (2020 р.) відбито і в сучасній лінгводидактиці.

Серед ознаковостей мовної освіти відповідно до актуальних переорієнтацій освітніх парадигм варто зазначити інтенсифікацію практичної спрямованості процесу вивчення мовних одиниць, породжену домінуванням мовленнєвого розвитку здобувачів освіти над опануванням мовної теорії.

Усе це актуалізує комунікативний підхід до вивчення мови, згідно з яким розвиток мовлення, формування комунікативної компетентності набувають статусу «провідного принципу навчання рідної мови, а мета шкільного мовного курсу вбачається в тому, щоб навчити учнів вільно користуватися українською мовою як засобом спілкування, духовного збагачення та формування інтелектуальної культури <...>, що є однією з умов їхньої успішної соціалізації [33, С. 120].

Підтверджує викладена чинна програма з української мови для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 р. № 804, яка ґрунтується на засадах Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392, що декларує засади особистісно орієнтованого, діяльнісного, когнітивно-комунікативного та компетентнісного підходів; та ідеях Концепції «Нова Українська школа», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 р. № 988-р.

Відповідно до чинних документів вивчення мови в процесі здобуття базової загальної середньої освіти має бути спрямоване на розвиток і соціалізацію особистості учнів, формування їхньої загальної культури, національної самосвідомості, світоглядних орієнтирів, творчих здібностей, екологічного стилю мислення і поведінки, життєзабезпечувальних і дослідницьких навичок, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобальних змін і викликів.

Саме за таких умов актуалізується комунікативно орієнтований підхід до вивчення мови, що дає змогу виховувати здатність здобувача освіти виявляти активність, відповідальність, а передусім уможлиблює формування мовленнєвої компетентності – здатності вільно спілкуватися українською мовою, що є необхідним для формування особистості як патріота держави, який знає її історію, культуру, тобто є запорукою становлення національно свідомої, духовно багатого українськомовної особистості.

З огляду на це головними завданнями навчання української мови в основній школі, відповідно до чинних освітніх документів, є:

- виховання стійкої мотивації та свідомого прагнення до вивчення української мови;
- формування духовного світу здобувачів освіти, їхніх цілісних світоглядних уявлень, загальнолюдських ціннісних орієнтирів, тобто

прилучення через мову до культурних надбань українського народу й людства загалом;

- становлення здатностей комунікативно доцільно послуговуватися засобами мови в різних ситуаціях спілкування з дотриманням норм українського етикету;

- формування лексичних, граматичних, стилістичних, орфоепічних і правописних умінь і навичок; здатності до аналізу й оцінки мовних явищ і фактів відповідно до засвоєних базових знань про мовну систему;

- розвиток умінь розрізняти, аналізувати, класифікувати мовні факти, оцінювати їх з погляду відповідності ситуації та мети спілкування; добирати інформацію з різних джерел, самостійно створювати висловлення різних типів, стилів і жанрів [67].

Визначені завдання вивчення мови в закладах загальної середньої освіти чітко корелюють із компетентнісним підходом до навчання загалом. Відповідно до означеного підходу основним в освітньому процесі є формування предметних і ключових компетентностей. Таким чином, фокус зміщується із знаннєвого освітнього результату та діяльнісний.

Знання потрібні задля того, щоб бути інструментом для розв'язання життєвих задач, бути засобом соціалізації, особистісного розвитку, успішного професійного становлення.

Концептуальні ідеї Нової української школи також передбачають моделювання освітнього процесу загалом, і вивчення мови зокрема, з огляду на корисність його результатів у майбутньому житті дитини.

Відповідно до цього Нова українська школа декларує:

- 1) заміну предметоцентризму дитиноцентризмом;
- 2) формування ключових компетентностей (мовно-мовленнєва; математична; природнича; технологічна; інформативна; уміння вчитися упродовж життя; ініціативність і підприємливість; соціальна та громадянська; обізнаність та самовираження у сфері культури; екологічна грамотність і здорове життя) засобами всіх освітніх компонентів;

3) наскрізні змістові лінії (екологічна безпека і сталий розвиток; громадянська відповідальність; здоров'я і безпека; підприємливість і фінансова грамотність);

4) результати навчання, що передбачають не лише знаннєвий складник (оволодіння змістом навчального матеріалу), а й діяльнісний та ціннісний, тобто набуття компетентностей [48].

Комунікативно орієнтований підхід до вивчення мовних одиниць у закладах загальної середньої освіти декларує і програмний матеріал допрофільної підготовки. Наприклад, програма для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з поглибленим вивченням української мови (8–9 класи) за редакцією С. Карамана [68] ґрунтується на концептуальних ідеях інтелектуальної співпраці в умовах домінування позитивного мотиву навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Мовленнєва самореалізація здібних та обдарованих здобувачів освіти потребує упровадження в освітній процес:

- дослідницько-пошукових завдань;
- творчих вправ;
- мовних ігор;
- ситуативного проектування комунікативної взаємодії – монологічного, діалогічного, полілогічного мовлення відповідно до мети й ситуації спілкування.

Доцільним є блокове опрацювання теоретичного матеріалу з використанням опорних таблиць, узагальнювальних схем, мультимедійних презентацій, електронних посібників, застосунків мережевого забезпечення, сервісів мобільних пристроїв тощо.

Комунікативно орієнтований підхід до вивчення мови націлює на проведення різного типу уроків щодо змісту, структури та застосовуваних технологій для того, щоб активізувати навчально-пізнавальну, дослідницьку, творчу діяльність і самостійну роботу здобувачів освіти.

На сьогодні саме комунікативний метод навчання мови вважають

сучасним методом, адже є діяльнісно-особистісно зорієнтованим, таким, що ввібрав усі позитивні здобутки попередніх методик [6, с. 30]. Цей метод ґрунтується на засадах комунікативної лінгвістики, базовими положеннями якої є:

- 1) комунікація – це особливий вид людської діяльності;
- 2) комунікант і суспільство перебувають у постійному взаємозв'язку, що полягає в обміні інформацією в конкретній мовній ситуації; відповідно, не існує ізольованих висловлювань, тобто таких, які вживаються поза контекстом чи мовленнєвою ситуацією;
- 3) основними одиницями комунікації є різного типу наміри мовця, що реалізуються через пораду, наказ, ствердження, спонукання, прохання, запитання, вибачення, допомогу тощо. Вони реалізуються за допомогою слів, словосполучень, речень, виражених у зв'язному тексті;
- 4) кожен мовець має мету, тобто кожен мовленнєвий акт передбачає задоволення певних потреб мовця, який заздалегідь визначає тему комунікативного акту, його місце, час;
- 5) «природною комунікацією», тобто тією, яка є більш природною для людини є усна, що реалізується через такі види мовленнєвої діяльності, як слухання та говоріння [12, с. 18].

На сьогодні уроки української мови потребують нових технологій з огляду на комунікативний підхід до вивчення мови. Влучне послуговування мовними одиницями є прямопропорційним особистісному становленню учня. Будь-яка сфера суспільної діяльності потребує вправного послуговування мовою. Надважливими є ситуативні завдання та робота в парах, адже очевидним є те, що діалог є доміантною формою спілкування в житті людини.

Маємо низку науково-методичних досліджень, які підтверджують доцільність упровадження комунікативно орієнтованого підходу до вивчення мови як рідної, так й іноземної.

Цікавою гіпотезою вчених щодо комунікативного підходу вивчення

мов є пасивне оволодіння, або несвідоме вивчення. Дослідження декларують, що несвідоме вивчення мови (іноземної) є кращим за свідоме заучування правил та постійне виконання великої кількості вправ. Науковці переконані, що головним у вивченні мови учнями є вміння використовувати мову під час комунікації [81; 82].

Варто зазначити, що мовна освіта в Україні спрямована на виховання людини-громадянина, який вільно володіє державною мовою, тобто унормованою українською, використовує її в усіх сферах суспільного життя. Одним із пріоритетних завдань, що постають перед учителями української мови, є стимулювання учнів до вивчення рідної мови, удосконалення мовленнєвої культури, самоосвіти, самовдосконалення.

У розрізі комунікативного підходу до вивчення мови основним положенням має бути твердження про те, що текст – це основа висловлювання, а тому особливу увагу на уроках української мови приділяти розвитку зв'язного мовлення: переказам, усним та письмовим творам, діалогам тощо. Необхідно навчити учнів працювати з текстом. Визначати тему, ідею, стиль, тип, особливості мовних засобів, дотримання мовних норм тощо. Це є засобом формування особистісної здатності доцільно вживати певний набір (індивідуальний для кожного) мовних інструментів у процесі спілкування. Саме через це мовленнєва діяльність має бути домінантною на уроках української мови.

Стратегічні напрями сучасної лінгводидактики, виражені мовною, мовленнєвою, соціокультурною та діяльнісною змістовими лініями, методично підсилені дидактичними принципами (комунікативно-діяльнісним взаємозв'язку навчання, виховання і розвитку особистості; демократизації і гуманізації; органічного поєднання навчання мови й мовлення; особистісної орієнтації; принцип поліфункційності мови; практичної спрямованості навчання), зорієнтовують учителів словесності до моделювання освітнього процесу з української мови із застосуванням новітніх активних методів навчання, до активізації міжпредметних зв'язків, що сприяє не лише

грунтовному й системному опануванню мовної теорії, а й розвитку комунікативної вправності учнів як передумови формування компетентного мовця – «носія української культури, який поважає культуру інших народів; <...> вільно спілкується державною мовою, володіє також рідною (у разі відмінності) й однією чи кількома іноземними мовами, має бажання і здатність до самоосвіти, виявляє активність і відповідальність у громадському й особистому житті, здатний до підприємлихості й ініціативності, має уявлення про світобудову, бережно ставиться до природи, безпечно й доцільно використовує досягнення науки і техніки, дотримується здорового способу життя» [67].

Саме за таких умов випускник закладу загальної середньої освіти зможе набути професійних якостей та стати конкурентоздатним на вітчизняному і зарубіжному ринках праці.

Отже, сучасна лінгводидактика втілює ідеї реформування освітньої системи України, що ґрунтується на практичній спрямованості вивчення мовних одиниць. Це актуалізує комунікативно орієнтований підхід до вивчення мови, спрямований на формування компетентного мовця, який знає коли і як саме використати здобуті знання; який володіє індивідуальною манерою спілкування. Така людина незалежно від ситуації спілкування зможе правильно висловити власні міркування, обґрунтувати свою думку, вирішити особисті й суспільні проблеми засобами мистецтва слова.

Комунікативно орієнтований підхід до вивчення мови націлює на проведення різних типів уроків щодо змісту, структури та застосовуваних технологій для активізації навчально-пізнавальної, дослідницької, творчої діяльності та мотивування до самостійної роботи здобувачів середньої освіти.

РОЗДІЛ 2. СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ВИГУКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

2.1. Аналіз шкільних програм, навчальної літератури з проблеми дослідження

Морфологія як учення про частини мови, граматичні форми слів, словозміну посідає значуще місце в навчальному курсі мови. Сформована в лінгводидактиці її система вивчення ґрунтується на характеристиці частиномовних класів одиниць, їх граматичних категорій, з'ясуванні особливостей творення та відмінювання.

Комплексний підхід до частиномовної класифікації слів охоплює семантичну, морфологічну, синтаксичну ознаковість мовних одиниць та їх словотвірну характеристику. Відповідно до цього виокремлено десять частиномовних класів: шість – самостійних (повнозначних): іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово, прислівник; три – службові (неповнозначні): прийменник, сполучник, частка; один – окремий: вигук.

Оскільки метою навчання мови в закладах загальної середньої освіти, за чинною програмою з української мови, є формування компетентного мовця, національно свідомої, духовно багатого мовної особистості [67], то вивчення мовних одиниць загалом, і морфології зокрема, має ґрунтуватися на концепції функційно-категоріальної граматики, започаткованої І. Вихованцем. Ця домінантна в сучасній лінгвоукраїністиці теорія є невіддільною від комунікативної спрямованості елементів мовної системи. Адже надзвичайно важливою особистісною здатністю є не лише оволодіння мовною теорією, а й формування практичної спроможності учня вправно послуговуватися одиницям мови в конкретній ситуації мовленнєвої діяльності відповідно до мети спілкування.

Усе це втілено і в модельних навчальних програмах для базової середньої освіти, зміст яких реалізує засади нового Державного стандарту базової середньої освіти [20].

Наприклад, у модельній програмі для закладів загальної середньої освіти «Українська мова. 5–6 класи» за авторства Н. Голуб та О. Горошкіної, рекомендованої Міністерством освіти і науки України, урівноважено інформаційну і розвивальну функції українськомовної освіти. Відповідно, метою навчання української мови є розвиток особистості здобувача освіти засобами предмета: «пізнання мови як цілісної системи, що забезпечує розвиток людини (мислення, пізнання світу, комунікацію, самовираження й самовдосконалення, емоційний світ тощо) і функціонування суспільства; формування компетентного мовця, носія духовності, культури й традицій українського народу» [14]. Подібне спрямування має і рекомендована Міністерством освіти і науки України модельна програма для закладів загальної середньої освіти «Українська мова. 5–6 класи» О. Заболотного, В. Заболотного, В. Лавринчук, К. Плівачук, Т. Попової. За навчальною програмою, метою навчання української мови є «формування компетентного мовця, національно свідомої, духовно багатого мовної особистості» [29], що корелює із завданнями:

- навчити вільно та комунікативно доцільно послуговуватися засобами української мови;

- виховати свідоме прагнення до вивчення української мови; сформувати духовний світ учнів, цілісні світоглядні уявлення, загальнолюдські ціннісні орієнтири;

- розвинути мислення, пам'ять, творчі здібності, естетичні почуття, самоповагу та впевненість у собі [29].

Отже, знаннєвий підхід до вивчення мови замінює компетентнісний, спрямований на практичне застосування набутих знань як інструментів вирішення життєвих проблем, засобів соціалізації, особистісного розвитку та успішного професійного становлення.

У межах компетентнісного підходу пріоритет зміщується із накопичення знань до вироблення вмінь застосовувати їх практично під час вирішення конкретних практичних завдань. Відповідно, актуалізується функційне навантаження мовних одиниць усіх рівнів мовної структури.

Елементи морфологічної системи української мови здатні надавати висловлюванню семантичних або експресивних відтінків, збагачувати та увиразнювати мовлення, а тому продуктивне комунікування залежить і від уміння вживати чисельні варіанти граматичних форм, які можуть реалізувати стилістичні або стильові настанови, індивідуально-авторські наміри.

Таке функційне навантаження мають і вигуки, що служать для вираження емоцій, почуттів, волі мовця. Їх доцільне вживання увиразнює мовлення, а недоречне послуговування такими мовними одиницями, навпаки, можуть стане причиною породження комунікативних бар'єрів / комунікативних шумів – перешкод, які знижують результативність спілкування, дестабілізують процес сприйняття інформації (за О. Яшенковою [80, с. 284]); або конфліктів як зіткнення комунікативних стратегій адресанта і адресата, що унеможлиблює спілкування (за Ф. Бацевичем [1, с. 347]).

З огляду на це вивчення вигуків у закладах загальної середньої освіти має важливе значення, оскільки ці мовні одиниці дають змогу як увиразнити процес комунікації, так і звести його нанівець.

Чинною програмою з української мови на вивчення морфології передбачено 124 год, із них:

- 6 клас – 58 год: 1 год – повторення вивченого в початковій школі, 20 год – вивчення іменника, 16 год – прикметника, 11 год – числівника, 10 год – займенника;

- 7 клас – 66 год: 3 год – повторення вивченого в 6-му класі, 18 год – вивчення дієслова, 10 год – дієприкметника, 7 год – дієприслівника, 14 год – прислівника, 3 год – прийменника, 3 год – сполучника, 4 год – частки, 2 год – вигука, 2 год – повторення вивченого.

Отже, як засвідчує аналіз програмного матеріалу, вигук вивчається в цьому класі, на це відведено лише дві години. Мовно-змістова лінія охоплює такі теми: «Вигук як особлива частина мови», «Групи вигуків за значенням», «Дефіс у вигуках», «Кома і знак оклику при вигуках» [67].

Програма також фіксує очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів як наслідок оволодіння означеною темою:

- знаннєвий складник: розуміти та пояснювати роль вигука в мовленні; правильно записувати їх та пояснювати написання і вживання розділових знаків при них;

- діяльнісний складник: бачити вигуки в реченнях, визначати семантико-групову належність вигуків, відрізнити їх від часток, визначити роль вигуків у текстах, правильно інтонувати речення, що містять вигуки, доречно використовувати вигуки у власній мовленнєвій діяльності;

- емоційно-ціннісний складник: усвідомлювати значення емпатії (сприйняття емоційного стану співрозмовника, спроможність до співчуття, співпереживання) для результативного спілкування; розуміти потенціал мовних засобів для вираження емоцій, почуттів, станів мовця [67].

З метою формування зазначених результатів навчально-пізнавальної діяльності здобувачів загальної середньої освіти в чинній програмі визначено рекомендовані види роботи, а саме:

- аудіювання казок, легенд, пісень та інших жанрів усної народної творчості, що містять вигуки, з'ясування їх ролі в мовленні;

- виразне читання текстів з вигуками;

- складання і розігрування ситуативних діалогів (наприклад, обмін враженнями після концерту) з використанням вигуків, що передають почуття подиву, радості, захоплення тощо;

- складання казки з використанням звуконаслідувальних слів [67].

Усе це враховується під час укладання календарно-тематичного планування (зокрема в Рубіжанській загальноосвітній школи I–III ступенів № 9 Рубіжанської міської ради Луганської області, на базі якої було

здійснено магістерське дослідження). Означена мовно-змістова лінія та кількість годин, відведених на її вивчення, реалізуються під час проведення двох уроків:

1. Вигук як особлива частина мови. Групи вигуків за значенням.
2. Дефіс у вигуках. Кома і знак оклику при вигуках.

Основним засобом освітнього процесу є шкільний підручник. З огляду на це вважаємо за потрібне проаналізувати методичну систему, утілену в навчальній літературі, якою послуговуються учні і вчителі Рубіжанської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 9 Рубіжанської міської ради Луганської області.

Аналіз підручників здійснювали за двома основними критеріями:

- 1) виклад теоретичного матеріалу;
- 2) вправи, їх диференційованість.

Особливістю регіону (місто Рубіжне Луганської області), де другою мовою навчання є російська, а також матеріально-технічним забезпеченням школи зумовлено вибір освітнього закладу основного підручника для вивчення української мови – Заболотний О. В. Українська мова: для 7-го класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою [30].

Відповідно до зазначених тем автор підручника пропонує визначення вигука та окреслює його особливості як частини мови. Окрім того, у підручнику чітко розподілено вигуки на групи за значенням – емоційні, волевиювальні та звуконаслідувальні слова, наведено їх приклади. Акцентовано увагу на особливостях уживання розділових знаків у реченнях, які містять вигуки.

Загалом зміст і обсяг теоретичного матеріалу аналізованого підручника відповідає віковим особливостям учнів. Він не переобтяжений інформацією, натомість містить головне, необхідне для вивчення вигуків [30, с. 149–150].

З метою систематичного аналізу процесуального підручничого матеріалу вважаємо за доцільне класифікувати вправи за дидактичною метою

завдання, яке запропоновано учням для виконання, ступенем активності та самостійності здобувачів освіти в процесі роботи. За таким критерієм, покликаючись на класифікацію В. Онищука [49], доцільно виокремити такі типи вправ:

- підготовчі (власне підготовчі, вступні, пробні);
- тренувальні;
- завершальні.

Підручник з української мови за авторства О. Заболотного, на нашу думку, гарно структурований, містить письмові й усні вправи, хоча й доволі одноманітний у їх доборі.

Першу вправу (433) параграфа з теми «Вигук як особлива частина мови» можна визначити як власне підготовчу, оскільки вона передбачає виконання такого завдання: *прочитайте речення, зверніть увагу на виділені вигуки. Які з них виражають почуття, емоції мовця, а які – спонукання до дії? Зробіть висновок про роль вигуків у мові.* Автор підручника слушно визначає цю вправу як «завдання з елементами дослідження», спрямоване на налаштування, зацікавлення та активізацію учнів до сприймання нового навчального матеріалу [30, с. 149].

Вступні та пробні вправи розміщено безпосередньо після опрацювання теоретичного матеріалу. Зокрема, вправа 434, завданням якої є знайти вигуки в поданому тексті, визначити групу за значенням та пояснити написання вигуків та вживання розділових знаків при них, побудована на аналізі текстів народної творчості, гуморески «Мрійники» П. Глазового та вірша для дітей «Ми на груші – ух!..» Г. Бойка. Під час виконання вправи учні виокремлюють вигуки з тексту, визначають їх семантичну групу та коментують пунктуаційне оформлення речень із вигуками [30, с. 151].

Тренувальні вправи закріплюють мовні навички. Вправа 435, текстовим матеріалом якої є уривок художнього стилю з емоційно забарвленими мовними одиницями і низкою вигуків, необхідно підкреслити хвилястою лінією емоційні вигуки, а прямою – волевиювальні, спрямована на

вирізнення вигуків та встановлення їх належності до певної семантичної групи [30, с. 151]. Завдання вважаємо доцільним, однак у тексті переважають вигуки, що передають спонукання до дії, натомість обмежено вживаються емоційні вигуки.

Описані вправи можна визначити як мовні, водночас в аналізованому підручнику є і мовленнєві вправи, наприклад: вправа 436 спрямована на варіативне прочитання речення відповідно до вказаної потреби передати за допомогою інтонації передати різні почуття та емоції [30, с. 152]. Дещо подібною є вправа 437, виконання якої потребує доповнення речення вигуком так, щоб він передавав різні почуття. Як наслідок, учні більш поглиблено працюють з групою емоційних вигуків, усвідомлюють, що за допомогою інтонації, один і той самий вигук може передавати різну палітру емоцій та почуттів [30, с.152].

Серед комунікативних вправ в аналізованому підручнику подано вправи в рубриці «*попрацюйте в парах*». Наприклад, вправа 438 націлює учнів на складання речень з етикетними вигуками та проговорювання їх один одному. У результат учні вчаться творчо застосовувати знання на практиці, а саме: використовувати етикетні вигуки в усному мовленні [30, с.152].

Наступні вправи в підручнику можна визначити як мовні, оскільки вони спрямовані на розрізнення вигуків і часток в усному і писемному мовленні (вправа 440) та виокремлення розділовими знаками вигуків та звертань із вигуками на письмі (вправа 441) [30, с.153].

Завершальні вправи передбачають творчі завдання, що мають комунікативне спрямування. Наприклад, вправа 442 передбачає складання усного діалогу в парах за поданими ситуаціями з використанням вигуків. Результатом такої вправи є формування вміння учнів використовувати практично різні групи вигуків у діалогічному мовленні [30, с.153].

Отже, підручник з української мови для 7-го класу О. Заболотного, обраний школою як основний для навчання учнів, містить підготовчі, тренувальні та завершальні вправи, однак домінують серед них мовні вправи,

значно менше є мовленнєвих, а комунікативних – обмежена кількість. Водночас проаналізоване видання, хоч і має недоліки у доборі вправ, загалом є гарним помічником для учнів та інструментом для вчителя під час вивчення вигуків як особливої частини мови.

Ще одним підручником, обраним закладом загальної середньої освіти для вивчення мови учнями 7-го класу, є «Українська мова: 7 клас» за авторства О. Глазової [13]. Це навчальне джерело допоміжне на уроках української мови в Рубіжанській загальноосвітній школі I–III ступенів № 9 Рубіжанської міської ради Луганської області, оскільки в бібліотеці закладу є в обмеженій кількості.

З метою аналізу фактичного підручничкового матеріалу застосуємо описані вище критерії. Наголосимо, видання є більш сучасним (2020 рік), але істотних переваг не має, окрім того, що наприкінці параграфа є рубрика «Знаю і розумію! Використовую і пояснюю!» [13, с. 220]. Відповідно, учень має змогу самостійно перевірити власний рівень засвоєння теми. Загалом вправи аналізованого підручника дуже схожі з вправами, вміщеними в підручнику О. Заболотного.

Позитивною характеристикою навчального видання, на нашу думку, є те, що деякі тексти вправ перегукуються з темами, які учні вивчають на уроках української літератури, що дає змогу реалізувати міжпредметні зв'язки.

Теоретичний матеріал подано стисло, з урахуванням вікових особливостей учнів, наголошено на головному. Однак варто зазначити, що в підручнику не подано групи вигуків за значенням, хоча програмою це передбачено. Вправи в підручнику, з огляду на класифікацію В. Онищука, розташовано послідовно правильно, тобто в параграфі з теми є підготовчі, тренувальні й завершальні вправи.

З метою формування цілісного уявлення про вивчення вигуків у закладах загальної середньої освіти вважаємо за доцільне проаналізувати

навчальні програми з української мови для 10–11 класів (рівень стандарт та профільний рівень).

На стандартному рівні вивчення української мови повторення вигуків не визначено окремою темою. Означені мовні одиниці згадано в розрізі теми «Звертання» в 11 класі. На змістову лінію «Пунктуаційна норма» програмою передбачено 14 годин. Виокремлення кількості годин на повторення теми звертання та, відповідно, вигуків залежить від учителя, який під час укладання календарно-тематичного планування на свій розсуд здійснює розподіл загальних 14 годин.

У Рубіжанській загальноосвітній школі I–III ступенів № 9 Рубіжанської міської ради Луганської області календарно-тематичним плануванням передбачено 1 годину на вивчення теми «Звертання», у межах якої здійснюється систематизація знань про вигук та вдосконалення вмінь його доцільного застосування в мовленнєвій діяльності.

На базі школи підручник з української мови для 11-х класів за авторством О. Авраменка (2019 року видання) [1] є основним і єдиним. З огляду на це здійснимо аналіз змістового та процесуально-діяльнісного складника саме цього навчального видання.

У теоретичному матеріалі підручника (параграф 33), лише дуже коротко згадується про вигук, а саме: зазначається, що звертання може поєднуватися з вигуками *о*, *ой* (с.105). Для унаочнення та закріплення цього правила, автори підручника, майже в кожній вправі подають речення з вищезазначеними вигуками. Яскравий тому приклад вправа 5 (*Виконайте тестові завдання*), де у четвертому, сьомому, восьмому та десятому завданнях використовуються такі речення (у восьмому всі речення подано тільки з вигуком *ой!*) [1, с. 106–108].

Принагідно зазначимо, що, на нашу думку, усе ж таки треба виділяти окрему тему на повторення вигуків, а в сучасних реаліях дистанційної освіти це є навіть є необхідністю, бо, як показує практика, у шкільному освітньому процесі вигук вивчається поверхово в 7-му класі, а в 11-му учні ледь

спроможні вирізнити його з тексту, не розрізняють емоційних відтінків, які вигуки можуть надавати висловлюванню.

Натомість на профільному рівні вивчення української мови, набагато більше уваги приділяється вигуку як особливій частині мови. Загалом на вивчення мовно-змістової лінії «Службові частини мови, їх загальна характеристика», укладачі програми виділяють 6 годин [69].

Важливо зазначити, що вивчається особлива частина мови за цією програмою в 10 класі. Кількість годин учитель встановлює на свій розсуд відповідно до того, який обсяг часу потрібен конкретному учнівському колективу для засвоєння матеріалу.

Зосередимо увагу на темах, які пропонують укладачі програми: «Вигуки, їх ознаки та розряди», «Правопис вигуків і особливості їх вживання», «Розділові знаки у реченнях з вигуками», «Звуконаслідувальні слова», «Естетична цінність часток і звуконаслідувань», «Стилістичні функції вигуків», «Національні етикетні вигуки». Порівняльний аналіз засвідчує значно ширший змістовий спектр порівняно з базовим рівнем вивчення української мови.

Для аналізу підручничкового матеріалу обрали навчальне видання з української мови (профільний рівень) для 10 класу, авторами якого є С. Караман, О. Горошкіна, О. Караман, Л. Попова (2018 рік) [64].

У підручнику, в окремому параграфі (§ 85), доволі детально, враховуючи мовну змістову лінію, викладено теоретичний матеріал про вигук та його особливості. Одразу вирізняється власне тлумачення вигука, по-перше, їх декілька, а по-друге, автори підручника спираються на авторитетну думку відомого мовознавця І. Вихованця, що є вагомою перевагою такого стилю викладу матеріалу, адже учні дізнаються не тільки визначення, а й хто є одним з найвідоміших дослідників цього питання. Далі акцентовано увагу на сфері вживання вигуків (розмовний, художній стиль), основні функції, види за походженням (первинні, вторинні), за значенням (емоційні, спонукальні, етикетні, звуконаслідувальні слова) та правопис

(разок, окремо, з дефісом). Варто додати, що подано весь цей перелік матеріалу у вигляді наочних схем та таблиць, а це, безумовно, сприяє кращому засвоєнню інформації.

Аналіз системи вправ, уміщених у підручнику, спонукає до висновку про чіткий взаємозв'язок теоретичного і практичного матеріалу параграфа. Завдання, побудовані на основі текстового матеріалу, передбачають розстановку розділових знаків, пояснення правопису вигуків та, чи не найголовніше, з'ясування стилістичних функцій вигуків в усному та писемному мовленні. Супровідним завданням для учнів почасти є визначення стильової належності текстів та їх ідейно-тематичного спрямування.

На перший погляд, такий добір є одноманітним, однак укладачі не залишають поза увагою і творчі вправи, спрямовані на формування комунікативної компетентності учнів. Укладачі дають простір для творчості, зокрема у вправі 615 пропонують підготувати короткий виступ на тему «За що я дякую своїм однокласникам», а у вправі 616 – дібрати невелику гумореску та з'ясувати стилістичну роль вигуків у ній [64].

Вагомою перевагою, на нашу думку, цього підручника є комплексне повторення та закріплення вивченого матеріалу, наприклад: рубрика «Перевірте себе», під час виконання якої необхідно дати розгорнуті унаочнені прикладами відповіді на запитання та виконати онлайн тестові завдання з теми за допомогою QR-коду. Це одразу осучаснює підручник, робить його цікавим для учнів.

Окрім того, вигук згадується і під час вивчення інших тем, а саме:

- «Короткі відомості з української писемності» (с. 23–27), де розміщено статті відомих мовознавців, які коротко аналізують «Граматику» М. Смотрицького та «Граматику» І. Ужєвича. Звідси учні можуть дізнатися, що М. Смотрицький першим наводить приклад розподілу частин мови і замінює у своїй частиномовній системі артикль як непритаманний

слов'янським мовам елемент граматики на вигук, а І. Ужевич підтверджує такий розподіл власною класифікацією граматичних форм;

- «Засоби вираження емоційної лексики» (с. 103), де вигуки і звуконаслідування є прикладом емоційно забарвленої лексики [64].

Уважаємо, що такий підхід до вивчення вигуків буде результативним з огляду на мету мовної освіти в закладах загальної середньої освіти.

Отже, аналіз чинних програм з української мови для 5–9 та 10–11 (профільний рівень та рівень стандарту) класів, підручників спонукає до висновку про неоднорідність навчального матеріалу. Усі програми декларують єдину мету – формування комунікативно компетентної українськомовної особистості. Водночас матеріал навчальних видань (за винятком підручника для профільного рівня вивчення української мови), хоча й містять лаконічний обсяг теоретичного змісту та диференційований на підготовчі, тренувальні та завершальні вправи практичний складник, що реалізує системно-знаннєвий лінгводидактичний підхід, однак комунікативно-діяльнісний, спрямований на реалізацію задекларованої програмою мети, є недостатнім.

Аналіз теоретичного та практичного матеріалу підручників з української мови для сьомих класів засвідчує дотримання загальнодидактичного принципу єдності теорії та практики. Однак вправнісний компонент є однотипним: домінують мовні вправи, водночас вправи мовленнєвого та комунікативного спрямування потребують кількісного доповнення, що дасть змогу формувати комунікативно компетентну українськомовну особистість. З цією ж метою варто, на нашу думку, розширити кількість вправ на основі текстового матеріалу як змістового підґрунтя вивчення теми та творчих вправ на побудову зв'язних висловлювань з використанням вигуків для усвідомлення емоційно-експресивного забарвлення мовлення, що досягається вживанням цих мовних одиниць.

2.2. Аналіз рівня сформованості знань про вигук в учнів закладів загальної середньої освіти

З метою з'ясування рівня сформованості знань здобувачів освіти про вигуки, їх семантичні різновиди, практичних умінь вирізняти вигуки в тексті, відрізняти їх від часток, правильно записувати означені мовні одиниці, доцільно вживати пунктуаційні знаки в реченнях, що містять вигуки, та доречно використовувати вигуки у власному мовленні було здійснено констатувальний експеримент.

Завданням констатувального експерименту вбачали:

- 1) дібрати завдання для визначення рівнів сформованості в учнів знань і вмінь із теми;
- 2) розробити критерії оцінювання відповідно до рівнів сформованості знань, умінь, особистісних здатностей учнів з теми «Вигук»;
- 3) провести констатувальний зріз;
- 4) здійснити якісний і кількісний аналіз здобутих результатів;
- 5) підбити підсумки.

Констатувальний етап наукового дослідження тривав у 2020–2021 навчальному році (початок першого півріччя) на базі Рубіжанської загальноосвітньої школи I–III ступенів №9 Рубіжанської міської ради Луганської області. У констатувальному зрізі взяв участь 41 здобувач загальної середньої освіти – 21 учень 8-А класу та 20 учнів 8-Б класу, які, відповідно до чинної навчальної програми з української мови для 5–9 класів, уже вивчили вигук наприкінці попереднього навчального року.

Для встановлення рівня оволодіння мовним матеріалом з теми «Вигук як особлива частина мови» було розроблено тестові запитання з варіантами відповідей (Додаток А) відповідно до підручничового теоретичного матеріалу та програмних вимог до оволодіння учнями досліджуваним лінгвістичним матеріалом.

Якісний і кількісний аналіз одержаних результатів тестування передбачав узагальнення правильних і неправильних відповідей респондентів та їх відсотковий обрахунок. З метою об'єктивного оцінювання визначено розроблено критерії та визначено рівні сформованості в учнів знань з теми «Вигук» (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Рівні та критерії оцінювання знань учнів з теми
«Вигук як особлива частина мови»**

Рівень	Критерії оцінювання	Бал
1	2	3
Високий	Учень усвідомлює особливості вигука як окремої мовної одиниці. Знає визначення поняття, класифікацію вигуків за значенням (емоційні, волюнтативні, звуконаслідувальні слова). Правильно записує їх та знає правила вживання розділових знаків у реченнях з вигуками. Може легко знаходити вигуки в реченні та відрізнити їх від інших частин мови, зокрема часток.	12–10
Достатній	Учень знає визначення мовної одиниці. Майже завжди безпомилково визначає семантичну групу вигука (емоційний, волюнтативний, звуконаслідувальне слово). Знає основні орфографічні правила, що стосуються написання вигуків, але іноді допускає помилки під час практичного виконання завдань. Знає основні правила використання розділових знаків у реченнях з вигуками, однак неповністю	9–7

	усвідомлює їх. Іноді сплутує співзвучні частки з вигуками.	
Середній	Учень відтворює визначення мовної одиниці. Припускається помилок під час визначення семантичної групи вигука (емоційний, волюнтативний, звуконаслідувальне слово). Відтворює орфографічні правила, що стосуються написання вигуків, але помилково застосовує їх під час писемного мовлення. Знає основні правила використання розділових знаків у реченнях з вигуками, однак застосовує їх лише за аналогією. Плуває вигуки зі службовими частинами мови, зокрема частками.	6–4
Низький	Учень на низькому рівні володіє навчальним матеріалом з теми. Не знає класифікації вигуків. Не знає правил орфографії та пунктуації, що стосуються вживання вигуків. Не відрізняє вигуки від часток та інших частин мови. Відповіді учня засвідчують фрагментарність його знань.	3–1

Тестування учнів 8-х класів здійснювали за допомогою застосунку Google Forms, що значно прискорило констатувальне діагностування та полегшило обробку інформації.

Відповіді реципієнтів відтворили рівень оволодіння ними знаннями складником програмного матеріалу, а саме:

- усвідомлення учнями загальних ознак вигука, його семантичної конотації, функційного призначення та синтактичної ролі;
- сформованості вмінь вирізняти емоційні, волевиювальні вигуки та звуконаслідувальні слова;

- сформованості орфографічних та пунктуаційних умінь щодо правильного уживання вигуків на письмі.

Перше тестове запитання було спрямовано на з'ясування рівня обізнаності учнів із поняттєвим апаратом теми. Респондентам було запропоновано обрати правильне визначення вигука серед запропонованих: службова частина мови, яка вживається для поєднання слів у реченні; службова частина мови, яка виражає залежність іменника, числівника та займенника від інших слів у словосполученні; службова частина мови, яка вносить різні додаткові відтінки значення в речення; особлива частина мови, що виражає почуття, волевиявлення мовця, не називаючи їх. Незважаючи на простоту тестового запитання, правильну відповідь дали не всі реципієнти.

Відповідно до кількісного аналізу учнівських робіт ми встановили такі результати виконання першого завдання: із 41 опитаного правильну відповідь дали лише 20 учнів, що становить 48%.

Наступне тестове запитання стосувалося здатності учнів вирізнити вигуки в реченні. Для виконання завдання потрібно було визначити серед запропонованих речень те, у якому всі виділені слова є вигуками: *Ах ви*, мрії, *ви* милі, дитячі, як обличчя за дальнім вікном (В. Сосюра); *Ах*, нікого я так не люблю, *як* вітра вітровіння, його шляхи, його боління і землю, землю свою (П. Тичина); *Ой* не повівай буйний вітре та із чистого поля, – *Ой* не жди, не жди того козаченька, видно така доля (Нар. п.); Обізвалась зозуля в діброві, розсипала *сумовите* «ку-ку»... (Нар. п.).

Правильно дали відповідь лише 16 осіб, що складає 39%. Такі результати засвідчують неусвідомленість теоретичного матеріалу та його розрізненість з практичною діяльністю.

Третє запитання стосувалося диференціювання вигуків на групи за значенням: модальні, емоційні, звуконаслідувальні слова; формотворчі, словотворчі, модальні; розділові, протиставні, волевиювальні; емоційні, волевиювальні, звуконаслідувальні слова.

Результати виконання тестового запитання засвідчують часткове усвідомлення змісту програмного матеріалу, оскільки правильно відповів лише 21 учень, що складає 51% від загального обсягу респондентів.

Наступне тестове запитання стосувалося синтаксичної функції вигуків та передбачало з'ясування, яким членом речення виступають вигуки: може бути лише другорядним членом речення; виконує синтаксичну функцію, якщо вживається в значенні самостійного слова; не є членом речення; може бути і головним, і другорядним членом речення.

Переважає більшість опитаних обрала третій варіант відповіді. Це свідчить про неусвідомлення учнями вигука як особливої частини мови, що може вживатися в значенні самостійного слова і, відповідно, виконувати певну синтаксичну функцію. Правильну відповідь на це запитання дали лише 9 учнів, що складає 22% від загальної кількості респондентів.

П'яте і шосте тестове запитання стосувалися груп вигуків за значенням. Серед запропонованих варіантів потрібно було визначити рядок:

1) у якому зазначено лише емоційні вигуки: о, ох, ой, ех, ай; ой, агов, ану, а; ку-ку, гав-гав, нумо, ай; овва, леле, кахи-кахи, марш;

2) у якому зазначено лише волевиювальні вигуки: кру-кру-кру, му-у-у, ого-го; нумо, марш, годі, тпру; ех, ах, ох, ай, ой; ой лишенько, матінко, шу-шу, пхе.

Учні порівняно гарно відповіли на ці тестові запитання. Правильних відповідей нараховуємо 24 (на п'яте запитання) і 30 (на шосте запитання), що складає 58% і 73%

Наступне запитання стосувалося звуконаслідувальних слів. Необхідно було визначити рядок, що містить саме такі мовні одиниці: ку-ку, дзень-дзелень, гав-гав, ня-а-ав; цус, тпру, фу, а, о; гов, гей, ого-го, ціп-ціп; ж-ж-ж, їй-богу, їй-право, егу.

Варто зазначити, що саме це завдання виявилось найлегшими для учнів. Неправильну відповідь дали лише 9 респондентів. Відповідно,

безпомилково виконали тестове запитання 32 учні, у відсотковому показнику це – 78%.

Восьме і дев'яте тестові завдання стосувалися орфографічних правил передачі вигуків на письмі. Зокрема, восьме передбачало визначення того рядка, який містить слова, що пишуться з дефісом: ал/ло, ов/ва, ой/леле; киць/киць, їй/богу, ой/ой; на/добраніч, на/все/добре, слава/Богу; ох/хо/хо, а/ну, ой/Боже. Близьким до попереднього було наступне запитання, що потребувало визначення рядка, у кому допущено помилку в написанні вигуків: Брр! чогось холодно! (Б. Лепкий); Ой-ой! Та й налякав же мене пан козак... (Б. Лепкий); Овва! Не люблю я такого поспіху... (Б. Лепкий); Ого-го! Та я, бачите, дорожу собою (Б. Лепкий).

Ці запитання виявилися порівняно складними для респондентів. На перше з них спромоглися дати правильну відповідь лише 19 осіб, що складає 46%; на друге – 22 особи, а це – 54%.

Два наступні запитання були дотичними до попередніх, стосувалися пунктуаційного виділення вигуків:

1) яке речення не містить пунктуаційної помилки: О, пам'ять і смуток землі, чи минулися ви? Чи минулись? (М. Стельмах); «Пугу, пугу!» – гукнув за здорових грудей, і ніби гомін відповіло йому багато голосів: «Пугу, пугу!» (Б. Лепкий); Ой, билися, рубалися сім год ще й чотири, Ізгубили Україну, як самі хотіли (Нар. п.); Геть привиди війни! (М. Рильський);

2) у якому реченні є пунктуаційна помилка: Ой, ти, дівчино, з горіха зерня... (І. Франко); Сійте зерно –гей! – добірне в не розмежовані лани (В. Сосюра); Ой! Що се за сопілка? Чари! (Леся Українка); Земле рідна, о, чим далі ти від мене, тим дорожча (Д. Павличко).

Ці запитання також викликали труднощі в респондентів. Правильну відповідь дали на десяте запитання 10 осіб (24%), на одинадцяте – 13 осіб (31 %). Такі результати засвідчують несформованість правописної культури здобувачів загальної середньої освіти.

Останнє, дванадцяте, тестове запитання стосувалося розрізнення вигуків від однозвучних часток відповідно до усвідомленого розуміння того, що частки надають певного емоційного забарвлення словам або реченням, а вигуки є виразниками емоційно-чуттєвої сфери мовця. Респондентам було запропоновано із чотирьох обрати один варіант, у якому вжито вигук, а не омонімічну частку: Ну, тоді з тебе люди будуть; Ну що там?; Ну й артист!; Ну, як тобі, сину?

Визначення вигука серед запропонованих речень також виявилось складним для учнів. Правильно визначили речення, у якому вжито вигук, лише 7 осіб із 41, що складає 17%. Значний відсоток неправильних відповідей спонукає до висновку про недостатню увагу до виконання вправ на розрізнення вигуків і співзвучних часток.

Загалом якісний аналіз результатів тестування за темою «Вигук як особлива частина мови» засвідчив існування значних прогалин в знаннях респондентів.

Кількісний аналіз фіксує табл. 2.2 та унаочнює рис. 2.1. Під час обрахунку послуговувалися балами відповідно до вписаних критеріїв та рівнів (табл. 2.1) з урахуванням того, що правильна відповідь на тестове запитання дорівнює 1 балу.

Таблиця 2.2

Рівень теоретичних знань здобувачів загальної середньої освіти з теми «Вигук як особлива частина мови»: результати тестування

Рівні знань учнів							
Високий		Достатній		Середній		Низький	
к-ть осіб	%	к-ть осіб	%	к-ть осіб	%	к-ть осіб	%
1	2	3	4	5	6	7	8
6	15	7	17	20	49	8	19

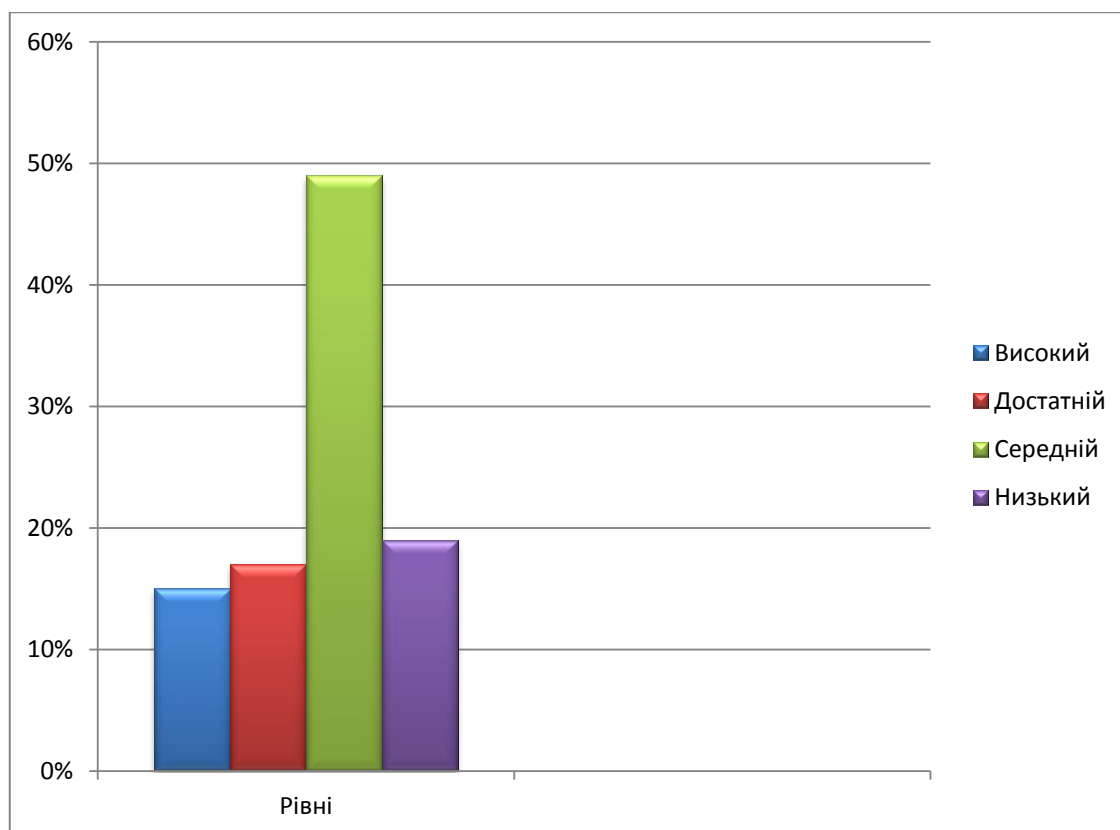

Рис. 2.1. Рівень сформованості знаннєвого складника навчально-пізнавальної діяльності учнів у межах теми «Вигук як особлива частина мови»

З метою виявлення рівнів сформованості діяльнісного та емоційно-ціннісного складника навчально-пізнавальної діяльності учнів з теми «Вигук як особлива частина мови» було розроблено контрольну роботу (Додаток Б), завдання якої спрямовано на з'ясування здатності учнів правильно інтонувати речення з вигуками; усвідомлювати емпатійний потенціал вигуків; доречно послуговуватися вигуками в мовленнєвій діяльності відповідно до їх значеннєвого забарвлення.

Відповідно до трьох завдань контрольної роботи, максимальний бал оцінювання кожного з яких – чотири, було розроблено критерії та рівні сформованості діяльнісного та емоційно-ціннісного складника навчально-пізнавальної діяльності учнів (табл. 2.3). У відборі критеріїв спиралися на задекларовані чинною програмою вивчення української мови норми оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти.

Таблиця 2.3

Рівні та критерії оцінювання мовленнєвих умінь здобувачів освіти з теми «Вигук», сформованості емоційно-ціннісного ставлення учнів до означених мовних одиниць

Рівень	Критерії оцінювання	Бал
1	2	3
Високий	Учень вирізняє вигуки в тексті, легко встановляє їх групу за значенням. Пояснює роль вигука в мовленні. Правильно інтонує речення з вигуками та аналізує їх роль у висловлюванні. Може легко використовувати вигуки у власному мовленні. Усвідомлює важливість вираження емоцій, почуттів, станів через використання мовних засобів. Легко використовує набуті знання під час написання творчих робіт.	12–10
Достатній	Учень знаходить вигуки в тексті, майже безпомилково визначає їх групу за значенням. Іноді відчуває труднощі під час визначення емоції, яку передає вигук у реченні. Намагається правильно інтонувати текст з вигуками. Розуміє важливість вираження емоцій, почуттів, станів через використання мовних засобів. Однак іноді має труднощі під час використання вигуків у власному висловлюванні. Творчі завдання майже завжди виконує правильно.	9–7
Середній	Учень не завжди правильно визначає вигуки в тексті. Може плутати їх із службовими частинами мови. Почасти має труднощі під час визначення тематичної групи вигуків, а тому творчі завдання	6–4

	переважно виконує за зразком. Не завжди правильно інтонує речення, що містять вигуки. Важкими є письмові завдання на позначення певної емоції вигуком. Відчуває труднощі під час використання вигуків у власному висловлюванні.	
Низький	Учень не відрізняє вигуки від службових частин мови. Допускає грубі помилки під час визначення семантичної належності вигуків. Під час читання неправильно інтонує вигуки. Почасти відчуває труднощі навіть під час виконання завдань за зразком. У міркуваннях учня простежується фрагментарність знань.	3–1

Аналіз результатів контрольної роботи, яка проводилася в режимі онлайн, засвідчив труднощі виконання респондентами запропонованих завдань.

Перше завдання, спрямоване на виразне читання тексту з правильним інтонуюванням вигуків, визначення емоційно-чуттєвого чи волюнтативного забарвлення висловлювання, викликало в учнів 8-х класів труднощі пов'язані з невмінням знаходити вигуки в тексті, а відповідно, й інтонувати речення з вигуками та визначати конотативний зміст мовлення. Мало хто з учнів пригадав, що етикетні формули також належать до вигукових одиниць. Загалом правильно виконати завдання спромоглися лише 10 осіб, що складає 24%. Значний відсоток неправильних відповідей спонуває до висновку про недостатню увагу до усного мовлення респондентів у контексті вивчення вигуків у 7-му класі.

Наступні завдання контрольної роботи мали творче спрямування. Виконання другого завдання потребувало складення та виразне читання чотирьох речень з вигуком *ох* так, щоб у першому він виражав співчуття, у другому – захоплення, у третьому – досаду, а в четвертому – несподіваність.

Це завдання правильно виконати спромоглися лише 9 учнів (22 %), інші ж удалися до копіювання почутих відповідей, адже контрольна робота відбувалася в онлайн-режимі й мала усний блок.

Третє завдання було спрямовано на конструювання діалогічного мовлення відповідно до обраної комунікативної стратегії із запропонованих (Подорож у Карпати, Перший сніг, Раптовий дощ, Автомобіль моєї мрії тощо) з використанням вигуків та без них. Усна частина цього завдання передбачала розігрування складених діалогів та визначення функційної ролі вигуків у мовленні.

Якісно виконали завдання лише 8 осіб – 20 % респондентів. Решта продукували однотипні мовленнєві одиниці, бідні як за формою, так і за змістом. Шаблонні речення-репліки, штучно доповнені вигуками, не дали змоги виявити їх функційне навантаження. Почасти під час конструювання діалогічного мовлення порушеною була навіть логічність викладу думок, що свідчить про низький рівень розвитку мисленнєво-мовленнєвої діяльності. Помітними є мовно-мовленнєві помилки, якими рясніло мовлення учнів. Типовими помилками є русизми, порушення акцентуаційних та орфоепічних норм. Усвідомлення емпатійного змісту вигуків у висловлюванні було поверховим. Здатність доречно послуговуватися вигуками в мовленнєвій діяльності виявилася не сформованою.

Такі результати спонукають до розроблення системи вправ, спрямованої на вдосконалення мовленнєвих умінь здобувачів середньої освіти, що передбачають редагування, конструювання, реконструювання мовленнєвих одиниць, моделювання комунікативних ситуацій тощо.

Отже, домінування низького й середнього рівнів мовленнєвих умінь здобувачів середньої освіти щодо комунікативної спрямованості вигуків, їхнього емоційно-ціннісного ставлення до означених мовних одиниць (табл. 2.4, рис. 2.2) засвідчують потребу вдосконалення системи формування комунікативних умінь учнів.

Таблиця 2.4

**Рівень комунікативних умінь здобувачів загальної середньої освіти
з теми «Вигук як особлива частина мови»:
результати контрольної роботи**

Рівні комунікативних умінь учнів							
Високий		Достатній		Середній		Низький	
к-ть осіб	%	к-ть осіб	%	к-ть осіб	%	к-ть осіб	%
1	2	3	4	5	6	7	8
8	20	9	22	13	32	11	26

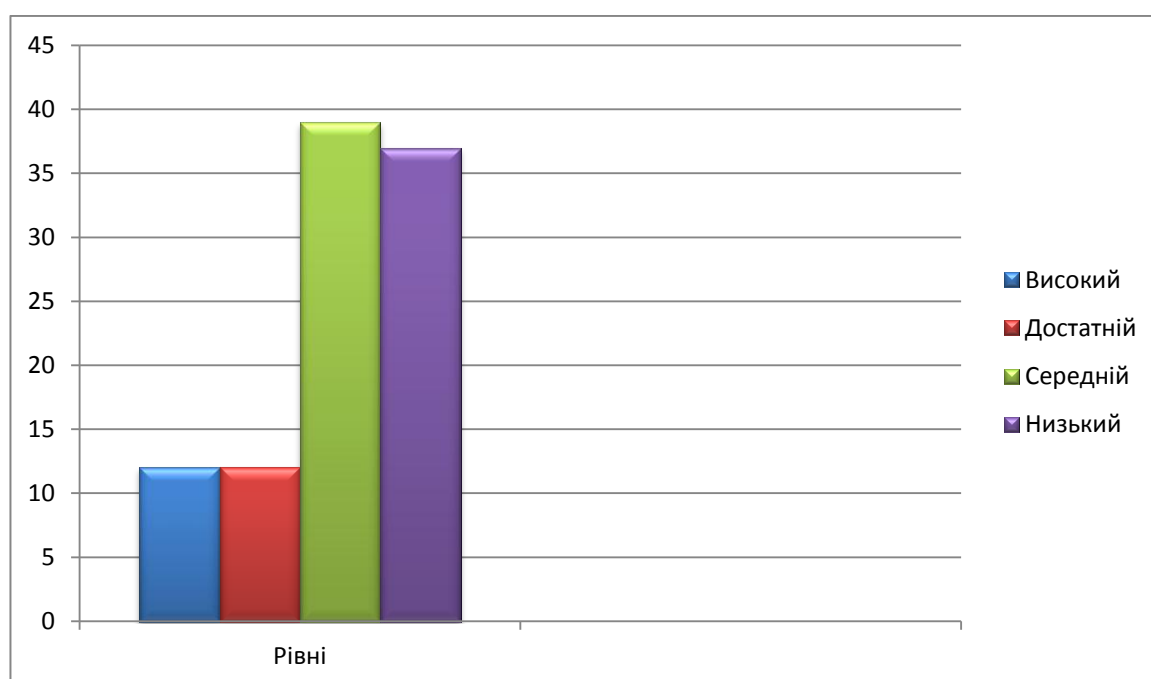

Рис. 2.2. Рівень сформованості діяльнісного та емоційно-ціннісного складника навчально-пізнавальної діяльності учнів у межах теми «Вигук як особлива частина мови»

Отже, кількісний і якісний аналіз результатів констатувального експерименту (домінування середнього рівня, значний показник низького та

кількісно обмежені показники високого й достатнього рівнів) засвідчує недостатній рівень сформованості в учнів мовних знань та мовленнєво-комунікативних умінь з теми «Вигук як особлива частина мови».

Такі результати зумовлюють пошук нових підходів до вивчення вигуків у закладах загальної середньої освіти, адже традиційна методична система не є результативною щодо формування знаннєвого, діяльнісного та ціннісного складників результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів. Потребує удосконалення система вправ, спрямована не лише на оволодіння здобувачами освіти загальними граматичними знаннями про вигук, його орфографічне й пунктуаційне оформлення, а і формування їхньої здатності вправно послуговуватися вигуками під час власної комунікативної діяльності: інтонувати речення з вигуками відповідно до їх значеннєвого відтінку, усвідомлювати емпатійний потенціал вигуків, доречно використовувати їх під час власної мовленнєвої діяльності.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНА СИСТЕМА ВИВЧЕННЯ ВИГУКІВ У 7-МУ КЛАСІ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

3.1. Мета, завдання та дидактичні засади експериментального навчання

Дослідження граматичних особливостей вигуків у системно-структурній організації мови, їх комунікативно-прагматичної ознаковості, узагальнення засад комунікативно орієнтованого підходу до вивчення мовних одиниць у закладах загальної середньої освіти та з'ясування рівня сформованості в учнів мовних знань та мовленнєво-комунікативних умінь з теми «Вигук як особлива частина мови» спонукали до визначення *мети* експериментального навчання – розробити методичну систему вивчення вигуків у 7-му класі закладів загальної середньої освіти.

Відповідно до мети визначено такі *завдання* експериментального навчання:

- 1) сформулювати лінгводидактичні засади експериментального навчання;
- 2) визначити основні етапи експериментального навчання;
- 3) розробити методичну систему вивчення вигуків у 7-му класі закладів загальної середньої освіти та впровадити її в освітній процес;
- 4) перевірити результативність експериментального навчання.

Розв'язання першого завдання експериментального навчання спонукало до визначення підходів, принципів та методів експериментальної системи вивчення вигуків учнями сьомих класів закладів загальної середньої освіти.

Серед лінгводидактичних засад експериментального навчання визначаємо такі *підходи*:

1. *Особистісно орієнтований.* У контексті сучасного антропоцентричного освітнього процесу вивчення мови має бути спрямовано на саморозвиток учня, на удосконалення його індивідуальних нахилів, тобто

призначення освіти, і мовної зокрема, допомогти, за словами В. Кременя «людині розбудити те, що в ній уже <...>, а не навчати її того, що придумано кимось раніше, апріорно» [38, с. 271 – 272]. Основними засадами особистісно орієнтованого навчання є емпатія, толерантність та співробітництво, спрямовані на активізацію пізнавальної діяльності учнів, а метою – їх особистісне зростання через урахування інтересів, потреб, переконань, ідеалів під час організації навчання (І. Бех [5], Сисоєва С. [55] та інші).

2. *Соціокультурний підхід*, за яким освіта має готувати учня до успішного життя в соціумі. Відповідно, система вправ повинна не лише допомагати учням оволодіти лінгвістичною теорією, а й ознайомлювати їх з національною культурою, соціальними нормами поведінки, мовно-мовленнєвим етикетом. Це дасть змогу учням у майбутньому правильно моделювати власну комунікативну стратегію відповідно до ситуації спілкування.

3. *Діалогічний підхід*, який, за визначенням О. Корніяки, сприяє особистісній взаємодії в сучасному полікультурному інформаційному суспільстві, забезпечує психологічний комфорт спілкування [36, с. 56].

Основи діалогової концепції, закладені Сократом, актуальні й до нині, бо діалогічний підхід спрямований на рівноправне спілкування і продуктивну взаємодію. Упровадження його в процес вивчення вигуків, на нашу думку, не лише забезпечує усвідомлення необхідних лінгвістичних знань, а і формує творчу активність учнів, створює умови для моделювання комунікативних стратегій і тактик, що є підґрунтям для формування індивідуального комунікативного стилю мовця.

4. *Комунікативно-діяльнісний підхід*, що інтенсифікує діалогічний підхід та спрямовує лінгводидактику до цілісного вивчення мови й мовлення, що полягає в оволодінні мовними засобами для їх практичного використання під час комунікування (О. Беляєв, Л. Скуратівський, Г. Шелехова та інші). Це передбачає переведення учня в площину активного суб'єкта пізнання.

Саме цей підхід є ключовим під час відбору теоретичного матеріалу для вивчення, розроблення системи вправ для усвідомлення теорії і переведення її в практичні здатності здобувачів освіти.

5. *Інноваційний підхід*, що є освітнім відгуком на динамізм суспільних змін. Актуальним сьогодні стає формування готовності учня до життя в сучасному соціумі, де соціокультурні зміни зумовлені систематичною інтеграцією, що передбачає єдність природного й штучного, суб'єктивного й об'єктивного, динамічного й статичного тощо, та універсалізацією, засобом досягнення якої, на нашу думку, є комунікація. Усе це потребує впровадження в освітній процес засобів інноваційних методів і технологій навчання, що модернізують та індивідуалізують вивчення мови, уможливають дистанційне навчання відповідно до норм культури «реальної віртуальності» (за І. Денисенко [19]).

Сучасні виклики дистанційної освіти зумовили активне впровадження в освітній процес інноваційних технологій навчання. Віддаємо перевагу тим, що уможливлюють комунікативну взаємодію вчителя й учнів, оскільки вивчення мови потребує мовленнєвої інтеракції – взаємодії комунікантів засобами мовного коду під час спілкування [1, с. 344], тобто онлайн-уроків. Саме така організація освітнього процесу, на нашу думку, дасть змогу зберегти «мистецтво безпосереднього емпатичного педагогічного діалогу “учитель – учень”» [38, с. 273]. Саме тому інноваційний лінгводидактичний підхід має виражатися інтеграційною формулою – «антропоцентризм педагогічної майстерності + мистецтво соціокультурної комунікації + інноваційні інтерактивні технології» [37, с. 51].

6. *Компетентнісний підхід*. Актуальним в сучасній освіті є перехід від знань та вмінь до компетентностей як здатностей, які актуалізують особистісний розвиток учня, формування в нього життєво необхідних здатностей.

Застосування цього підходу під час вивчення вигуків передбачає формування в учнів ціннісного ставлення до мовних одиниць, до

спілкування; має орієнтувати їх до саморозвитку та самовдосконалення. Адже завдання вивчення мови це не лише озброїти учня теоретичними знаннями, а передусім сформувати в нього готовність до їх практичного застосування поза закладом освіти.

Упровадження зазначених підходів потребує застосування дидактичних принципів – «основних вихідних вимог до організації навчального процесу» [25, с. 713].

Акцентуємо увагу на *загальнодидактичних* принципах [70, с. 123–129], застосування яких є методично виправданим під час вивчення вигуків, а саме:

- триєдина освітня мета – навчання, розвиток, виховання – спрямовується не лише на оволодіння знаннями про вигук, а й на моделювання комунікативної поведінки з використанням вигуків під час спілкування;

- науковість – зміст навчання відповідає сучасним науковим дослідженням та методам наукового пізнання (встановлення причинно-наслідкових зв'язків у системно-структурній мовній організації, орієнтування на міжпредметність);

- систематичність і послідовність – логічний виклад мовного матеріалу, що забезпечує наступність змістово-процесуального навчання;

- міцність знань – ґрунтовність засвоєння мовного матеріалу, вільне застосування його, що досягаються повторенням, активізацією мисленнєво-мовленнєвої, емоційної та вольової діяльності учнів;

- доступність – застосування форм, методів і засобів навчання відповідно до учнівської аудиторії;

- свідомість та активність – активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів відповідно до суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу, що дає змогу учням усвідомлювати мету вивчення мови, розвивати власну інтелектуальну та мовленнєву діяльність;

- наочність – упровадження в освітній процес образотворчих, акустичних, аудіовізуальних, символічно-графічних, внутрішніх (образи, створені мовленням учителя) засобів, що уможливають емоційне й багатоаспектне сприйняття відомостей, стимулюють пізнавальний інтерес;

- зв'язок навчання з практикою – формування здатності учнів конструювати власну мовленнєву діяльність відповідно до ситуації мовлення;

- індивідуалізація – зорієнтування на особистісно спроможності здобувача освіти.

Серед *специфічних* принципів вивчення вигуків виділяємо:

- лінгвокультурологічний – текстове наповнення змісту навчання відповідно до культурологічної функції мови й мовлення, наприклад, виконання вправ на основі літературного тексту – кращих зразків творів української художньої літератури;

- інтеграцію мовної теорії та мовленнєвої практики – конструювання власних висловлювань, виконання ситуативних завдань дає змогу практично застосовувати здобуті знання відповідно до мети й ситуації мовлення;

- мисленнєво-мовленнєву активність, що передбачає активізацію мисленнєво-мовленнєвої діяльності учнів через упровадження інтерактивних форм і методів навчання.

Принципи навчання визначають комплекс методів, використання яких на уроках української мови під час вивчення теми «Вигук як особлива частина мова» сприятиме не лише засвоєнню теоретичного матеріалу, а й формуватиме комунікативні вміння учнів. Окрім традиційних методів навчання, наприклад, методів розповіді, пояснення, репродуктивної та евристичної бесіди, спостереження за мовою, методу вправ, уважаємо за доцільне послуговуватися методами інтерактивного навчання (навіть в умовах дистанційного освітнього процесу).

Співпраця в групах, навчальний діалог, метод пізнавальних ігор, ситуаційний метод спрямовані на формування комунікативної спроможності учнів, тобто особистісної здатності застосовувати набуті знання і вміння в конкретних ситуаціях спілкування.

Серед засобів вивчення вигуків виділяємо нематеріальні (слово вчителя, що повинно не тільки організовувати навчально-пізнавальну діяльність учнів, а й бути виразником загально мовленнєвої і національної культури. Серед матеріальних вбачаємо рекомендовані Міністерством освіти і науки шкільні підручники з української мови, дидактичний матеріал, зокрема онлайн-таблиці, схеми, картки, ілюстрації тощо, розміщені на персональному сайті вчителя, постійний доступ до якого мають учні. Саме персональний сайт, на нашу думку, дає змогу зберігати, передавати, інформацію.

Усе це, дидактичні підходи, принципи й методи навчання, утілено під час експериментального навчання – *формульованого етапу експерименту*, метою якого було апробувати розроблену методичну систему вивчення вигуків.

Загалом експериментальне дослідження охоплювало три етапи:

1) констатувальний, метою якого було визначення мети й завдань дослідження, розроблення критеріїв та рівнів сформованості знань і вмінь респондентів, укладання діагностичних засобів, аналіз здобутих показників діагностування;

2) формувальний – упровадження в освітній процес методичної системи вивчення вигуків у 7-му класі закладів загальної середньої освіти;

3) контрольний, який передбачає перевірку результативності запровадження розробленої методичної системи вивчення вигуків. Аналіз показників здійснено через співставлення освітніх здобутків респондентів експериментальної та контрольної груп.

Отже, здійснення мети експериментального дослідження потребує обґрунтування методичної системи вивчення вигуків у сьомому класі

закладів загальної середньої освіти. Відповідно до цього визначено дидактичні підходи до експериментального навчання: особистісно орієнтований, що спрямовує освітній процес на розвиток і саморозвиток учня; соціокультурний, за яким освіта є засобом пізнання національної культури та формування здатності до успішної самореалізації в соціумі; діалогічний, що сприяє формуванню здатності учня до особистісної взаємодії в соціумі; комунікативно-діяльнісний, що інтегрує мову й мовлення, а вивчення мовних одиниць організовує через проєкцію на комунікативну діяльність; інноваційний, викликаний сучасними суспільними змінами, що потребують упровадження в освітній процес нових методів і технологій навчання; компетентнісний, що переорієнтовує освіту зі знань та вмінь до компетентностей і здатностей здобувача освіти.

Акцентовано увагу на загальнодидактичних принципах у межах експериментального навчання: науковості, системності, доступності, наочності, індивідуалізації тощо; та специфічних: лінгвокультурологічному, інтеграції мовної теорії та мовленнєвої практики, мисленнєво-мовленнєвої активності. Визначено комплекс методів (співпраця в малих групах, навчальний діалог, метод пізнавальних ігор) та систему засобів (онлайн-таблиці, схеми тощо, уміщені на персональному сайті вчителя), використання яких під час формувального етапу педагогічного експерименту дасть змогу досягти поставленої мети.

3.2. Методична система вивчення вигуків

Аналіз навчальних програм та підручників з української мови дав змогу виокремити як переваги, так і недоліки теоретичного й практичного матеріалу з вивчення вигуку. Це дало поштовх для створення нової (експериментальної) методики вивчення особливої частини мови.

Експериментальну методику вивчення вигуків розроблено відповідно до програмових тем уроків:

1. Перша тема: «Вигук як особлива частина мови. Групи вигуків за значенням».

2. Друга тема: «Дефіс у вигуках. Кома і знак оклику при вигуках».

Практичне наповнення навчальних занять здійснювали відповідно до усталеної в лінгводидактиці диференціації вправ на підготовчі, тренувальні та завершальні [46, с. 73; 49, с. 85].

Відповідно до обґрунтованих дидактичних підходів (п.3.1) традиційну методику вивчення вигуків у сьомому класі доповнено комплексом завдань з використанням сучасних інформаційних технологій. Зокрема було створено *персональний сайт учителя*, який наповнено:

- інтерактивними плакатами для вивчення теоретичного матеріалу;
- навчальними презентаціями (окрім того, вмонтовано відео з платформи для дистанційного та змішаного навчання «Всеукраїнська школа онлайн»);
- вправами (серед яких є інтерактивна гра) для оволодіння практичними навичками інтерактивну гру;
- тестовими запитаннями.

Текстовий матеріал розроблених вправ дібрано з урахуванням ідей єдності мовно-літературної галузі Нової української школи. Речення для аналізу мовного матеріалу добирали з раніше вивчених творів на уроках української літератури. На нашу думку, це сприятиме кращому засвоєнню вивченого. Прочитаний текст та знайомі герої позитивно налаштовують учнів на сприйняття матеріалу, адже вони вже знають текстовий матеріал й орієнтуються в ньому. Без знання тексту будь-який вид мовного аналізу втрачає певний відсоток продуктивності.

Таке інтегративне навчання позитивно впливатиме й на вивчення літератури, оскільки міжпредметні зв'язки уможливають повторення та деталізацію художнього тексту.

З метою унаочнення практичного впровадження експериментальної методики подано конспекти уроків (Додаток В) різних типів відповідно до вчення О. Біляєва [46, с. 73].

Урок вивчення нового матеріалу за темою «Вигук як особлива частина мови. Групи вигуків за значенням» традиційно містив такі етапи:

1. Підготовка учнів до сприйняття нового матеріалу.
2. Повідомлення теми і мети уроку.
3. Пояснення вчителем нового матеріалу.
4. Вправи на закріплення здобутих знань.
6. Підсумок уроку.

Структурними частинами уроку формування умінь і навичок за темою «Дефіс у вигуках. Кома і знак оклику при вигуках» є:

1. Актуалізація опорних знань, перевірка домашнього завдання.
2. Повідомлення теми і мети уроку.
3. Відтворення теоретичних відомостей, застосування яких буде потрібним на уроці.
4. Виконання вправ.
5. Перевірка якості самостійної роботи учнів.
6. Підсумок уроку.

Окрім традиційних усталених лінгводидактичних норм, упроваджувана експериментальна методика адаптована до умов дистанційного навчання. Вона означена інтерактивністю, чого потребують сучасні уроки вивчення української мови. Учні краще засвоюють навчальний матеріал, що викладається не «сухою» теорією, а містить інтерактивність та елементи гри. Саме використання інтерактивних вправ під час вивчення української мови розвиває критичне мислення здобувачів освіти, формує в них уміння вчитися впродовж життя, застосовувати набуті знання, уміння та навички на практиці.

Відповідно до типу і теми уроку на етапі підготовки учнів до сприйняття нового матеріалу ми використали підготовчу вправу на основі

тестового матеріалу – уривку з вивченої «Казки для дітей; для малих і великих» Б. Лепкого «Мишка»:

Кахичаючи і постогнуючи, бо був товстий, як годований кабан, поліз під ліжку. Добув ящик, відчинив і... очі йому пішли в стовп, брови підлізли вгору, волосся дубом стало.

– *Погризли, погризли, погризли!*

– *Що? Де? Коли? —питалася жінка.*

– *О, дивися! О!*

І вона теж встромила ніс у ящик:

– *А-а-а!*

– *Це ти тому винна, всьому я... — плакала жінка (Богдан Лепкий).*

За тестом пропонуємо низку завдань:

- 1) прочитайте текст;
- 2) пригадайте, з якого художнього тексту цей уривок, назвіть автора твору, головних героїв, тему твору;
- 3) охарактеризуйте ситуацію спілкування, які почуття відчують герої;
- 4) зверніть увагу на виділені слова; до якої частини мови вони належать? Чи мають ці слова значення? Яку роль вони виконують у тексті? Чи передають ці слова емоції мовців?

Виконання таких завдань налаштовує учнів на сприймання нового матеріалу.

Наступним кроком є виклад теоретичного матеріалу. За основу було взято дослідження відомих мовознавців І. Вихованця та К. Городенської [17, с. 220], а також використано елементи методики з навчальних підручників, зокрема за авторства О. Глазової [13].

Відповідно до етапу уроку (пояснення вчителем нового матеріалу) подаємо загальні відомості про вигук і його особливості (вигук не належить до жодної частини мови (ні до самостійних, ні до службових), не має лексичного значення, не є членом речення та не змінюється, найчастіше

вигук вживається в розмовному й художньому стилях), групи вигуків за значенням і походженням.

Повідомлення теоретичних відомостей потребує лаконічності з акцентуванням на головному, дотримання доступності й креативності, а найголовніше – сучасності викладу. Адже, на нашу думку, головним для учнів є цікавий і зрозумілий матеріал.

З огляду на це було створено окремий сайт за допомогою ресурсу «Google Site» (рис. 3.1) з вільним доступом для здобувачів освіти. Його наповнення відповідає інтерактивності та інноваційності засобів навчання.

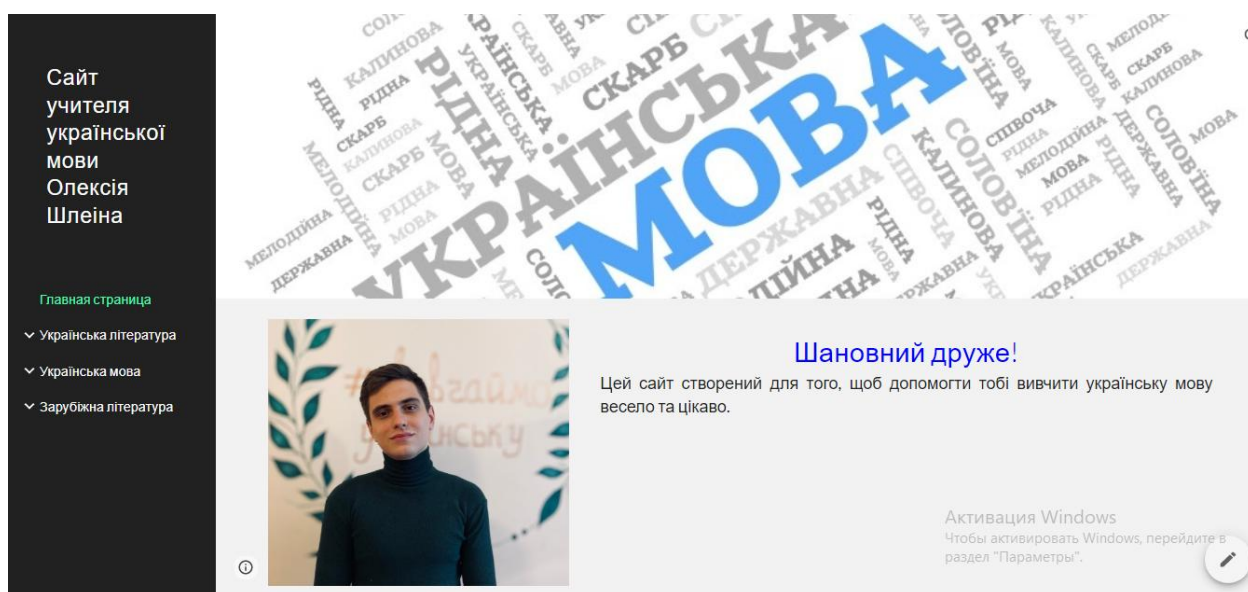

Рис. 3.1. Google Site: головна сторінка

Виокремили закладку з найменуванням Класу, де і виклали наші напрацювання з теми (рис. 3.2).

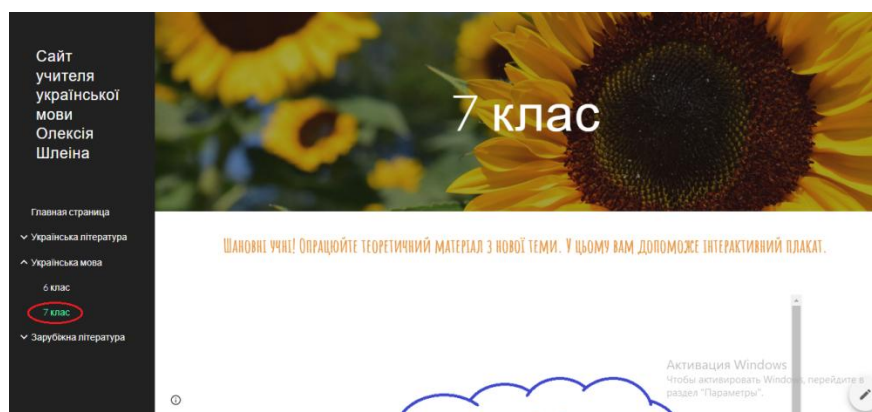

Рис. 3.2. Google Site: сторінка з вивчення вигуків

Для швидкого та зручного доступу до сайту, зручності в його пошуку згенеровано QR-код (рис. 3.3.).

Рис. 3.3. QR-код сайту

Учням набагато цікавіше відсканувати зображення, ніж вручну вводити адресу в пошукач. За можливості (оснащення класної кімнати проектором та/або інтерактивною дошкою) виводили зображення для учнів на екран. За відсутності потрібного обладнання роздавали роздруковані картки (одну на парту).

Теоретичний матеріал уміщено в інтерактивний плакат, створений за допомогою платформи «Thinglink» (рис. 3.4). Особливістю цього застосунку є можливість взаємодіяти з окремими елементами плаката. Наприклад, якщо натиснути на позначку у вигляді знака питання (рис. 3.5), з'являється вікно з поясненням, що саме ми дізнаємося під час роботи з інтерактивним плакатом (рис. 3.6).

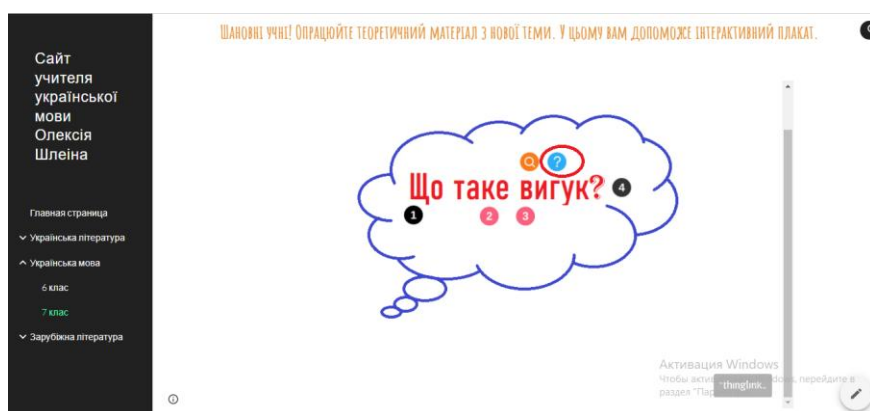

Рис. 3.5. Інтерактивний плакат «Вигук»

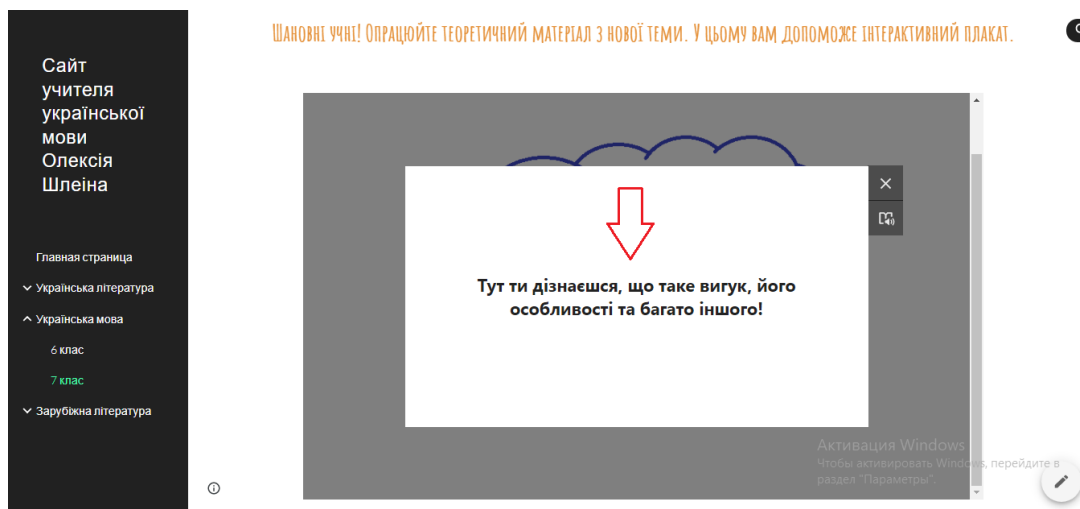

Рис. 3.6. Інтерактивний плакат «Вигук»

Наступним етапом є вправи на закріплення теоретичних знань. Учням було запропоновано для виконання низку тренувальних вправ. Наприклад,

Прочитайте речення. Коротко охарактеризуйте ситуацію мовлення. Впишіть вигуки у дві колонки: 1) ті, що передають поуття мовця; 2) ті, що передають волю мовця. Назвіть вторинні вигуки, встановіть частини мови, з яких вони походять.

– Ну, то пішли! Ану, хлопці, добавте йому ще десять кіл, – махнув пальцем Брякус(О. Гаврош). Цур їм, тим проклятим медведям! – говорили деякі. – Ей, боярине! Є способи на силу! – відмовив Максим. – Ну, ну, бачив я їхні способи! – Ну, нехай і так, – сказав в кінці Тугар Вовк, – прийду завтра на тоту вашу раду, але не на те, щоб їй піддатися, а лиш на те, щоб побачити, що се за рада буде. – Ну, чого ж тут чекати? Ходімо зараз і шукаймо! – скрикнув боярин. – Га, нехай буде й по-твойому, – сказав укінці боярин (І. Франко). – О, я знаю тебе! – Еге!.. Як Бог дасть, то й у вікно вкине!..(О. Стороженко). – Костику, це ти? Фігура повільно озирнулася. Боже, це таки Костик!(С. Процюк)

Метою виконання такої вправи є усвідомлення учнями того, що емоційні вигуки передають широку палітру емоцій та почуттів людини, як позитивних (захват, радість, задоволення, натхнення тощо), так і негативних

(горе, сум, відчай, зневага, злість, заздрість тощо). Визначити їх можна за допомогою контексту та інтонаційного оформлення речення. Задля цього пропонуємо для виконання такі вправи:

Прочитайте виразно речення. Визначте емоційність вигуків (позитивні / негативні).

– *О, діво Маріє!* – заволав на весь кабінет Фікса. «*От на що здаден оцей вантажник! Тримати шнурки та носити діжки з оселедцями. Тьху!*» (О. Гаврош). – *Е, що нам так довго ждати!* – скрикнув наостанку Бурунда (І. Франко). *О, мій господар дуже страшний.* – *Ох, Левчику, тобі не важко бути таким мудрим?* (С. Процюк)

Впишіть вигуки та спробуйте визначити почуття, які вони передають.

– *Хух!* – нарешті зітхнув щасливо верховинець, уможууючись на травичці біля знайомого. *А коли скінчиться дивовижна повість, то малі й старі, зітхаючи, шепчуть: «Ах, яка ж то красна байка!»* – *О, ні,* – сказала сміючись Мирослава, – *без помочі отсього чесного молодця була б я тепер лежала так, як сеся звірюка, пошарпана й закровавлена!* – *О, прокляття!* *І чому ж ти не казав мені сього борше? Га!* – скрикнув Бурунда. – *І ти, рабе поганий, смієш мені говорити се, коли сам запровадив нас у сю западню?* (І. Франко) *О, люди – це дуже цікаві створіння!* – *Ого!* – з усмішкою промовив той. – *Кошеняткові вже здається, що воно стало тигром.* – *А-ах!* – раптом вигукнув увесь зал, а потім зірвався на ноги. – *О-о!* – тільки вимовив карлик, розгризаючи кістку (О. Гаврош).

Для урізноманітнення діяльності учням було запропоновано авторську інтерактивну гру, розроблену за допомогою платформи «*Learningapps*» і викладену на раніше створений сайт під рубрикою «*Граї та класифікуй*» (рис. 3.7). Сутність гри полягає в тому, щоб розподілити запропоновані учням вигуки за групами (емоційні, волевиювальні, звуконаслідувальні) (рис. 3.8).

Гра дає змогу легко й невимушено перевірити, чи засвоїли учні теоретичний матеріал.

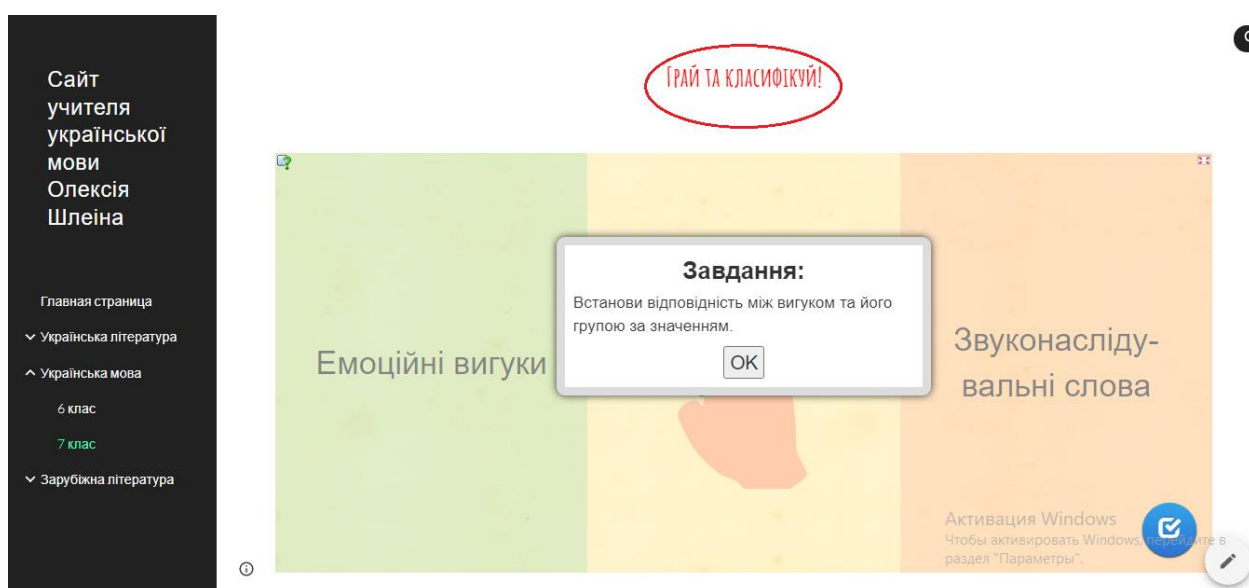

Рис. 3.7. Інтерактивна гра «Грай та класифікуй»

Рис. 3.8. Інтерактивна гра «Грай та класифікуй»

Відповідно до теми другого уроку розроблено вправи, спрямовані на засвоєння учнями основних правил орфографічного та пунктуаційного оформлення вигуків, розрізнення вигуків та однозвучних часток.

По-перше, на етапі відтворення теоретичних відомостей, застосування яких буде потрібним на уроці, учням було запропоновано для опрацювання заздалегідь розроблену за допомогою інтернет-ресурсу «Genially» мультимедійну презентацію (рис. 3.9), розміщену на персональному сайті.

З огляду на сучасні реалії, пов'язані з дистанційним навчанням через Covid 19, до презентації було вмонтовано навчальне відео за темою, матеріал узято з рекомендованої міністерством освіти і науки України платформи «Всеукраїнська школа онлайн» (рис. 3.10).

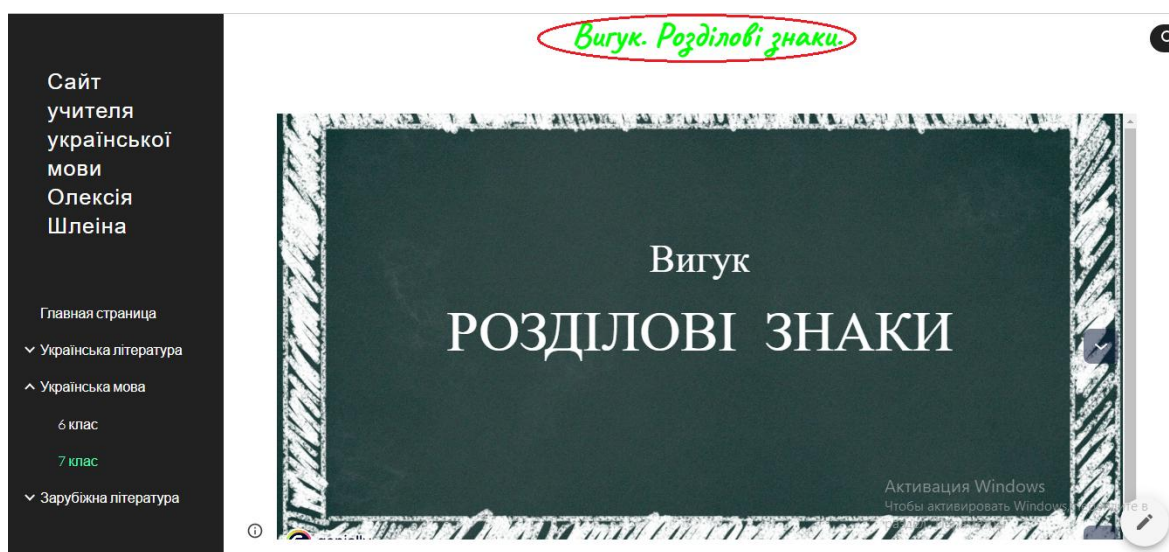

Рис. 3.9. Презентація «Вигук»

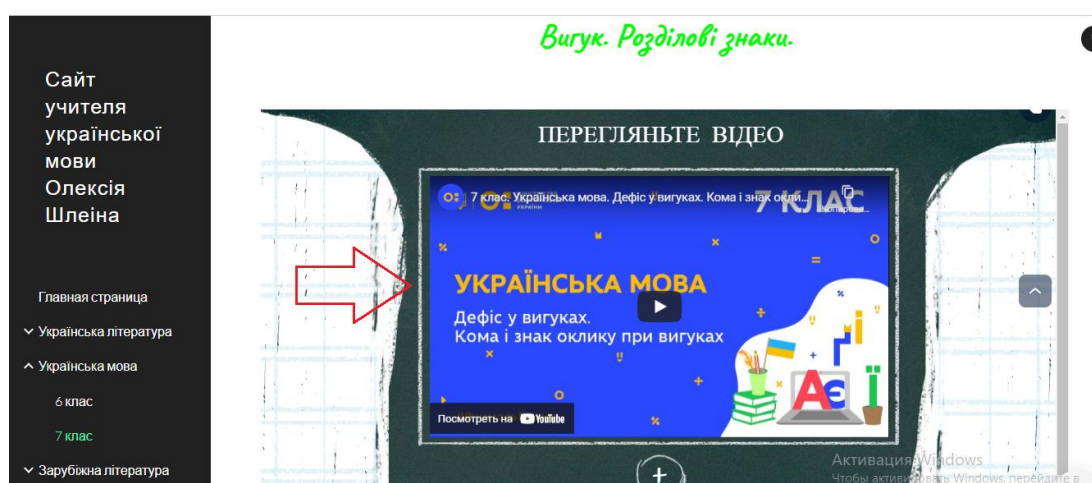

Рис. 3.10. Навчальне відео, умонтоване до презентації

Етап виконання учнями вправ, передбачає комплекс завдань, спрямованих на закріплення теоретичного матеріалу з теми.

Прочитайте речення відповідно до інтонаційного оформлення тексту. Перепишіть. Розставте пропущені розділові знаки.

Що, гарно пахнуть? Ха-ха-ха! От бачиш, і війна на щось придасться. Перше ми за рік не заробили стільки, що тепер за місяць. Розбагатіємо. Шу-усть! – і вже на подвір'ї (О. Стороженко). Ну, хто?! – горланив він, утрачаючи терпіння. – Хо-хо! – прогудів кумедний вусань. – Це неймовірно, але факт! Запам'ятайте цей день: сьогодні Ви встановили новий рекорд Республіки! Ура! – Ура! – гукнули за тренером Станіслав з Корнелієм. «Е, що тут піднімати? – подумав Іван. – Як два міхи пшениці на вокзалі». – Гей! – брикнувся в повітрі Міха. – Поклади, де взяв (О. Гаврош).

Підкресліть звуконаслідувальні слова.

Учні часто плутають вигук із часткою. Відповідно, часто допускають пунктуаційні помилки під час диктантів, написання письмових робіт, власних висловлювань. З огляду на це розроблено вправу, виконання якої допоможе здобувачам освіти усвідомити нові знання та практично закріпити їх.

Виразно прочитайте речення. Знайдіть та підкресліть хвилястою лінією частки, а вигуки – прямою. Складіть та запишіть два речення з вигуками.

Ой на горі да женці жнуть, а попід горою, попід зеленою, козаки йдуть. А позаду Сагайдачний, що проміняв жінку на тютюн да люльку, необачний! Гей, хто в лісі, озовися! Да викрешем огню, да потягнем люльки, не журися! Ой приїхав з України козак молоденький, — оріхове сіделечко, ще й кінь вороненький. Ой у степу криниченька, з неї вода протікає. Гей, там чумак сиві воли пасе та з криниці напуває (Усна народна творчість). Ой біжи, біжи, досадо, не вертай до хати, Не пуцу тебе колиску синову гойдати). Гей, нові Колумби й Магеллани, напнемо вітрила наших мрій! (В. Симоненко). О краю мій, моїх ясних привітів не діставав від мене жодний

ворог. **Ой**, не знаю, що то за причина – Переходжу обережно вулицю, і весь час до мене радість тулиться, як безжурний вітрогон-хлопча (О. Теліга).

Для самостійного виконання учням було запропоновано виконання вправ за варіантами:

Варіант 1

Прочитайте виразно текст. Пригадайте, з якого художнього твору цей уривок. Перепишіть. Підкресліть вигуки та розставте пропущені розділові знаки. Складіть діалог на довільну тему з використанням вигуків із аналізованого тексту (у вміщеному в науковій роботі варіантах вправ розділові знаки розставлено, вигуки виділено).

– **О!** – дивувався дядько, розгинаючись над столом. – А це що? Треба було написати «холодно», а в тебе «хохолодно»... – Ай добра ж, хвалив, ледь відсorbнувши з ложки. – **У-у-у**, такої не всяка й кухарка зварить. Візьми ж отам у скриньці гостинець. – **О-у**, – сказав солдат, звівши над окулярами рідкі миршаві брови, і засміявся. – **О-у**, Клім Ворошілоф! – реготнув солдат. – Клім! Розумем... Тут єсть твій дом? – **А-а**, соль! Розумем... Хлеб-соль!..(Григір Тютюнник).

Варіант 2

Бочонок ніколи не купував, а лише весело перемовлявся з базаровими і реготав басом з-під білих розпуцених вусів: «**Гу-гу-гу! Кха-кха-кха! О**, моє вам шануваннячко!». І знову реготав, причому живіт йому здіймався, мов велика пружка подушка, і двигтів. – Одна! – вигукнув раденько, знайшовши першу картоплину. – **О!** Друга! **О!** Третя!.. – А що, сховалися, га? Од мене сховаєтесь! – А я бігав-бігав по висілку, – видко, зліплюючи слова, заговорив Зульфат. – Сюди-туди... **фух!**.. Питаюся: де Климка? Хто бачив Климку? Немає Климки, ніхто не бачив... А ти осьде! Хорошо! **У-у-у**, хорошо! – Тепер породю бути їх, породю, щоб дим не виходив! – кричав він Климкові. – **От так! О**, чуєш: чхають! Натє вам ще, натє! (Григір Тютюнник).

Варіант 3

– Поду-умаєш, яка цяця... **Ва-ам!** Ну, тоді пухни з голоду! – Видно, сукня йому подобалася. – **Иш**, чому вона тих виродків навчила! – прохрипів бородань. – **Вчи-и-ительша**. – Він побачив, що небезпека вже минула, і знову випростався на возі. – **Иш**, чому навчила! – Тобі тут буде хорошо, Наташ Миколавна. Можна жити!.. **Ай-я-яй...** Маленькому – чай! Не годиться. Маленькому молоко давай. Старому чай, кості гріть. Да-а... Німець хитрий! – **Ей**, хлопчику чи дівчинко! – гукне Климко. – Як до базару йти – не знаєш? – **О!** Буде до чайку! – І наказала звіряткові: – Зіночка, работай! **Ну**, навались!!! Не може бути, сказав Суворов, щоб Чортов міст не перейшли! Хто перший – першому безплатно!.. – **Н-ну**, р-разом, не товпись, по порядку становись! (Григір Тютюнник).

Варіант 4

– **А-а!** Землячок... По сіль, кажеш? – **О**, як тебе пробрало. – Швець поклав на плече Климкові велику руку, подзьобану вугільними скалками, наче покроплена синькою. – Так наші чи німці? – Турки! – Ха-ха... – Цсс... – Нова власть... – Нові прихвосні, – сказав швець, і на нього заозиралися – одні з острахом, інші – ховаючи посмішки – **А-а-а!**... – злинуло над базаром, як багатоголосий стогін. – Хах! Ось де вона сховалась! – Уюю... Вони плачуть!.. Чого, моя квітко, хто тебе обидив, **га?** – **Н-нух**, – зло видихнув той, що в кубанці. – Однак ти далеко не зайдеш. Чула?! А може, хлопчик поміг би вам тачку додому правити, а ви йому дома вже солі досипали б іще, **га?** (Григір Тютюнник).

Варіант 5

– Поїхали й ми, тітонько, – сказав до жінки Климко. – Разом веселіше буде, **еге ж?** Він підійшов до погрібничка, вхопився обома руками за найдебелішу гіллясту бур'янину, щоб її вирвати, і раптом почув приглушене підземельне: **«Ко-ко-ко-ко?!»** Заджеркотіли й кури, але тихіше й не так сердито, як півень, і теж з-під землі. **«А-а-а»**, – здогадався Климко, усміхаючись, і облишив бур'ян. – А може б, ти, синочку, в мене зостався,

га? – спитала вона невпевнено. – Назовсім. До кого ж тобі туди йти? Це я ще дорогою подумала, та зразу не сказала: бачу ж – хворе хлопчєня... А прийде дядько Петро, чоловік мій, з війни – хай там його, козака, смерть обминає – жити мемо втрьох, будеш нам за рідного сина... В школу тебе оддамо... *Га?* Кажуть, не підеши – корову заберем. Може, він підсобить тобі сісти, як перегомоніти з ним, *га?* (Григiр Тютюнник).

Завдання додому було спрямовано на узагальнення та систематизацію вивченого матеріалу з теми. Учням запропоновано виконати тест (Додаток С) за допомогою *Google Forms*, розміщений на сайті (рис. 3.11).

The image shows a Google Form interface. At the top, there is a red handwritten note: "Перевір себе! Пройди тест!". The form title is "Вигук як особлива частина мови". Below the title, there is a field for email with the value "shlein.alexey1996@gmail.com" and a "Сменить аккаунт" button. A red asterisk indicates it is mandatory. Below that is a field for "Электронная почта" with the same email address. The next field is for "Прізвище, імя, по батькові" with the value "Шлейн Олексій". At the bottom, there is a "Далее" button and a "Очистить форму" link. The page number "Страница 1 из 2" is visible. On the left, there is a dark sidebar with the text "Сайт учителя української мови Олексія Шлейна" and a menu with items like "Українська література", "Українська мова", "6 клас", "7 клас", and "Зарубіжна література".

Рис. 3.11. Тест «Вигук як особлива частина мова»

Тестові запитання охоплювали весь вивчений матеріал і були різними за змістовим наповненням:

- завдання з однією правильною відповіддю, де, наприклад, серед запропонованих визначень потрібно обрати правильне, що є дефініцією вигука (особлива частина мови, що виражає почуття, волевиявлення мовця, не називаючи їх);

- завдання з декількома правильними відповідями, де, наприклад, учні повинні визначити групи вигуків за значенням:

- 1) розповідні;

- 2) звуконаслідувальні слова;
- 3) волевиявляльні;
- 4) емоційні;

- завдання на встановлення відповідності, зокрема між вигуком та його семантичним забарвленням:

вираження волевиявлень	Агов! Ну!
вираження емоцій	Ех! Боже!
вираження етикету	Вибачте!, Доброго здоров'ячка!
прикликання, відганяння тварин	Тпру! Цус!

Останнє запитання (*Як, на вашу думку, ви засвоїли нову тему?*) передбачало самооцінювання учнів знань із нової теми за п'ятибальною шкалою.

Окрім описаних вправ для виконання учням було запропоновано творчі завдання. Зокрема, ми запропонували здобувачам освіти об'єднатися в пари та скласти діалог (5–10 реплік) за конкретними ситуаціями: «Неочікувана зустріч на вулиці», «Розмова з кращим другом», «На спортивних змаганнях», «Розмова з кумиром», «Прямий ефір у інстаграмі», «Новий тренд тіктоку».

Така вправа дає учням можливість пізнати особливості прагматично-комунікативного функціонування вигуків. Саме завдяки таким завданням формується здатність застосовувати практично набуті знання. Ще однією перевагою таких форм роботи є те, що учень формує індивідуальну манеру спілкування з однолітками, батьками та вчителями. Дитина вчиться правильно формулювати свої думки й доносити їх до співрозмовників.

Отже, запропоновану експериментальну методику розроблено до програмових тем уроків з української мови для 7-го класу й адаптовано до умов дистанційного освітнього процесу. Створений персональний сайт учителя наповнено інтерактивними плакатами для вивчення теоретичного матеріалу, навчальними презентаціями, вправами (підготовчими,

тренувальними, завершальними, творчими), тестовими запитаннями. Текстове наповнення експериментальної методики здійснено відповідно до ідеї єдності мовно-літературної галузі Нової української школи.

Інтерактивність експериментального навчання покликана забезпечити високий рівень засвоєння учнями знань з теми через цікаве й доступне викладання. Основна мета апробованої методики – міцна теоретична база знань та сформоване вміння комунікативно доречно послуговуватися вигуками під час спілкування.

Осучаснений урок з інтерактивним інструментарієм має замінити застарілі методики і форми роботи на уроці. Це дасть змогу підвищити мотивацію учнів до пізнання через розуміння практичної значущості навчального матеріалу, що сприятиме переходу від «зазубрювання» до свідомого сприйняття і самоосвіти.

3.3. Результати експериментального навчання

Експериментальне вивчення вигуків у 7-му класі відбувалося відповідно до вимог чинної навчальної програми. Зміст, почерговість його викладу були дотримані з огляду на знанневий, діяльнісний та емоційно-ціннісний складники результату навчально-пізнавальної діяльності учнів внаслідок оволодіння програмним матеріалом.

Мета розробленої методичної системи полягала в оволодінні учнями знаннями про вигуки, у формуванні в них практичних умінь вирізняти вигуки від інших частин мови в тексті та доцільно вживати під час продукування власного усного і писемного мовлення. З огляду на це завданням апробованої методичної системи є удосконалення процесуального компонента лінгвістичної освіти за конкретною темою (Вигук) та упровадження сучасних засобів навчання

Експериментальну методик апробовано під час формувального етапу педагогічного експерименту, який тривав упродовж 2020–2021 навчального року на базі Рубіжанської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 9

Рубіжанської міської ради Луганської області.

У педагогічному експерименті взяли участь 45 учнів 7-х класів. До складу експериментальної групи (ЕК) ввійшли 22 учні, контрольної групи – 23 здобувачі освіти.

З метою перевірки результативності експериментальної методичної системи встановлено рівень знань учнів (респондентів ЕГ і КГ) про вигук до початку експериментального навчання і після його завершення. Зазначимо, що учні КГ та ЕГ до початку формувального експерименту істотно не відрізнялися рівнем теоретичної та практичної підготовки.

Задля забезпечення об'єктивності результатів педагогічного дослідження учні знаходилися в однакових умовах навчання, за винятком того, що учні ЕГ вивчали вигуки за розробленою методичною системою, а учні КГ – за традиційною методикою.

Засобами для аналізу результатів експериментального навчання були учнівські роботи за розробленим діагностичним інструментарієм (Додаток А, Додаток Б).

Упровадження методичної системи відбувалося відповідно до трьох етапів:

- 1) пропедевтично-мотиваційний
- 2) конструктивно-продуктивний
- 3) діагностико-рефлексивний.

Метою першого, *пропедевтично-мотиваційного*, етапу було формування знань про вигук як особливу мовну одиницю, що має комунікативно-прагматичну ознаковість і є засобом вираження суб'єктивної модальності. Усе це мало спрямування на мотивування учнів доцільно послуговуватися вигуками під час спілкування.

Конструктивно-продуктивний етап спрямовано на формування умінь учнів застосовувати теоретичні відомості практично, а саме: під час виконання різних за складністю та методичним спрямуванням вправ, творчих комунікативно спрямованих завдань.

Мета *діагностико-рефлексивного етапу* – узагальнення і систематизація усвідомленої навчальної інформації, аналіз і самоаналіз мовно-комунікативних умінь; формування здатності застосовувати лінгвістичну теорію й практику на обслуговування життєвих комунікативних ситуацій.

Окреслені три етапи вивчення вигуків можна окреслити таким ланцюгом взаємопов'язаних кроків: «формування мотивації до навчальної діяльності – оволодіння знаннями та вміннями – набуття компетентності (застосування здобутих знань і вмінь)».

Основною формою реалізації експериментальної системи на всіх етапах вивчення вигуків був урок. Навіть в умовах дистанційного навчання у зв'язку з поширенням коронавірусної інфекції було проведено всі уроки за розкладом на платформі Google Meet з дотриманням рекомендацій МОН України [63]. Відповідно до чинних вимог онлайн-урок української мови в 7-му класі тривав 20 хвилин, із них: 12–15 хвилин на початку і 8–5 хвилин у кінці заняття. Саме стільки, за Санітарним регламентом для закладів загальної середньої освіти, можуть перебувати учні такого віку за монітором гаджетів. Першу частину роботи в онлайн-середовищі було спрямовано на пояснення нового матеріалу, загального огляду вивченого, інтерактивної взаємодії. Решту часу робота на уроці тривала в асинхронному режимі. Учні працювали за підручником, виконували вправи, творчі завдання офлайн. Наприкінці заняття здобувачі освіти поверталися у відеоконференцію або для узагальнювального обговорення, або для перевірки виконаних вправ, або для реалізації творчих завдань та рефлексії.

Результативність запропонованої методичної системи вивчення вигуків у 7-му класі було перевірено під час контрольного етапу педагогічного експерименту.

За його результатами було встановлено рівень сформованості в учнів 7-х класів знань про вигуки, умінь вирізняти їх у тексті, правильно

пунктуаційно оформлювати під час писемного мовлення, особистісних здатностей доцільно послуговуватися ним під час спілкування.

Завершальним контрольним діагностуванням було охоплено учнів експериментальної (22 особи) і контрольної (23 особи) груп. Діагностувальними засобами контрольного експерименту були завдання, розроблені до констатувального експерименту (Додаток А, Додаток Б). Оцінювання здобувачів освіти здійснювалося за рівнями і критеріями, застосовуваними під час констатувального етапу педагогічного експерименту (п. 2.2).

З метою встановлення рівня засвоєння теоретичного матеріалу з теми було проведено тестування (Додаток А) згідно з програмними вимогами до оволодіння учнями лінгвістичним матеріалом. Порівняння результатів ілюструє таблиця 3.1.

Таблиця 3.1

Рівень теоретичних знань здобувачів загальної середньої освіти з теми «Вигук як особлива частина мови»: результати тестування на контрольному етапі педагогічного експерименту

Група	Рівні знань учнів							
	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	к-ть осіб	%	к-ть осіб	%	к-ть осіб	%	к-ть осіб	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
ЕГ	5	22	7	34	9	39	1	5
КГ	3	14	6	25	12	52	2	9

Як засвідчують результати діагностування, є відмінності в показниках рівня володіння теоретичними знаннями учнями експериментальної і контрольної груп. Високий і достатній рівні продемонстрували учні експериментальної групи на 8 % (високий) і на 9 % (достатній) більше в

кількісному показнику, ніж учні контрольної групи. Натомість середній і низький рівень учні експериментальної групи продемонстрували за кількісним показником менше за учнів контрольної групи: середній рівень – на 13 %, низький рівень – на 4 % (рис. 3.12).

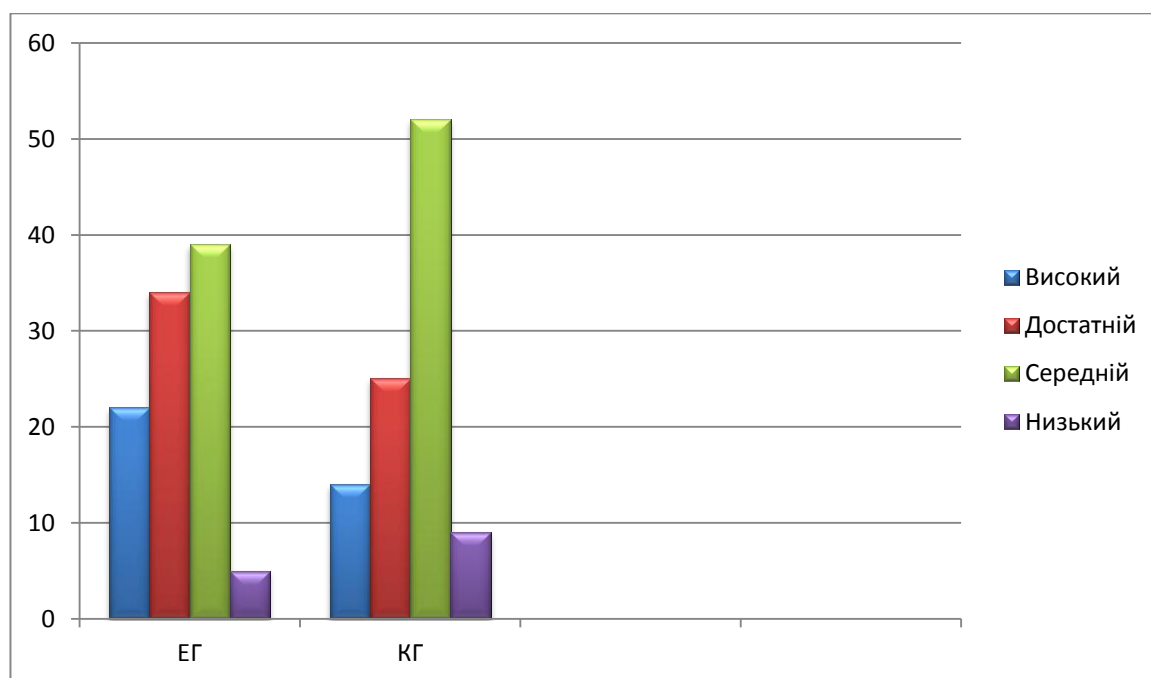

Рис. 3.12. Рівень сформованості знаннєвого складника навчально-пізнавальної діяльності учнів у межах теми «Вигук як особлива частина мови»: контрольний етап педагогічного експерименту

Такі показники спонукають до висновку про результативність створення персонального сайту вчителя, адже учні експериментальної групи мали постійний доступ до адаптованої до сучасних освітніх вимог навчальної інформації, до тренувальних завдань. Натомість учні контрольної групи в оволодінні навчальним матеріалом послуговувалися лише підручником.

Діагностичним засобом для встановлення рівня сформованості діяльнісного та емоційно-ціннісного складника навчально-пізнавальної діяльності учнів експериментальної і контрольної груп з теми «Вигук як особлива частина мови» стало розроблена контрольна робота (Додаток Б), застосована під час констатувального експерименту. Оцінювання виконаних

завдань здійснено відповідно до визначених рівнів та обґрунтованих показників (п. 2.2).

Учням експериментальної групи краще вдалося виконати завдання, спрямовані на правильне інтонавання речень з вигуками, на визначення їх емпатійного потенціалу; на доречне введення означених мовних одиниць у висловлювання. Імовірно, цьому сприяли онлайн-заняття, де відпрацьовувалися саме ці вміння шляхом виконання вправ на редагування, конструювання мовленнєвих одиниць, творчих завдань через роботу в парах, у мінігрупах тощо.

Узагальнені кількісні показники щодо рівня сформованості комунікативних умінь учнів експериментальної і контрольної груп демонструє таблиця 3.2.

Таблиця 3.2

Рівень комунікативних умінь здобувачів загальної середньої освіти з теми «Вигук як особлива частина мови»: результати контрольної роботи на контрольному етапі педагогічного експерименту

Група	Рівні комунікативних умінь учнів							
	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	к-ть осіб	%	к-ть осіб	%	к-ть осіб	%	к-ть осіб	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
ЕГ	5	23	8	36	6	27	3	14
КГ	3	13	4	17	9	39	7	31

Результати контрольного діагностування засвідчують значущі відмінності в показниках рівня комунікативних умінь учнів експериментальної і контрольної груп. Високий і достатній рівні продемонстрували учні експериментальної групи на 10 % (високий) і на 19 %

(достатній) більше в кількісному показнику, ніж учні контрольної групи. Натомість середній і низький рівень учні експериментальної групи продемонстрували за кількісним показником менше за учнів контрольної групи: середній рівень – на 12 %, низький рівень – на 17 % (рис. 3.13).

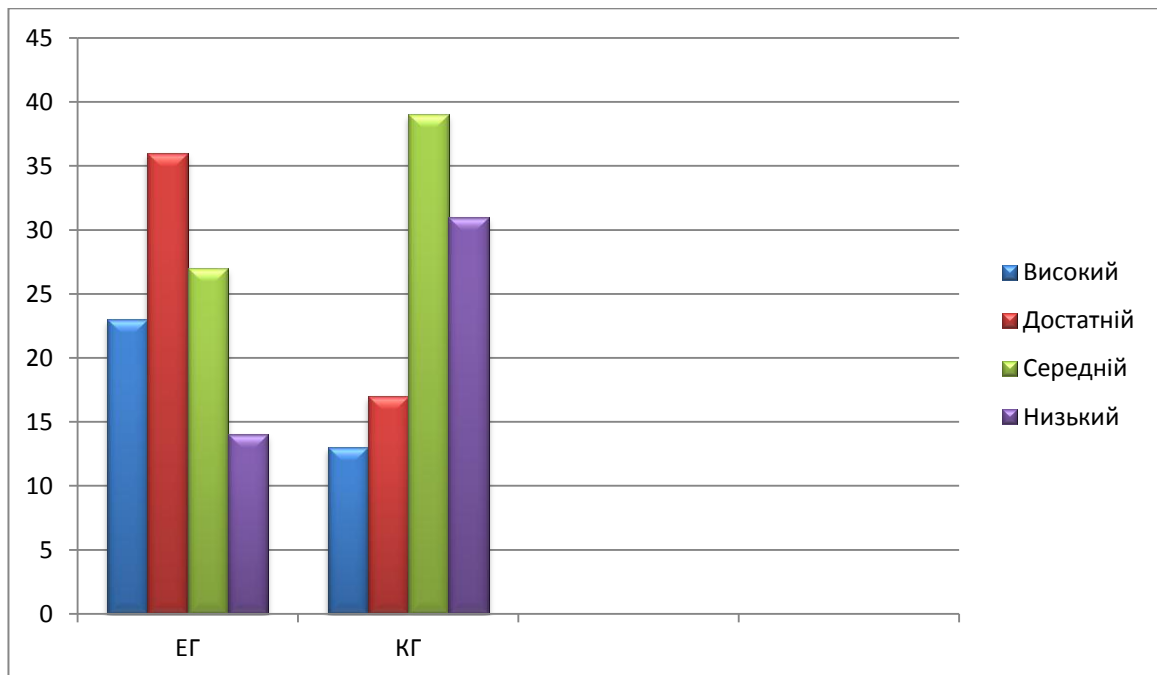

Рис. 3.13. Рівень сформованості діяльнісного та емоційно-ціннісного складника навчально-пізнавальної діяльності учнів у межах теми «Вигук як особлива частина мови»: контрольний етап педагогічного експерименту

Здобуті результати засвідчують закономірні відмінності між показниками експериментальної і контрольної груп. В учнів, охоплених експериментальним навчанням, значно вищий рівень володіння мовним матеріалом; висхідної градації зазнали мовно комунікативні вміння, пов'язані із здатністю послуговуватися вигуками під час власної комунікативної діяльності.

Отже, кількісний і якісний аналіз результатів контрольного етапу педагогічного експерименту (збільшення відсоткового показника високого й

достатнього рівнів сформованості в учнів експериментальної групи мовних знань та мовленнєво-комунікативних умінь з теми «Вигук як особлива частина мови») засвідчує результативність запропонованої методики. Відмінності кількісних показників учнів експериментальної і контрольної груп уважаємо значущими: високий рівень володіння теоретичними знаннями учнів експериментальної групи від контрольної групи відрізняється на 8 %, достатній – 9%; високий рівень комінукативних умінь – на 10 %, достатній – на 19 %. Натомість середній і низкий рівень учні експериментальної групи продемонстрували за кількісним показником менше за учнів контрольної групи.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі теоретично обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено методичну систему вивчення вигуків у 7-му класі закладів загальної середньої освіти. Результати дослідження спонукають до таких висновків:

1. У лінгвістичній теорії існує кількох підходів до витлумачення вигуків як одиниць мовної системи: окрема морфологічна одиниця, що не належить ні до повнозначних, ні до службових частин мови (традиційна концепція); еквівалент слів та речень (В. Виноградов); окремий лексико-граматичний розряд слів, що характеризується специфічними семантико-стилістичними функціями (Л. Мацько); мовна одиниця, що має реченневу природу синтаксично нечленованих речень, комунікативна функція яких полягає у створенні оцінно-модальних планів висловлювання (І. Вихованець). У власному дослідженні додержуємося традиційної теорії, що є підґрунтям шкільної мовознавчої концепції, за якою вигуки є особливою частиною мови, що виражає почуття, емоції, волевиявлення мовця, не називаючи їх, а також теорії І. Вихованця, відповідно до якої вигук співвідноситься із судженням як логічною основою речення, є відображенням емоційної реакції мовця на позамовну ситуацію. Зважаючи на це, вигуки становлять периферію речення, характеризуються інтонаційною видільністю, морфологічною нечленованістю, емоційністю, переважним спрямуванням у сферу мовлення.

Комунікативно-прагматичні особливості вигуків зумовлені їх мовленневою спрямованістю, що виражається через потребу впливу адресанта на адресата задля досягнення комунікативної мети в конкретних умовах комунікації. Вигуки є виразниками психологічних і поведінкових реакцій співрозмовників. Серед комунікативно-прагматичних значень вигуків є спонукання до дії (прохання, заклик, наказ тощо), вираження емоцій (радості, згоди, незгоди, схвалення, здивування тощо), виконання функцій мовного етикету.

Узагальнення контекстно зумовлених та інтонаційно виражених значень вигуків є основою їх поділу на два функційно-семантичні типи – емоційні, що є первинними і вторинними за походженням та моносемічними і полісемічними за походженням, та волевиювальні, що диференціюються на наказові, спонукальні, апелятивні та етикетні мовні одиниці.

2. Сучасна лінгводидактика втілює ідеї реформування освітньої системи України, що ґрунтується на практичній спрямованості вивчення мовних одиниць. Це актуалізує комунікативно орієнтований підхід до вивчення мови, спрямований на формування компетентного мовця, який знає коли і як саме використати здобуті знання; який володіє індивідуальною манерою спілкування. Така людина незалежно від ситуації спілкування зможе правильно висловити власні міркування, обґрунтувати свою думку, вирішити особисті й суспільні проблеми засобами мистецтва слова.

Комунікативно орієнтований підхід до вивчення мови націлює на проведення різних типів уроків щодо змісту, структури та застосовуваних технологій для активізації навчально-пізнавальної, дослідницької, творчої діяльності та мотивування до самостійної роботи здобувачів середньої освіти.

3. Аналіз чинних програм з української мови для 5–9 та 10–11 (профільний рівень та рівень стандарту) класів, підручників спонукає до висновку про неоднорідність навчального матеріалу. Усі програми декларують єдину мету – формування комунікативно компетентної українськомовної особистості. Водночас матеріал навчальних видань (за винятком підручника для профільного рівня вивчення української мови), хоча й містять лаконічний обсяг теоретичного змісту та диференційований на підготовчі, тренувальні та завершальні вправи практичний складник, що реалізує системно-знанневий лінгводидактичний підхід, однак комунікативно-діяльнісний, спрямований на реалізацію задекларованої програмою мети, є недостатнім.

Аналіз теоретичного та практичного матеріалу підручників з української мови для сьомих класів засвідчує дотримання загальнодидактичного принципу єдності теорії та практики. Однак вправнісний компонент є однотипним: домінують мовні вправи, водночас вправи мовленнєвого та комунікативного спрямування потребують кількісного доповнення, що дасть змогу формувати комунікативно компетентну українськомовну особистість.

4. Кількісний і якісний аналіз результатів констатувального експерименту (домінування середнього рівня, значний показник низького та кількісно обмежені показники високого й достатнього рівнів) засвідчує недостатній рівень сформованості в учнів мовних знань та мовленнєво-комунікативних умінь з теми «Вигук як особлива частина мови».

Такі результати зумовлюють пошук нових підходів до вивчення вигуків у закладах загальної середньої освіти, адже традиційна методична система не є результативною щодо формування знаннєвого, діяльнісного та ціннісного складників результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів. Потребує удосконалення система вправ, спрямована не лише на оволодіння здобувачами освіти загальними граматичними знаннями про вигук, його орфографічне й пунктуаційне оформлення, а і формування їхньої здатності вправно послуговуватися вигуками під час власної комунікативної діяльності: інтонувати речення з вигуками відповідно до їх значеннєвого відтінку, усвідомлювати емпатійний потенціал вигуків, доречно використовувати їх під час власної мовленнєвої діяльності.

5. Здійснення мети експериментального дослідження потребує обґрунтування методичної системи вивчення вигуків у сьомому класі закладів загальної середньої освіти. Відповідно до цього визначено дидактичні підходи, загальнодидактичні принципи в межах експериментального навчання, визначено комплекс методів та систему засобів, використання яких під час формувального етапу педагогічного експерименту дасть змогу досягти поставленої мети.

Запропоновану експериментальну методику розроблено до програмових тем уроків з української мови для 7-го класу й адаптовано до умов дистанційного освітнього процесу. Створений персональний сайт учителя наповнено інтерактивними плакатами для вивчення теоретичного матеріалу, навчальними презентаціями, вправами (підготовчими, тренувальними, завершальними, творчими), тестовими запитаннями. Текстове наповнення експериментальної методики здійснено відповідно до ідеї єдності мовно-літературної галузі Нової української школи.

Кількісний і якісний аналіз результатів контрольного етапу педагогічного експерименту (збільшення відсоткового показника високого й достатнього рівнів сформованості в учнів експериментальної групи мовних знань та мовленнєво-комунікативних умінь з теми «Вигук як особлива частина мови») засвідчує результативність запропонованої методики. Відмінності кількісних показників учнів експериментальної і контрольної груп уважаємо значущими: високий рівень володіння теоретичними знаннями учнів експериментальної групи від контрольної групи відрізняється на 8 %, достатній – 9%; високий рівень комунікативних умінь – на 10 %, достатній – на 19 %. Натомість середній і низкий рівень учні експериментальної групи продемонстрували за кількісним показником менше за учнів контрольної групи.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів методики вивчення вигуків у закладах загальної середньої освіти.

Перспективами наукового пошуку вбачаємо теоретичне обґрунтування та практичне впровадження методичної системи вивчення нечленованих вигуків-речень з метою підвищення рівня володіння комунікативною компетентністю здобувачів середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авраменко О. Українська мова (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ: Грамота, 2019. 208 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
3. Бацевич Ф. С. Розвиток ідей лінгвістичної прагматики в Україні. URL: https://prlingv.at.ua/publ/statti_2015/florij_bacevich_rozvitok_idej_lingvistichnoji_pragmatiki_v_ukrajini/3-1-0-48 (дата звернення: 02.09.2021).
4. Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2011. 240 с.
5. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посіб. Київ, 1998. 204 с.
6. Вайсбурд М. Л. Методы обучения. Выбор за вами. *Иностранные языки в школе*. 2000. № 2. С. 29–34.
7. Виноградов В. В. Основные вопросы синтаксиса предложения. Исследования по русской грамматике: избр. тр. Москва: Наука, 1975. С. 254–294.
8. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови. Київ: «Пульсари», 2004. 398 с.
9. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: підручник. Київ: Либідь, 1993. 368 с.
10. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ: Наук. думка, 1988. 256 с.
11. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Видавниче об'єднання «Вища школа», 1985. 360 с.
12. Гез Н. И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований. *Иностранные языки в школе*. 1985. № 2. С. 17–24.

13. Глазова О. П. Українська мова: підруч. для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2020. 256 с.
14. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. Українська мова. 5–6 класи / модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetar.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.mova.5-6-kl.Holub.Horoshkina.14.07.pdf> (дата запиту: 20.10.2021)
15. Горпинич В. О. Морфологія української мови: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2004. 336 с.
16. Горпинич В. О., Горяний В. Д. Українська мова: підручник. Ч. 2. Київ: Вища школа, 1993. 239 с.
17. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, С. О. Соколова; за ред. К. Г. Городенської. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
18. Гуйванюк Н. Соціальні та регіональні виміри інтер'єктивів української мови. *Мова і суспільство*. 2012. Випуск 3. С. 321–332.
19. Денисенко І. Д. Соціальні мережі в контексті соціокультурного підходу: евристичний потенціал дослідження. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Філософія. 2013. Вип. 40(1). С. 22–29. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VKhnpu_filos_2013_40\(1\)__5.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VKhnpu_filos_2013_40(1)__5.pdf) (дата запиту: 07.12.2020)
20. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. №898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> (дата запиту: 01.09.2021).
21. Дияк О. В., Прудка В. М. Довідник для абітурієнтів та школярів з української мови. Київ: Літера ЛТД, 2014. 467 с.
22. Доленко М. Т., Дацюк І. І., Квашук А. Г., Поповський В. Д. Сучасна українська мова. Київ: Вища школа, 1974. 368 с.

23. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 380 с.
24. Дудик П. С. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1972. 516 с.
25. Енциклопедія освіти / голов. ред.: В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
26. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 1. Київ, 1965. 404 с.
27. Жовтобрюх М. А. Частини мови в «Граматичі слов'янській» І. Ужєвича. *Східнослов'янські граматики XVI–XVII ст.* Київ, 1982.
28. Заболотний О. В., Заболотний В. В. Українська мова: підруч. для 7-го кл. закл. заг. сер. освіти. Київ: Генеза, 2018. 256 с.
29. Заболотний О. В., Заболотний В. В., Лавринчук В. П., Плівачук К. В., Попова Т. Д. Українська мова. 5–6 класи: модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://drive.google.com/file/d/1lzseYy2T0bg6zWrRD6iGppVDB58jXU1K/view> (дата запиту: 15.10.2021)
30. Заболотний О. В. Українська мова: для загальноосвіт. навч. закл. з навч. рос. мовою. Київ: Генеза, 2015. 208 с.
31. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису: Монографія. Вид. 2-ге, виправл. і доп. Донецьк: ДонНУ, 2007. 294 с.
32. Зарицька І. Структурні типи аргументативних мовленнєвих актів сучасної української мови: комунікативно-прагматичний аспект. *Лінгвістичні студії*. 2009. Випуск 18. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ls/2009_18/18.34_zaryucka_argumentatyvy.pdf (дата звернення – 11.09.2021).
33. Іванова Л. І., Шевчук Т. Б. Комунікативно-зорієнтований підхід до вивчення частин мови у початковій школі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 63. Т. 1. С. 120–125.

34. Караман С. О., Караман О. В., Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова: навч. посіб. / за ред. С. О. Карамана. Київ: Літера ЛТД, 2011. 560 с.
35. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови: навч. посіб. Київ: Либідь, 1995. 312 с.
36. Корніяка О. Розвиток комунікативної компетентності фахівця: традиції та інновації. *Психолінгвістика*. 2012. Вип. 11. С. 55– 66. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/psling_2012_11_8.pdf (дата запиту: 15.10.2021).
37. Корчова О. М. Формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Глухів. 2017. 422 с.
38. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. Київ: Педагогічна думка. 2008. 424 с.
39. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч. II. Київ: Радянська школа, 1961. 288 с.
40. Леонтьев А. А. Возникновение и первоначальное развитие языка. Москва: Издательство Академии наук СРСР, 1963. 140 с.
41. Матвеева Г. Г. Основы прагмалингвистики: монографія. Москва: Флинта, 2013. 232 с.
42. Матьяш О. И. Что такое коммуникация и нужно ли нам коммуникативное образование. *Сибирь. Философия. Образование*. 2002. № 6. С. 36–47. URL: <http://jarki.ru/wpress/2008/10/13/48/> (дата звернення – 13.02.2020).
43. Мацько Л. І. Вигуки іншомовного походження. *Культура слова* 1984. Випуск 27. С. 20–30.
44. Мацько Л. І. Інтер'єктиви в українській мові: навч. посіб. Київ: КДП, 1981. 130 с.
45. Мацько Л. І. Риторика: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2006. 311 с.

46. Методика викладання української мови: навч. посіб. / за ред. С. І. Дорошенка. Київ: Вища школа, 1989. 423 с.
47. Німчук В. В. Мовознавство на Україні в XIV–XVII ст. Київ: Наукова думка, 1985. 221 с.
48. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 10.09.2021).
49. Онищук В. О. Дидактика современной школы: пособие для учителей / под ред. В.А. Онищука. Киев: Рад. шк., 1987. 351 с.
50. Онуфрієнко Г. Термін комунікація в поняттєвому вимірі й лінгвістичному контексті. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2010. № 675. С. 154–160.
51. Романюк І. В. Вербальні та невербальні складники діалогічного мовлення мовців (на матеріалі прозових творів І. Нечуя-Левицького). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки. Мовознавство*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. С. 79–85.
52. Русанівський В. М., Пилинський М. М., Єрмоленко С. Я. Українська мова. Київ: Радянська школа, 1978. 240 с.
53. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля–К, 2006. 716 с.
54. Семенюк О. А., Парашук В. Ю. Основи теорії мовної комунікації. Київ: ВЦ «Академія», 240 с.
55. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості: підручник для студ. вищ. пед. навч. закл. Київ: Міленіум, 2006. 344 с.
56. Словник української мови ONLINE. URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=1&page=0> (дата звернення – 20.05.2021).

57. Словник української мови: Академічний тлумачний словник (1970 – 1980) в 11 т. Т. 1. Київ: Наук. думка, 1970. 827 с.
58. Словник української мови: Академічний тлумачний словник (1970 – 1980) в 11 т. Т. 2. Київ: Наук. думка, 1970. 547 с.
59. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1969. 583 с.
60. Сучасна українська літературна мова: підручник / за ред. А. П. Грищенка. Київ: Вища школа, 2002. 493 с.
61. Сучасна українська літературна мова: підручник / за ред. М. Я. Плющ. Київ: Вища школа, 2000. 430 с.
62. Тимченко Є. Українська граматики. Київ: Друкарня Університету св. Володимира, 1917. 168 с.
63. Тривалість навчального заняття під час дистанційного формату лишається незмінною: Роз'яснення МОН. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/trivalist-navchalnogo-zanyattya-pid-chas-distancijnogo-formatu-lishayetsya-nezminnoyu-rozyasnennya-mon> (дата запиту: 13.03.2021).
64. Українська мова (профільний рівень): підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти / С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Харків: Вид-во «Ранок», 2018. 272 с.
65. Українська мова: енциклопедія / ред. кол. : В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк (заступник голови) та ін. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 842 с.
66. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 223 с.
67. Українська мова: програма для загальноосвітніх навчальних закладів: 5–9 класи / затверджена наказом МОН України від 07.06.2017 №804. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> (дата звернення: 15.10.2021).

68. Українська мова: програма для загальноосвітніх навчальних закладів (класів) з поглибленим вивченням української мови: 8–9 класи / С. О. Караман, О. М. Авраменко, О. В. Караман, М. Я. Плющ, К. В. Таранік-Ткачук, В. С. Кобиш; за ред. С. О. Карамана. 44 с.

69. Українська мова: програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів (філологічний напрям, профіль – українська філологія): 10–11 класи / Л. І. Мацько, Т. Л. Груба, О. М. Семенов, Т. В. Симоненко. Київ. 2017. 84 с.

70. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. / 3-тє вид., стер. Київ: Академвидав, 2009. 560 с.

71. Шкуратяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська мова: навч. посіб. Київ: Літера, 2000. 688 с.

72. Шлеїн О. Вигук як вербалізатор емоційно-вольової сфери мовця (на матеріалі історичної прози Б. Лепкого). *Науковий потенціал дослідника: філологічні та методичні пошуки*. Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2020. Випуск 8. С. 105–110.

73. Шлеїн О. До питання лінгвістичного статусу вигуків. *Мова й література у проекції різних наукових парадигм: матеріали XI Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції*. 9 квітня 2020 р. Старобільськ, 2020. С. 36–39.

74. Шлеїн О. Є. Волевиювальні нечленовані вигуки-речення в історичній прозі. *Науковий потенціал дослідника: філологічні та методичні пошуки*. Суми: ТОВ «Видавничо-поліграфічне підприємство «Фабрика друку», 2019. Випуск 7. С. 109–113.

75. Шлеїн О. Є. Емоційні нечленовані вигуки-речення в історичній прозі. *Мова й література у проекції різних наукових парадигм: матеріали X Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції*. 17 квітня 2019 р. Старобільськ, 2019. С. 20–23.

76. Шлеїн О. Є. Комунікативно-прагматична спрямованість вигуків. Збірник матеріалів щорічної звітної науково-практичної конференції

здобувачів середньої, фахової перед вищої і вищої освіти, аспірантів, молодих учених (м. Глухів, 11–12 березня 2021 р.). Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2021. С. 34–35. URL: <http://new.gnpu.edu.ua/uk/nauka/naukove-tovarystvo-studentiv-aspirantivdokorantiv-ta-molodykh-vchenykh.html>.

77. Шлеїн О. Є. Функційно-семантичні особливості вигуків як нечленованих слів-речень (на матеріалі історичної прози): дипломна робота ... 014.01 Середня освіта (українська мова і література). Глухів, 2020.

78. Шлеїн О. Є. Функціональні особливості звуконаслідувань (на матеріалі історичної прози Б. Лепкого «Мазепа»). Суми: ФОП Цьома С. П., 2021. Випуск 9. С. 74–78.

79. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 408 с.

80. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2011. 304 с.

81. Howatt A.P., Widdowson H.G. A History of English Language Teaching. Oxford University Press, USA; 2nd edition, 2004. 417 p. URL: http://www.sdkrashen.com / SL_Acquisition_and_Learning/SL_Acquisition_and_Learning.pdf (дата запиту: 18.02.2021).

82. Krashen S.D. Second Language Acquisition and Second Language Learning. URL: http://www.sdkrashen.com / SL_Acquisition_and_Learning/SL_Acquisition_and_Learning.pdf (дата запиту: 18.02.2021).

Тестові запитання
за темою «Вигук як особлива частина мови»

1. Вигук - це...

- а) службова частина мови, яка вживається для поєднання слів у реченні;
- б) службова частина мови, яка виражає залежність іменника, числівника та займенника від інших слів у словосполученні;
- в) службова частина мови, яка вносить різні додаткові відтінки значення в речення;
- г) особлива частина мови, що виражає почуття, волевиявлення мовця, не називаючи їх.

2. У якому реченні всі виділені слова є вигуками?

- а) *Ах ви*, мрії, *ви* милі, дитячі, як обличчя за дальнім вікном (В. Сосюра);
- б) *Ах*, нікого я так не люблю, *як* вітра вітровіння, його шляхи, його боління і землю, землю свою (П. Тичина);
- в) *Ой* не повівай буйний вітре та із чистого поля, – *Ой* не жди, не жди того козаченька, видно така доля (Нар. п.);
- г) Обізвалась зозуля в діброві, розсипала *сумовите* «ку-ку»... (Нар. п.).

3. Групи вигуків поділяються за значенням на...

- а) модальні, емоційні, звуконаслідувальні слова;
- б) формотворчі, словотворчі, модальні;
- в) розділові, протиставні, волевиювальні;
- г) емоційні, волевиювальні, звуконаслідувальні слова.

4. У реченні вигук ...

- а) може бути лише другорядним членом речення;
- б) виконує синтаксичну функцію, якщо вживається в значенні самостійного слова;
- в) не є членом речення;
- г) може бути і головним, і другорядним членом речення.

5. Укажіть рядок з емоційними вигуками:

- а) о, ох, ой, ех, ай;
- б) ой, агов, ану, а;
- в) ку-ку, гав-гав, нумо, ай;
- г) овва, леле, кахи-кахи, марш.

6. Укажіть рядок з волевиювальними вигуками:

- а) кру-кру-кру, му-у-у, ого-го;
- б) нумо, марш, годі, тпру;
- в) ех, ах, ох, ай, ой;
- г) ой лишенько, матінко, шу-шу, пхе.

7. Укажіть рядок зі звуконаслідувальними словами:

- а) ку-ку, дзень-дзелень, гав-гав, ня-а-ав;
- б) цус, тпру, фу, а, о;
- в) гов, гей, ого-го, ціп-ціп;
- г) ж-ж-ж, їй-богу, їй- право, егу.

8. З дефісом пишуться усі вигуки в рядку:

- а) ал/ло, ов/ва, ой/леле;
- б) киць/киць, їй/богу, ой/ой;
- в) на/добраніч, на/все/добре, слава/Богу;
- г) ох/хо/хо, а/ну, ой/Боже.

9. У якому рядку допущено орфографічну помилку в написанні вигуків?

- а) Брр! чогось холодно! (Б. Лепкий);
- б) Ой-ой! Та й налякав же мене пан козак... (Б. Лепкий);
- в) Овва! Не люблю я такого поспіху... (Б. Лепкий);
- г) Ого-го! Та я, бачите, дорожу собою (Б. Лепкий).

10. Яке речення не містить пунктуаційної помилки?

- а) О, пам'ять і смуток землі, чи минулися ви? Чи минулись? (М. Стельмах);
- б) «Пугу, пугу!» – гукнув за здорових грудей, і ніби гомін відповіло йому багато голосів: «Пугу, пугу!» (Б. Лепкий);
- в) Ой, билися, рубалися сім год ще й чотири, Ізгубили Україну, як самі хотіли (Нар. п.);
- г) Геть привиди війни! (М. Рильський)

11. У якому реченні є пунктуаційна помилка?

- а) Ой, ти, дівчино, з горіха зерня... (І. Франко);
- б) Сійте зерно –гей! – добірне в не розмежовані лани (В. Сосюра);
- в) Ой! Що се за сопілка? Чари! (Леся Українка);
- г) Земле рідна, о, чим далі ти від мене, тим дорожча (Д. Павличко).

12. У якому реченні вжито вигук, а не співзвучну частку?

- а) Ну, тоді з тебе люди будуть.
- б) Ну що там?
- в) Ну й артист!
- г) Ну, як тобі, сину?

Контрольна робота
за темою «Вигук як особлива частина мови»

Завдання 1. Прочитайте текст, підкресліть вигуки, підготуйтеся до виразного читання, правильно інтонуючи виділені мовні одиниці. Визначте, які емоції, почуття чи волю мовця, виражають вигуки в тексті.

На човнику й веслі від нас від'їхав травень. Він прихопив із собою сині дощі, зелений шум та солов'їний спів, і в село, через тини, заглянуло літо.

І все це диво зробило літо за одну-однісіньку ніч та й пішло собі далі, щоб на світанні, коли я сплю, знову заглянути до нас. Як би мені припилувати його?

– Добрий ранок, тітко Ганно! – біля перелазу з'являється попова наймичка Мар'яна.

– Добрий ранок, непосидо, – посміхається мати. – Куди так зарання чешеш?

– До вас. Можна?

– Це що за напасть з самого ранку на мене? — жартуючи, дивується мати.

– Не напасть, а попівські з панського тіста марципани, – сміється Мар'яна, аж висяюючи зубами.

– Ой гляди, дівчино, перепаде тобі на бублики за ці марципани. Ти ж знаєш вдачу нашої попаді: все шкварчить, наче яєчня на сковороді.

– Не бійтесь, не зубожіє вона. Правда, Михайлику? – наспівне говорить дівчина і змовницьки підкидає високі здивовані брови.

– От спасибі, Мар'яно!

– Спасибі не відбудеш: принесеш мені кілька найкращих ягідок на сержки, – показала на вухо, засміялася і тихіше заговорила до матері: – Аби ви знали, тіточко, який мені сьогодні сон приснився!

– Розкажи – знатиму.

– Сниться мені, наче я в своєму селі і в своїй хаті вимішую вдосвіта діжу, а до мого вікна підійшов місяць вповні й придивляється, що я роблю.

Мати посміхнулась так, що радість і смуток затріпотіли на її устах і зморшках, що йшли від них:

– Скажу тобі, Мар'яно, що скоро ти міситимеш діжу не попаді, а своєму місяцю.

– О, таке й придумаете, – засоромилась, спаленіла дівчина, а в ямках її заграла радість. – Побіжу, бо, може, прокинулася моя попадя і вже кричить із постелі: «Кохвію!»

– Віхола, та й годі. І де вона в бога зростає ця краса, і кого вона виворожить собі? – посміхнулась їй услід мати, а далі зажурилась : – Коли б їй трапилась хороша пара. А то, не дай бог, попадеться казна-що й розтопче молодий вік, наче квітку на дорозі (за М. Стельмахом «Гуси-лебеді летять»)

Завдання 2. Складіть чотири речення з вигуком *ох* так, щоб у першому реченні він виражав співчуття, у другому – захоплення, у третьому – досаду, а в четвертому – несподіваність. Приготуйтеся до виразного читання речень.

Завдання 3. Складіть два діалоги щонайменше по шість реплік у межах однієї комунікативної ситуації. У репліках першого діалогу не використовуйте вигуки, а під час написання другого обов'язково послуговуйтеся ними. Розіграйте складені діалоги з товаришем. Зробіть висновок про роль вигуків у мовленні.

Орієнтовні комунікативні ситуації: *Онлайн-змагання з..., Спортивні досягнення, Подорож у Карпати, Морські пригоди, Перший сніг, Рантовий дощ, Автомобіль моєї мрії, Ретро-виставка тощо.*

Конспекти уроків з вивчення вигука як особливої частини мови

План-конспект уроку з української мови

Клас: 7

Тема: «Вигук як особлива частина мови. Групи вигуків за значенням».

Мета:

- *освітня:* формувати в учнів систему знань про вигук як особливу частину мови, ознайомити з граматичними ознаками; формувати вміння розпізнавати вигуки в реченнях, визначати їх роль, правильно та доречно вживати в мовленні, удосконалювати навички правильного інтонування речень, що містять вигуки;
- *розвивальна:* збагачувати лексикон учнів, розвивати їхнє усне та писемне мовлення; розвивати уважність, логіку, мислення.
- *виховна:* виховувати в учнів пізнавальний інтерес до слова, культуру мовлення та слова, а також дбати про чистоту мовлення.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу

Обладнання: проектор, ноутбук.

Зміст уроку

I. Підготовка учнів до сприйняття нового матеріалу.

1.1. Підготовча вправа

Прочитайте текст. Пригадайте, з якого художнього тексту цей уривок, назвіть автора твору, головних героїв, тему твору. Охарактеризуйте ситуацію спілкування. Які почуття відчувають герої?

Кахичаючи і постогнуючи, бо був товстий, як годований кабан, поліз під ліжко. Добув ящик, відчинив і... очі йому пішли в стовп, брови підлізли вгору, волосся дубом стало.

- *Погризли, погризли, погризли!*
- *Що? Де? Коли? —питалася жінка.*
- *О, дивися! О!*

І вона теж встромила ніс у ящик:

– *А-а-а!*

– *Це ти тому винна, всьому я... — плакала жінка (Богдан Лепкий).*

• Зверніть увагу на виділені слова, до якої частини мови вони належать? Чи мають ці слова значення? Яку роль вони виконують у тексті? Чи передають ці слова емоції мовців?

II. Повідомлення теми і мети уроку.

2.1. Слово вчителя

Сьогодні ми розпочинаємо вивчення особливої частини мови – вигука. Дізнаємося загальні відомості про вигук і його особливості, групи вигуків за значенням і походженням.

Отже, тема нашого уроку: Вигук як особлива частина мови. Групи вигуків за значенням.

III. Пояснення вчителем нового матеріалу.

3.1. Розповідь вчителя.

Використовуючи QR-код перейти на сайт, де викладено теоретичні відомості:

Загальні відомості про вигук і його особливості (вигук не належить до жодної частини мови (ні до самостійних, ні до службових), не має лексичного значення, не є членом речення та не змінюється, найчастіше вигук уживається в розмовному й художньому стилях), групи вигуків за значенням і походженням.

IV. Вправи на закріплення здобутих знань.

4.1. Тренувальні вправи

Вправа 1

Прочитайте речення. Коротко охарактеризуйте ситуацію мовлення. Випишіть вигуки у дві колонки: 1) ті, що передають почуття мовця; 2) ті, що передають волю мовця. Назвіть вторинні вигуки, встановіть частини мови, з яких вони походять.

– Ну, то пішли! Ану, хлопці, додайте йому ще десять кіл, – махнув пальцем Брякус (О. Гаврош). Цур їм, тим проклятим медведям! – говорили деякі. – Ей, боярине! Є способи на силу! – відмовив Максим. – Ну, ну, бачив я їхні способи! – Ну, нехай і так, – сказав в кінці Тугар Вовк, – прийду завтра на тоту вашу раду, але не на те, щоб їй піддатися, а лиш на те, щоб побачити, що се за рада буде. – Ну, чого ж тут чекати? Ходімо зараз і шукаймо! – скрикнув боярин. – Га, нехай буде й по-твойому, – сказав укінці боярин (І. Франко). – О, я знаю тебе! – Еге!.. Як Бог дасть, то й у вікно вкине!..(О. Стороженко). – Костику, це ти? Фігура повільно озирнулася. Боже, це таки Костик!(С. Процюк)

Вправа 2

Прочитайте виразно речення. Визначте емоційність вигуків (позитивні / негативні).

– О, діво Маріє! – заволав на весь кабінет Фікса. «От на що здатен оцей вантажник! Тримати шнурки та носити діжки з оселедцями. Тьху!» (О. Гаврош). – Е, що нам так довго ждати! – скрикнув наостанку Бурунда (І. Франко). О, мій господар дуже страшний. – Ох, Левчику, тобі не важко бути таким мудрим? (С. Процюк)

Вправа 3

Випишіть вигуки та спробуйте визначити почуття, які вони передають.

– Хух! – нарешті зітхнув щасливо верховинець, уможуючись на травичці біля знайомого. А коли скінчиться дивовижна повість, то малі й старі, зітхаючи, шепчуть: «Ах, яка ж то красна байка!» – О, ні, – сказала сміючись Мирослава, – без помочі отсього чесного молодця була б я тепер

лежала так, як сеся звірюка, пошарпана й закровавлена! – О, прокляття! І чому ж ти не казав мені сього борше? Га! – скрикнув Бурунда. – І ти, рабе поганий, смієш мені говорити се, коли сам запровадив нас у сю западню? (І. Франко) О, люди – це дуже цікаві створіння! – Ого! – з усмішкою промовив той. – Кошеняткові вже здається, що воно стало тигром. – А-ах! – раптом вигукнув увесь зал, а потім зірвався на ноги. – О-о! – тільки вимовив карлик, розгризаючи кістку (О. Гаврош).

4.2. *Інтерактивна гра «Грай та класифікуй»*

Розподіліть запропоновані вигуки за групами (емоційні, волевиювальні, звуконаслідувальні).

V. Підсумок уроку.

5.1. *Підсумкова бесіда*

1. Що таке вигук?
2. Назвіть особливості вигуку.
3. Назвіть групи вигуків за значенням. Наведіть приклади.
4. Назвіть групи вигуків за походженням. Наведіть приклади.
5. Наведіть приклади звуконаслідувальних слів.

5.2. *Домашнє завдання.*

1. Вивчити правила за покликанням QR-коду.
2. Виконати вправу 435 (підручник О. В. Заболотного)

План-конспект уроку з української мови

Клас: 7

Тема: «Дефіс у вигуках. Кома і знак оклику при вигуках».

Мета:

- *освітня:* формувати вміння впізнавати вигуки в реченнях, визначати їх роль, правильно та доречно вживати в мовленні, правильно розставляти розділові знаки в реченнях із вигуками; удосконалювати навички правильного інтонування речень, що містять вигуки;
- *розвивальна:* розвивати увагу, пам'ять, емоційну сферу.

- *виховна*: виховувати в учнів пізнавальний інтерес до слова, культуру мовлення та слова, а також дбати про чистоту мовлення.

Тип уроку: урок формування умінь і навичок.

Обладнання: проєктор, ноутбук.

Зміст уроку

I. Актуалізація опорних знань, перевірка домашнього завдання.

1.1. Бесіда

1. Що таке вигук?
2. Назвіть особливості вигуків.
3. Назвіть групи вигуків за значенням та походженням.

1.2. Перевірка домашнього завдання.

Перевірка вправи 435

1.3. Вибірковий диктант.

Виписати вигуки. Встановити, що передає кожен з них.

1. Цить! Хай говорить серце... Ой! Що се за сопілка? Чари! Чари! Ба! Так би ти й казав, то я ж би знав! От, бігме, згинув би тепер без неї! Лукашу, де ти? Гов! Геть! Не мороч мене! Чи ба! Я в добрий час тобі сказала! Авжеж! Тепер він вовкулака дикий! Хай скавучить, нехай голосить, виє! Ну-ну, помалу! Гей, підіте приведіте музику троїсту!

2. Анумо, співці-кобзари! У кого є кобза гучніша! Ану, вставай, чоловіче, третій півень кукуріче! «Нумо орати!» – продзижчала муха й сіла воліві на ріг. Гей, люди ідуть по ліщину, гей-гей! А я їду по дівчину сам. Ей, питається батько сина, гей-гей! «Скільки стоїть ця дівчина в нас?» «Ой тобі, тату, не питати, гей-гей! Скільки треба – треба дати нам!»

II. Повідомлення теми і мети уроку.

2.1. Слово вчителя

Сьогодні ми продовжуємо вивчення особливої частини мови – вигуків. Дізнаємося правила вживання розділових знаків при вигуках, навчимося розрізняти вигук та частку.

Отже, тема нашого уроку: Дефіс у вигуках. Кома і знак оклику при вигуках.

III. Відтворення теоретичних відомостей, застосування яких буде потрібним на уроці.

3.1. Мультимедійна презентація

IV. Виконання вправ.

4.1. Тренувальні вправи

Прочитайте речення відповідно до інтонаційного оформлення тексту. Перепишіть. Розставте пропущені розділові знаки.

Що, гарно пахнуть? Ха-ха-ха! От бачиш, і війна на щось придасться. Перше ми за рік не заробили стільки, що тепер за місяць. Розбагатіємо. Шу-усть! – і вже на подвір'ї (О. Стороженко). Ну, хто?! – горланив він, утрачаючи терпіння. – Хо-хо! – прогудів кумедний вусань. – Це неймовірно, але факт! Запам'ятайте цей день: сьогодні Ви встановили новий рекорд Республіки! Ура! – Ура! – гукнули за тренером Станіслав з Корнелієм. «Е, що тут піднімати? – подумав Іван. – Як два міхи пшениці на вокзалі». – Гей! – брикнувся в повітрі Міха. – Поклади, де взяв (О. Гаврош).

- **Підкресліть звуконаслідувальні слова.**

Виразно прочитайте речення. Знайдіть та підкресліть хвилястою лінією частки, а вигуки – прямою. Складіть та запишіть два речення з вигуками.

Ой на горі да женці жнуть, а попід горою, попід зеленою, козаки йдуть. А позаду Сагайдачний, що проміняв жінку на тютюн да люльку, необачний! Гей, хто в лісі, озовися! Да викрешем огню, да потягнем люльки, не журися! Ой приїхав з України козак молоденький, — оріхове сіделечко, ще й кінь

вороненький. Ой у степу криниченька, з неї вода протікає. Гей, там чумак сиві воли пасе та з криниці напуває (Усна народна творчість). Ой біжи, біжи, досадо, не вертай до хати, Не пуцу тебе колиску синову гойдати). Гей, нові Колумби й Магеллани, напнемо вітрила наших мрій! (В. Симоненко). О краю мій, моїх ясних привітів не діставав від мене жодний ворог. Ой, не знаю, що то за причина – Переходжу обережно вулицю, і весь час до мене радість тулиться, як безжурний вітрогон-хлопчина (О. Теліга).

V. Перевірка якості самостійної роботи учнів.

5.1. Самостійна робота за варіантами

Варіант 1

Прочитайте виразно текст. Пригадайте, з якого художнього твору цей уривок. Перепишіть. Підкресліть вигуки та розставте пропущені розділові знаки. Складіть діалог на довільну тему з використанням вигуків із аналізованого тексту.

– О! – дивувався дядько, розгинаючись над столом. – А це що? Треба було написати «холодно», а в тебе «хохолодно»... – Ай добра ж, хвалив, ледь відсorbнувши з ложки. – У-у-у, такої не всяка й кухарка зварить. Візьми ж отам у скриньці гостинець. – О-у, – сказав солдат, звівши над окулярами рідкі миршаві брови, і засміявся. – О-у, Клім Ворошілоф! – реготнув солдат. – Клім! Розумем... Тут єсть твой дом? – А-а, соль! Розумем... Хлеб-соль!.. (Григір Тютюнник).

Варіант 2

Бочонок ніколи не купував, а лише весело перемовлявся з базаровими і реготав басом з-під білих розпущених вусів: «Гу-гу-гу! Кха-кха-кха! О, моє вам шануваннячко!». І знову реготав, причому живіт йому здіймався, мов велика пружка подушка, і двигтів. – Одна! – вигукнув раденько, знайшовши першу картоплину. – О! Друга! О! Третя!.. – А що, сховалися, га? Од мене сховаєтесь! – А я бігав-бігав по висілку, – видко, зліплюючи слова, заговорив Зульфат. – Сюди-туди... фух!.. Питаюся: де Климка? Хто бачив Климку? Немає Климки, ніхто не бачив... А ти осьде! Хорошо! У-у-у, хорошо! – Тепер

породою бути їх, породою, щоб дим не виходив! – кричав він Климкові. – От так! О, чуєш: чхають! Натє вам ще, нате! (Григір Тютюнник).

Варіант 3

– Поду-умаєш, яка цяця... Ва-ам! Ну, тоді пухни з голоду! – Видно, сукня йому подобалася. – Іш, чому вона тих виродків навчила! – прохрипів бородань. – Вчи-и-ительша. – Він побачив, що небезпека вже минула, і знову випростався на возі. – Іш, чому навчила! – Тобі тут буде хорошо, Наташ Миколавна. Можна жит!.. Ай-я-яй... Маленькому – чай! Не годиться. Маленькому молоко давай. Старому чай, кості грить. Да-а... Німець хитрий! – Ей, хлопчику чи дівчинко! – гукне Климко. – Як до базару йти – не знаєш? – О! Буде до чайку! – І наказала звіряткові: – Зіночка, работай! Ну, навались!!! Не може бути, сказав Суворов, щоб Чортов міст не перейшли! Хто перший – першому безплатно!.. – Н-ну, р-разом, не товпись, по порядку становись! (Григір Тютюнник).

Варіант 4

– А-а! Землячок... По сіль, кажеш? – О, як тебе пробрало. – Швець поклав на плече Климкові велику руку, подзьобану вугільними скалками, наче покроплену синькою. – Так наші чи німці? – Турки! – Ха-ха... – Цсс... – Нова власть... – Нові прихвосні, – сказав швець, і на нього заозиралися – одні з острахом, інші – ховаючи посмішки – А-а-а!... – злинуло над базаром, як багатоголосий стогін. – Хах! Ось де вона сховалась! – Уююй... Вони плачуть!.. Чого, моя квітко, хто тебе обидив, га? – Н-нух, – зло видихнув той, що в кубанці. – Однак ти далеко не зайдеш. Чула?!. А може, хлопчик поміг би вам тачку додому правити, а ви йому дома вже солі досипали б іще, га? (Григір Тютюнник).

Варіант 5

– Поїхали й ми, тітонько, – сказав до жінки Климко. – Разом веселіше буде, еге ж? Він підійшов до погрібничка, захопився обома руками за найдебелішу гіллясту бур'янину, щоб її вирвати, і раптом почув приглушене підземельне: «Ко-ко-ко-ко?!» Заджеркотіли й кури, але тихіше й не так

сердито, як півень, і теж з-під землі. «А-а-а», – здогадався Климко, усміхаючись, і облишив бур'ян. – А може б, ти, синочку, в мене зостався, га? – спитала вона невпевнено. – Назовсім. До кого ж тобі туди йти? Це я ще дорогою подумала, та зразу не сказала: бачу ж – хворе хлопчєня... А прийде дядько Петро, чоловік мій, з війни – хай там його, козака, смерть обминає – жити мемо втрєох, будеш нам за рідного сина... В школу тебе оддамо... Га? Кажуть, не підеш – корову заберем. Може, він підсобить тобі сісти, як перегомоніти з ним, га? (Григїр Тютюнник).

5.2. Дїалог

Об'єднатися в пари та скласти діалог (5–10 реплїк) за конкретними ситуаціями: «Неочікувана зустріч на вулиці», «Розмова з кращим другом», «На спортивних змаганнях», «Розмова з кумиром», «Прямий ефір у інстаграмі», «Новий тренд тіктоку». Представити його в усній формі.

VI. Підсумок уроку.

6.1. Слово вчителя.

Сьогодні на уроці ми розглянули правила вживання розділових знаків при вигуках та вчилися відрізняти вигуки від однозвучних часток. Спробуйте назвати їх.

6.2. Мікрофон.

Як ви оцінюєте свою роботу на уроці? Чи задоволені собою? Що давалося вам найлегше? Що незрозуміло?

6.3. Домашнє завдання.

Виконати тест за допомогою Google Forms, розміщений на персональному сайті.

Узагальнювальний тест,

розміщений на персональному сайті через застосунок *Google Forms*

1. Вигук – це мовна одиниця, яка:

- а) уживається для з'єднання слів у реченні;
- б) вносить різні додаткові відтінки значення в речення;
- в) виражає почуття, волевиявлення мовця, не називаючи їх;
- г) виражає залежність іменника, числівника та займенника від інших

слів у словосполученні.

2. У реченні вигук найчастіше виступає:

- а) головним членом речення;
- б) другорядним членом речення;
- в) і головним, і другорядним членом речення;
- г) не є членом речення.

3. Укажіть рядок, у якому всі вигуки є первинними:

- а) а! о! ох! гей! фу! ану!
- б) ай! га! браво! Боже!
- в) ух! брр! страх! оце так!
- г) нумо! ой! гайда! леле!

4. Укажіть рядок, у якому всі вигуки є вторинними:

- а) Слава! ох! ого! на!
- б) спасибі! рятуйте! браво! отакої!
- в) леле! ану! нумо! га!
- г) лихо! Боже! ану! фу! ох!

5. Укажіть рядок з емоційними вигуками:

- а) тю! фа! ай! ой! ого!
- б) гм! агов! геть! дінь!
- в) от тобі й на! Добридень!
- г) ой! годі! гав – гав! хресь! ку – ку!

6. Укажіть рядок зі спонукальними вигуками:

- а) геть! будь ласка! тю! ого!
- б) гей! агов! годі! киць-киць!
- в) тпру! Дякую! гм! фа!
- г) гей! Добридень! ах! ой!

7. Укажіть рядок з вигуками, що є словами ввічливості:

- а) Будь ласка! от тобі й на! ого!
- б) Добраніч! гей! годі!
- в) Добридень! Дякую! Перепрошую!
- г) Ласкаво просимо! ку-ку! дінь!

8. Укажіть рядок із звуконаслідувальними словами:

- а) ха-ха-ха! фа! ого!
- б) дінь! тю! агов!
- в) кукуріку! геть! Киць-киць!
- г) гав-гав! ку-ку! цок-цок! хрусь!

9. Укажіть рядок, у якому всі вигуки пишуться з дефісом:

- а) ай\ай\ай! ку\ку! їй\Богу!
- б) ха\ха\ха! го\ді! ов\ва!
- в) їй\бо! а\гов! ге\й!
- г) їй\право! тьох! ну\ну!

10. На письмі вигуки виділяються:

- а) тире;
- б) комами й тире одночасно;
- в) комами або знаком оклику;
- г) не виділяються ніякими розділовими знаками.

11. Зробити морфологічний розбір речення:

Не жартуй наді мною, будь ласка, і, говорячи, не мовчи. (В. Симоненко).

12. Складіть діалог (щонайменше на шість реплік, тема – за вибором), використовуючи вигуки.